

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ÖZEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
ZİHİN ENGELLİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

EŞ ZAMANLI İPUCU YÖNTEMİ İLE RESİMLİ KARTLAR
KULLANILARAK TUVALET KULLANMA BECERİSİ
ÖĞRETİMİNİN ETKİLİLİĞİ

NAZIM ALAGÖZ

BOLU-2019

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ÖZEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
ZİHİN ENGELLİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

EŞ ZAMANLI İPUCU YÖNTEMİ İLE RESİMLİ KARTLAR
KULLANILARAK TUVALET KULLANMA BECERİSİ
ÖĞRETİMİNİN ETKİLİLİĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Nazım ALAGÖZ

Danışman
Doç. Dr. Emine ERATAY

BOLU, TEMMUZ - 2019

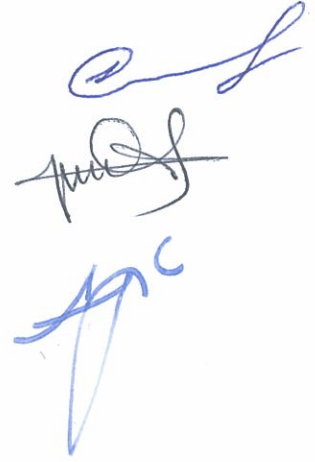
YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY FORMU

Nazım ALAGÖZ tarafından hazırlanan “Eş Zamanlı İpucu Yöntemi İle Resimli Kartlar Kullanılarak Tuvalet Kullanma Becerisi Öğretiminin Etkililiği” adlı çalışma, jürimiz tarafından Özel Eğitim Anabilim Dalı, Zihin Engelliler Eğitimi Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir. (17.07.2019)

Akademik Unvan ve Adı Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Emine ERATAY
Üye : Doç. Dr. Ahmet YIKMIŞ
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ali KAYA

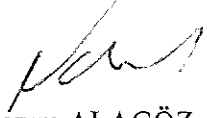

Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nün Onayı

Prof. Dr. Türkan ARGON
Eğitim Bilimleri Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYULDUĞUNA İLİŞKİN BEYAN

Yüksek Lisan Tezi olarak sunduğum, “EŞ Zamanlı İpucu Yöntemi İle Resimli Kartlar Kullanılarak Tuvalet Kullanma Becerisi Öğretiminin Etkililiği” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim. 02/08/2019

Nazım ALAGÖZ

TEŐEKKÖR

Bu alıŐma da eş zamanlı ipucu yÖntemi kullanılarak zihinsel yetersizlikten etkilenmiş çocuklara resimli kartlarla tuvalet kullanma becerisi Öğretiminin etkililiği incelenmiştir.

Tez çalışmamda planlanmasında, araştırılmasında, yÖrÖtölmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrÖbelerinden yararlandığım, yÖnlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller iŐıđında Şekillendiren danışmanım Sayın Doç. Dr. Emine ERATAY Hocama, Sayın Doç. Dr. Ahmet YIKMIŞ Hocama, Abant İzzet Baysal Öniversitesi Özel Eğitim BÖlÖmÖ'nÖn değerli hocaları ile bu uzun ve meşakkatli sÖrete her zaman yanımda olan eşime sonsuz teŐekkÖrlerimi sunarım.

Nazım ALAGÖZ

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKELERE UYULDUĞUNA İLİŞKİN BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR DİZİNİ.....	vi
TABLolar DİZİNİ	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
KISALTMALAR.....	ix
ÖZET	x
ABSTRACT.....	xi
I. BÖLÜM.....	1
1. Giriş.....	1
1.1. Araştırmanın Amacı	5
1.2. Araştırmanın Önemi.....	5
1.3. Varsayımlar	6
1.4. Sınırlılıklar	6
1.5. Tanımlar	7
II. BÖLÜM	8
2. Kuramsal Çerçeve ve İlgili Literatür	8
2.1. Kuramsal Çerçeve	8
2.1.1. Zihinsel engellerin sınıflandırılması.....	13
2.1.2. Zihinsel engellerin nedenleri ve özellikleri	15
2.1.3. Zihinsel engelli çocukların eğitimi.....	17
2.1.4. Zihinsel engelli çocuklara uygun eğitim ve oyun araç gereçleri.....	22
2.1.5. Zihinsel engelli çocukların toplumsal hayata katılımı için gerekli beceriler	25
2.1.6. Tuvalet eğitimi	28
2.1.7. Zihinsel engelli çocuklarda tuvalet eğitimi	31
2.2. İlgili Literatür	34
III. BÖLÜM.....	38

3. Yöntem.....	38
3.1. Araştırmanın Modeli	38
3.2. Araştırma Evren ve Örneklemi	39
3.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları	40
3.4. Araştırma Ortamı	40
3.5. Araştırmanın Değişkenleri	40
3.5.1. Araştırmanın bağımsız değişkeni	41
3.5.2. Araştırmanın bağımlı değişkeni	42
3.6. Araştırma Uygulamasının Yapılış Biçimi	42
3.7. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi.....	43
3.8. Geçerlilik ve Güvenirlilikler	44
3.8.1. Gözlemciler arası güvenilirlik	44
3.8.2. Uygulama güvenilirliği.....	45
3.8.3. Sosyal geçerlilik	45
IV. BÖLÜM.....	46
4. Bulgular.....	46
4.1. Resimli Kartlarla Verilen Tuvalet Eğitimi Bulguları.....	46
4.1.1. Birinci deneğe ilişkin bulgular	46
4.1.2. İkinci deneğe ilişkin bulgular	47
4.1.3. Üçüncü deneğe ilişkin bulgular.....	48
4.2. Eğitimlerin Toplu Değerlemesi.....	50
V. BÖLÜM	52
5. Tartışma, Sonuç ve Öneriler	52
5.1. Tartışma.....	52
5.2. Sonuç.....	58
5.3. Öneriler	59
KAYNAKÇA.....	60
EKLER.....	67
ÖZGEÇMİŞ	73

KISALTMALAR DİZİNİ

BD	Başlama Düzeyi
EİÖ	Eş zamanlı İpucuyla Öğretim
TY	Toplu Yoklama
UO	Uygulama Oturumu

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Zeka seviyesine göre göre psikolojik ve eğitsel tanı	20
--	----

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Zeka puanlamasının kuramsal dağılımı.....	14
Şekil 4.1. Ahmet'in tuvalet kullanma becerilerine ilişkin başlama, uygulama, yoklama ve izleme verileri.....	47
Şekil 4.2. Muhammet'in tuvalet kullanma becerilerine ilişkin başlama, uygulama, yoklama ve izleme verileri.....	47
Şekil 4.3. Emirhan'ın tuvalet kullanma becerilerine ilişkin başlama, uygulama, yoklama ve izleme verileri.....	49
Şekil 4.4. Üç deneğin tuvalet kullanma becerilerine ilişkin başlama, uygulama, yoklama ve izleme verileri.....	50

KISALTMALAR

BD	Başlama Düzeyi
EİÖ	Eş zamanlı İpucuyla Öğretim
TY	Toplu Yoklama
UO	Uygulama Oturumu

ÖZET

EŞ ZAMANLI İPUCU YÖNTEMİ İLE RESİMLİ KARTLAR KULLANILARAK TUVALET KULLANMA BECERİSİ ÖĞRETİMİNİN ETKİLİLİĞİ

Alagöz, Nazım
Yüksek Lisans Tezi
Özel Eğitim Anabilim Dalı
Zihin Engelliler Eğitimi Bilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Emine ERATAY
Haziran 2019, xi+70

Bu araştırmanın amacı, zihin engelli bireylere tuvaleti kullanma becerisinin öğretiminde resimli kartlarla sunulan eş zamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini belirlemektir.

Araştırma, tek desenli araştırma modellerinden denekler arası çoklu yoklama modeli ile hazırlanmıştır. Deneklere tuvalet kullanma becerileri eş zamanlı ipucu yöntemi ile 14 alt basamakta öğretilmiş ve verilen eğitimlerin aşama aşama sonuçları kaydedilerek verilen eğitimin etkinliği test edilmiştir. Araştırmanın bağımlı değişkeni, deneklerin kendilerine tuvaletini yapma adımlarını içeren yönerge verildiğinde bağımsız olarak tuvaleti kullanma becerisini en az %100 düzeyinde doğru olarak yapması olarak tanımlanmaktadır. Araştırmanın bağımsız değişkeni, resimli kartlar kullanılarak eşzamanlı ipucuyla öğretimdir. Çocuklara 5 oturum olarak verilen eğitimlerin olumlu sonuçlar verdiği ve eğitimlere bağlı olarak 3 çocuğun da tam yeterlilik seviyesine ulaştığı görülmektedir. Yapılan ön değerlendirme ve son değerlendirme sonuçlarına göre çocukların üçünün de test edilen 14 becerinin hepsinde tam beceri seviyesine ulaştığı görülmektedir. Ayrıca araştırma bulgularına göre, yoklama oturumundan sonra ki 2 gün, 1 hafta ve 2 hafta sonra gerçekleştirilen izleme ve yoklama oturumlarında deneklerin kalıcılık ve genellemeyi %100 oranında sağladıkları görülmüştür.

Araştırmada etkinliği test edilen eş zamanlı ipucuyla öğretim yöntemlerinden resimli kartlarla öğretim metodunun zihinsel engelli çocuklara tuvalet becerilerinin kazandırılmasında başarılı bir yöntem olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel engelli çocuklar, zihinsel engelli çocuklarda tuvalet eğitimi, Resimli kartlarla tuvalet eğitimi, Eş zamanlı ipucu öğretim yöntemi ile öğretim.

ABSTRACT

THE EFFECTIVENESS OF TEACHING TOILETING SKILLS USING PICTURE CARDS TO THE CHILDREN WITH MENTAL FAILURE

Alagöz, Nazım

M.Sc. Thesis

Department of Special Education

Department of Teaching Students with Mental Retardation

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Emine ERATAY

June 2019, xi+70

The aim of this study was to determine the effectiveness of instruction with simultaneous clues presented with picture cards in teaching the use of the toilet to people with mental disabilities.

The research was prepared by using multiple polling model among the subjects among the single-patterned research models. The toilet use skills were taught to the subjects in 14 sub-steps by using simultaneous hint method and the effectiveness of the training was tested by recording the results of the trainings gradually. The dependent variable of the research is defined as the ability of the subjects to use the toilet independently at least 100% correctly when they are instructed to include the steps of toileting. The independent variable of the research is simultaneous clue instruction using picture cards. It is seen that the trainings given to the children in 5 sessions have positive results and that 3 children have reached the full proficiency level depending on the trainings. According to the preliminary and final evaluation results, it is seen that all three of the children reached the full skill level in all 14 skills tested. In addition, according to the findings of the research, it was observed that the subjects achieved 100% retention and generalization in the follow-up and attendance sessions held 2 days, 1 week and 2 weeks after the attendance session.

In the study, it was determined that the method of teaching with picture cards, which is one of the concurrent clues, whose effectiveness is tested, is a successful method for acquiring toilet skills for children with intellectual disabilities.

Keywords: Mentally handicapped children, toilet training in mentally handicapped children, toilet training with picture cards, Simultaneous teaching with tip teaching method.

I. BÖLÜM

1. Giriş

İnsanlar doğuştan itibaren belirli özelliklere sahiptir ve bu özellikler bütün yaşamlarında bedensel, zihinsel ve duygusal farklılıkların oluşmasına yol açmaktadır. Bazı çocuklar diğerlerine göre özel gereksinimler gerektiren engellerle dünyaya gelmektedir. Hemen hepimizin çevresinde çeşitli şekillerde şahit olduğu bu engellilik durumunun bütün toplumlarda olduğu ve dünya genelinde 1 milyardan fazla engelli insanın mevcut olduğu görülmektedir. Aynı şekilde Türkiye’de de nüfusun dünya ortalamasına benzer şekilde %12,29’unun çeşitli engellerle dünyaya geldiği görülmektedir. Engelli bireyler, doğumlarından itibaren normal kategorideki bireylerden farklı ihtiyaç ve isteklerinin karşılanması için başkalarının yardım ve desteğine daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar. Engelli bireyler genel olarak bedensel, zihinsel ve duygusal açıdan özel gereksinimi olan bireylerdir (Kurnaz ve Çetin, 2017, 89).

Engelliliğin önemli ve yaygın bir alt türü olan zihinsel engellilik, genel olarak zeka geriliği ve buna bağlı sorunlarla tanımlanan, 18 yaşından önce ortaya çıkan mental fonksiyonlardaki yetersizliği ifade etmektedir. Başta zeka olmak üzere mental bileşenlerdeki yetersizlik nedeniyle zihinsel engellilik; iletişim, öz bakım, sosyal beceriler, kendini idare etme gibi temel becerilerdeki yetersizliklerle seyreden klinik ve sosyal bir olgudur (Dernekbaş, 2010, 5).

Bireyin genel zihinsel işleyişinin ortalamasının altında olması anlamına gelen zihinsel engellilik, gelişimsel engeller arasında yer alan önemli bir problem olup çocukluk çağında ilgilenilmesi ve engelliliğin yarattığı sorunların erken dönemlerde çözülmesi gerekmektedir. Her ne kadar bütün toplumlarda yaygın olarak karşılaşılan bireysel ve toplumsal bir sorun olsa da zihinsel engellilerin yaşamını kolaylaştırıcı uygulamalar konusunda dünya genelinde bir yetersizliğin olduğu ve zihinsel engelli bireylerin sorunlarına çözüm üretmede genel bir yetersizlik yaşandığı görülmektedir. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de zihinsel engelli bireylerin

henüz temel rehabilitasyon, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişmekte zorlandığı görülmektedir (Sarı, 2007, 1).

Çocukların gelişim çağındaki becerileri içerisinde en önemli grubu öz bakım becerileri olarak adlandırılan beceri grubu oluşturmaktadır. Öz bakım becerileri, diğer bir takım becerileri de gerektirdiği için bir çocuğun gelişim dönemindeki kapasitesini bir bütün olarak kullanmasını sağlayan becerilerdir. Öz bakım becerileri bir çok araştırmada da sıklıkla tekrarlandığı gibi bir çocuğun yeme-içme, tuvaletini tutma ve yapma, banyo yapma, temizlik becerileri, giyinme becerileri gibi kendi kişisel bakım ve ihtiyaçları ile ilgili becerilerdir. Bu becerilerin gerçekleştirilebilmesi için de bir takım kasları kullanabilme, taklit etme, uzanma, oturma, kalkma, yakalama, el göz koordinasyonu gibi becerilere ihtiyaç vardır (Gerçeksever, 2011, 10-11). Zihinsel engelli çocukların bir çok fiziksel becerilerinin yetersiz olması ve mental gerilikleri, öz bakım becerileri konusunda diğer çocuklara göre önemli sorunlar yaşamasına yol açmaktadır.

Öz bakım becerileri, normal çocukların ve yetişkinlerin gerçekleştirirken çoğunlukla farkında bile olmadığı ve zorlanmadığı becerilerdir. Ancak bu becerilerin engelli bireyler için bağımsız olarak gerçekleştirilmesi önemli sorunlar ve zorluklar içermektedir. Bir bireyin yaşamını bağımsız olarak sürdürebilmesi gerekli olan beceriler olduğu için öz bakım becerilerinin ister sağlıklı çocuklar olsun ister engelli çocuklara erken yaşlarda evde öğretilmesi, evde öğretilmemişse eğitim kurumlarında öğretilmesi gerekmektedir (MEGEP, 2009, 4).

Genel olarak engelli bireylerin ve özel olarak zihinsel engelli çocukların öz bakım ihtiyaçlarının karşılanmasında bir başkasının yardımına ihtiyaç duyduğu, bu çocukların banyo, tuvalet, giyinme ve soyunma gibi en temel gereksinimlerini tek başına karşılayamadıkları görülmektedir. Yaşadıkları sorunların da etkisiyle bu çocukların sıklıkla öfke nöbetleri geçirdiği, önemli bir kısmının altını ıslattığı ve kakasını altına kaçırdığı görülmektedir (Üşenmez, 2013).

Özel gereksinimi olan engelli çocukların giyinme davranışlarında farklılıklar görülürken yeme içme, tuvalet ihtiyacı gibi en temel öz bakım becerileri konusunda başta anne-babası olmak üzere başka insanların yardımına ihtiyacı vardır. Normal

bireyler için bütün bu ihtiyaçların karşılanması sorunsuz bir şekilde gerçekleşirken engelli çocuklarda bu ihtiyaçların zorlanmadan karşılanabilmesi için eğitime ihtiyaç vardır (Kurnaz ve Çetin, 2017, 89).

Çocuklarda olağan tuvalet eğitimi erken yaşlarda verilmesi gereken bir eğitim olup bireyin hem öz bakım becerilerinin gelişmesi hem kişisel hijyen ve sağlığın korunması açısından bu eğitimler önem taşımaktadır. Çocuk gelişimi üzerine yapılan çalışmalara bağlı olarak sağlıklı çocukların tuvalet eğitimi konusunda bir çok yöntem geliştirilmiştir (Eren ve Oğuz, 2014, 14-17). Ancak çocukların özgüven gelişiminin de en önemli bileşenlerinden birisi olarak zihinsel engelli çocuklarda farklı uygulamalar gerektirmektedir. Çünkü zihinsel engelli çocukların bir çok temel motor işlevle ilgili yetersizlikleri nedeniyle tuvalet yapma gereksiniminin tamamlayıcı hareketlerini yapmakta zorlandığı görülmektedir.

Normal gelişim gösteren çocuklarda 3-4 yaşlarında süreklilik kazanan tuvalet yapma becerileri, zihinsel engelli çocukların en önemli öz bakım becerilerinden birisidir. Tuvaletini bağımsız olarak yapma becerisi bütün çocuklarda özgüven gelişimini de etkileyen bir beceri olduğu için zihinsel engelli çocukların diğer becerilerinin de belirli bir özgüven içerisinde gerçekleştirilebilmesi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Ancak zihinsel engelli çocukların diğer bir çok beceri gibi bağımsız olarak tuvalet yapma becerisi konusunda da desteğe ve özel bir eğitime ihtiyacı vardır. Tuvalet becerisinin özgüven hissi ile yakın ilişkisi, tuvalet yapma becerisini öncelikli bir beceri haline getirirken bu becerinin başka alt beceriler de gerektiren karmaşık bir beceri olması, zihinsel engelliler açısından önemli bir problem teşkil etmektedir. bu konudaki yaklaşım genel olarak geleneksel bir takım uygulamalara ve zihinsel engelli çocuğa destekleyici araçlar sağlamaya dayanmaktadır. Ancak bu yaklaşımların yetersiz olduğu ve daha modern yöntemlere ihtiyaç olduğu görülmektedir (Özkubat ve Töret, 2014, 62).

Zihinsel ya da fiziksel olarak gelişim yetersizlikleri olan çocukların temel beceriler konusundaki yetersizlikleri literatürde çok sayıda araştırmaya konu edilmektedir. Çocukların başta öz bakım becerileri olmak üzere bir çok becerisinin en azından belirli bir düzeye kadar geliştirilebilmesi, konunun farklı açılardan ele alınarak bu önemli sorunun çözümüne katkı arayışlarını artırmaktadır. Literatürdeki çalışmalara

bakıldığı zaman yeme içme becerileri, banyo ve temizlik becerileri, giyinme becerileri, sosyal ilişkilerle ilgili beceriler gibi farklı alanlarda çok sayıda araştırmanın olduğu görülmektedir (Sönmez ve Özkan, 2012, 152). İnsan için en temel ihtiyaçlardan birisi olan tuvalet ihtiyacı için gerekli olan beceriler konusunda da bazı yapıldığı ve farklı yöntemlerin zihinsel yetersizliği olan çocukların bu konudaki becerilerinin geliştirilmesi probleminde çözüm arandığı görülmektedir.

Literatürdeki zenginliğe rağmen engelli çocukların tuvalet yapma becerileri, üzerinde en az durulan becerilerden birisidir. Oysa ki engelli çocukların gece tuvaletini tutamama ve gündüz tuvaletini bağımsız yapamama sorunu sağlıklı çocuklara göre daha büyük bir sorundur ve bu konuda eğitim programları da yeterli ilgiyi göstermemektedir (MEGEP, 2009, 46). Türkiye’de çocuklara verilen tuvalet eğitiminde geleneksel yöntemlerin öne çıktığı ve ödül-ceza sisteminin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Fakat uzmanlar henüz gelişimini tamamlamış olan çocukların karşılaştıkları baskı nedeniyle kekemelikten depresyona kadar bir çok sorun yaşadığına vurgu yapmaktadır (Sayım, 2017).

Öte yandan tuvalet becerileri çocukların psiko sosyal gelişimleri ve kendilik değerinin oluşum sürecinde çok önemli olan bir beceridir ve bu beceriler konusundaki yetersizlikler diğer becerilerdeki gelişmeyi de olumsuz etkileme kapasitesine sahiptir. Buna bağlı olarak engelli çocuklarda tuvalet becerilerinin geliştirilmesi konusunda deneysel nitelikli bilimsel çalışmalara ihtiyaç vardır.

Alanyazın incelendiğinde eş zamanlı ipucu yöntemiyle öz bakım becerilerinin öğretimiyle ilgili araştırmaların çok sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Sewell ve diğerleri (1998) gelişimsel geriliği olan deneklere, eşzamanlı ipucuyla öğretimle giyinme becerilerini öğretmeye çalışmışlardır. Parrot ve diğerleri (2000) yürüttükleri araştırmada, el yıkama becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucu ile öğretimin etkililiğini araştırmışlardır. Bates and Armanti (1970), Ellen (1995), Kroeger and Sorensen (2010) gibi araştırmalar da eş zamanlı ipucu ile öğretim yönteminin gelişimsel sorunları olan çocukların eğitiminde etkili bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma bulguları incelendiğinde orta ve ileri derecede zihinsel yetersizliği olan bireylerde eş zamanlı ipucu ile öz bakım becerilerinin öğretimin etkili olduğu görülmüştür.

Ülkemizde eş zamanlı ipucu yöntemiyle ilgili çalışmalar daha çok mesleki becerilerin öğretimi ve akademik becerilerin öğretimi üzerine yoğunlaşmış olup eş zamanlı ip ucuyla öğretimin tuvalet becerilerinin kazanılmasındaki etkinliği ile ilgili yurt içi çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmalarda başarısı ve etkinliği kanıtlanmış eş zamanlı ipucuyla öğretim yönteminin zihinsel engelli çocukların tuvalet becerilerini kazanmasında etkin olup olmadığının tespit edilmesinin gerekli olduğu düşünüldüğü için bu araştırmaya gerek duyulmuştur.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, zihinsel yetersizliği olan çocuklarda tuvalet becerilerinin geliştirilmesinde resimli kartlarla öğretim yönteminin etkinliğini incelemektir. Bu çerçevede zihinsel yetersizliği olan çocuklarda temel becerilere ilişkin sorunların da ortaya konularak en temel ihtiyaçlardan birisi olan tuvalet becerilerinin geliştirilmesi için resimli kart uygulamasının ne düzeyde başarılı olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır.

Araştırma sonucunda aşağıda ki soruların cevapları aranacaktır;

1. Zihin yetersizliği olan öğrencilere tuvalet kullanma becerisinin öğretiminde resimli kart ile birlikte sunulan eşzamanlı ipucu yöntemi etkili midir?
2. Zihin yetersizliği olan öğrenciler tuvalet kullanma becerisini, öğretim bittikten 2, 9 ve 14 gün sonra sürdürmekte midir?
3. Zihin yetersizliği olan öğrenciler öğretimin yapıldığı tuvalet dışında farklı bir tuvalette öğrendikleri becerileri sergilemekte midir?
4. Annelerin, zihin yetersizliği olan öğrencilerin tuvalet kullanma becerisini edinmelerine ve kullanılan yönteme ilişkin görüşleri nelerdir? (Atbaşı ve Karasu, 2019).

1.2. Araştırmanın Önemi

Araştırmadan elde edilecek bulguların zihinsel engelli çocuğu olan aileler, zihinsel engelli çocuklara eğitim veren özel ve kamu sektörü eğitim kuruluşları ile bu alanda politika geliştirenlere yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Zihinsel engelli çocukların temel bakım becerileri konusundaki eksiklikleri aileler için önemli bir yük

getirmektedir. Bu özellikteki çocukların eğitimler yoluyla temel özbakım becerilerini geliştirmesini sağlamak ailelerin yükünün hafifletilmesinde hayati bir role sahiptir. Bu bakımdan bu araştırmadan elde edilecek bulguların zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin bakım yükünün hafifletilmesinde önemli olacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmadan elde edilecek bulguların zihinsel engelli çocuklara eğitim veren özel ve kamu sektörü eğitim kuruluşlarının uygulayacağı eğitim uygulamalarının geliştirilmesinde yol gösterici olabileceği düşünülmektedir. Kamu yönetim politikalarının oluşturulmasında bilimsel araştırmaların ortaya koyduğu kanıtlar büyük bir önem taşımaktadır. Bu açıdan bu araştırma bulgularının zihinsel engelli çocukların eğitimine yönelik çalışmalar yapan politika yapıcılar için rehberlik edici bir rol üstlenebileceği düşünülmektedir.

1.3. Varsayımlar

Tuvalet yapma becerilerinin öğretiminde deneklerin bu beceriler için ön koşul davranışlar olan;

- ✓ Kendilerine verilen komutları ve sözel yönergeleri takip etme,
- ✓ Eğitimci/uygulamacının hareketlerini taklit etme,
- ✓ Ellerini, parmaklarını, bacak ve ayaklarını kullanabilme,
- ✓ Eğitim süresince yerinde durma,
- ✓ İşaretleri anlama becerilerini yerine getirebilmeleri yeterli görülmüştür.

1.4. Sınırlılıklar

- ✓ Araştırma, 2018-2019 Eğitim Öğretim Dönemi ile sınırlıdır.
- ✓ Araştırma, Rize’de bulunan bir özel eğitim merkezinde eğitim almakta olan 3 erkek öğrenci ile sınırlıdır.
- ✓ Araştırma, tuvalet yapma becerisi ile sınırlıdır.

1.5. Tanımlar

Engellilik: Bir kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olağan rollerinden bir ya da bir kaçını yeterince gerçekleştirememesi durumudur (Şahin, 2015, 27).

Zihinsel engellilik: Zihinsel işlevlerle ilgili kavramsal, sosyal, pratik veya uyumsal yetersizlikler (Şahin, 2015, 27). Zihinsel engellilik; tıp alanında kreten, beyin özürlü, beyin hasarlı, mongoloid, hidrosefal gibi kelimelerle psikolojide ise zihinsel özürlü, geri zekalı, sınırlı zekalı, normal altı zekalı gibi kelimelerle eğitim alanında ise öğrenme güçlüğü olan kişiler ifade edilen bireylerin kategorik durumudur (Hekim ve Tokgöz, 2016, 490).

II. BÖLÜM

2. Kuramsal Çerçeve ve İlgili Literatür

2.1. Kuramsal Çerçeve

Her bir birey dünyaya diğer bütün bireylerden farklı özellikler içerecek şekilde gelmektedir. Dolayısıyla temel benzerliklerin yanında bütün insanlar birbirinden önemli yapısal ve işlevsel farklılıklara sahiptir. Kişilerin bedensel özellikleri, yapı ve işlevleri, öğrenme, duyma, konuşma gibi temel özellik ve becerileri herkeste farklılık göstermektedir. bu farklılıkların belirli sınırlar içerisinde kalması herhangi bir sorun teşkil etmezken büyük boyutlu farklılıklar hem işlevsel sorunlara hem diğer insanlarla uyum sorunlarına yol açmaktadır. Literatürde özel eğitim gereksinimi olan bireyler olarak da kategorize edilen engelli bireyleri aşağıdaki şekilde sınıflandırmak mümkündür (Doğru, 2009, 108);

- ✓ Zihin engelliler
- ✓ Öğrenme güçlüğü gözlenenler
- ✓ Duygu ve davranış bozukluğu olanlar
- ✓ Bedensel yetersizliği olanlar
- ✓ Konuşma ve dil sorunu olanlar
- ✓ İşitme engelliler
- ✓ Üstün zekâlılar ve üstün yeteneği olanlar.

Bu araştırma, zihinsel yetersizliği olan çocuklara resimli kartlar kullanılarak eş zamanlı ip ucu yönteminin tuvalet becerileri öğretiminde etkililiği incelenmiştir. Araştırmanın genelinde diğer engel ve yetersizliklerle ilgili detaylara yer verilmemiştir. Zihinsel engel kavramı üzerinde durularak konular işlenmiştir.

Türk Hukuk Sistemi, engelli kavramını “Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit

koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey” şeklinde tanımlamakta ve engellerin temel haklarını çeşitli düzenlemelerle güvence altına almaktadır (Engelliler Hakkında Kanun, Madde: 3).

Literatürde zihinsel engellilik ile ilgili yapılan tanımlarda “zihinsel özür, zihinsel yetersizlik, zeka geriliği” gibi terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu terimlerdeki farklılığın bu konunun pek çok disiplin tarafından ele alınmış olduğundan kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Çıfci Tekinarslan (2008), ilk yıllarda tıp doktorları tarafından yapılan tanımlamaların zamanla yerini daha çok psikolog ve eğitimcilerin yaptıkları tanımlara bıraktığını ifade etmektedir.

Zihinsel engelli kategorisindeki bireyler, tıp alanında yer alanlar tarafından kreten, beyin özürü, beyin hasarlı, mongoloid, hidrosefal gibi kelimelerle tanımlanırken psikologlar tarafından ise zihinsel özürü, geri zekalı, sınırlı zekalı, normal altı zekalı gibi kavramlarla tanımlanmaktadır. Aynı kategori için eğitimcilerin kullandığı terimler olarak ise güç öğrenen, ağır öğrenen, öğrenme engelli, öğrenme güçlüğü şeklindedir (Hekim ve Tokgöz, 2016, 490).

Engellilik durumu, bir bireyin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak olağan rollerinden bir veya bir kaçını yeterince gerçekleştirememesi halini ifade etmektedir. Engellilik durumları içerisinde önemli bir yer tutan zihinsel engellilik ise zeka kavramı çerçevesinde ele alınan ve bir çok bileşeni olan bir yetersizlik durumudur. Zeka geriliği ile de eş anlamlı olarak kullanılan zihinsel engellilik; bir bireyin zihinsel işlevlerde bulunma, kavramsal, sosyal ve pratik uyumsal becerilerde ortaya çıkan sınırlılıklar olarak tanımlanmaktadır. Zihinsel engellilik hali, genel olarak zeka geriliği ile karakterize edilmekte ve tanımların bir çoğu da zeka geriliği üzerinden yapılmaktadır (Şahin, 2015, 27).

Zihinsel yetersizlik kavramı, bireylerin gelişim sürecinde öne çıkan genel zihinsel işlevlerinde önemli derecede gerilik olması olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında çocuğun gelişimi süreci içerisinde; iletişim, öz bakım, ev yaşamı, sosyal beceriler, kendini yönetme gibi temel uyum becerilerinden en az iki ya da daha fazlasında sınırlılıklar göstermesi olarak da tanımlanmaktadır. Bu alanda önemli çalışmalar yapan Amerikan Zihinsel Gerilik Derneği (A.A.M.R), zihinsel yetersizliği

var olan becerilerde göze çarpan belirgin düzeydeki gerilik olarak tanımlamakta bu bu özellikteki bireylerin en az iki beceride uyumsal yetersizliğinin olduğunu belirtmektedir (Camadan, Özer ve Şen, 2011, 10).

Her insan dünyada bir çok bireysel farklılıkla gelmektedir. Bu farklılıklar bireylerin ailesine bağlı olarak etnik, dini ya da kültürel olabileceği gibi fiziksel, psikolojik ve zihinsel de olabilmektedir. Dolayısıyla çocukların bu özelliklerine bağlı olarak akademik, sosyal, bilişsel ve öz bakım becerileri de farklı bir gelişim göstermektedir. Literatürde zihinsel yetersizlik, zihin engeli, zeka geriliği, zihin yetersizliği gibi birbirine yakın ifadelerle dile getirilen özel durum, genel olarak bireylerin zihinsel gelişimindeki gecikmeleri, çevreye uygun olmayan davranışları, olgun olmayan tepkileri ve akademik, psikolojik, sosyal bakımlardan ortalamanın altında performans sergilemesini ifade etmektedir. Zihinsel bakımdan engelli ya da yetersiz olan çocuklarda akıl yürütme, soyut düşünme, kavrama, kavramları anlama ve zihinsel işlemler yapma konusunda diğer bireylere göre daha geride kalma durumu söz konusudur. Amerikan Zihinsel ve Gelişimsel Yetersizlikler Birliği (AAIDD) tarafından “zihinsel işlevlerde ve uyumsal davranışlarda gözlenen önemli düzeyde sınırlılıkların karakterize ettiği; bilişsel, sosyal ve pratik uyumsal becerilerde kendini gösteren bir yetersizlik türü” olarak tanımlanan zihinsel yetersizlik 18 yaşından önce ortaya çıkan yaygın bir sorundur (Yıldız, 2012, 19-20).

Zihinsel engellilik durumunu Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2012) ise “Zihinsel işlevler bakımından ortalamanın iki standart sapma altında farklılık gösteren, buna bağlı olarak kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde eksiklikleri ya da sınırlılıkları olan, bu özellikleri 18 yaşından önceki gelişim döneminde ortaya çıkan ve özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyan birey ifade eder” şeklinde tanımlamaktadır. Tanımda zihinsel işlevler, uyumsal davranış ve özellikler ile destek sistemleri olmak üzere üç temel husus ön plana çıkarılmaktadır. Bireylerde zihinsel işlevlerin yeterlilik durumu genellikle gözlenebilen bir durum iken zeka testleri ile de tespit edilebilmektedir. Uyumsal davranışlar ise çocukların kendi yaş gurubuna uyum sağlayabilmesi için gerekli olan temel becerileri ifade etmektedir. Bu beceriler kendi içerisinde kavram becerileri, sosyal beceriler ve davranışsal beceriler olmak üzere üç grupta incelenmektedir. Destek sistemleri ise zihinsel engelli bireylere sağlanan ve dört

grupta incelenen doğal destek, rastlantısal destek, genel destek ve özel destekleri ifade etmektedir (Yıldız, 2014, 20-21).

Zihinsel yetersizlik, doğuştan var olan ve hayat boyunca gelişen problem gücünün yani zekanın ortalamasının altında bir seviyede olması anlamına gelmektedir. Doğum öncesi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkabileceği gibi doğum sırasındaki bir komplikasyon ya da doğum sonrasında ortaya çıkabilmektedir. Daha geniş kapsamlı bir tanımlama yapılacak olursa zihinsel engellilik; zeka, algılama, bellek, muhakeme, dikkat gibi temel fonksiyonlar bakımından ortaya çıkan yetersizlikler ve çevreye uyum eksikliği sorunudur. Zihinsel engellilik hali işitme, duyma gibi duyu organlarından bir veya bir kaçının da yetersizliği ile seyreden bir durumdur. Amerikan Psychiatric Association'a göre zihinsel engelliliğin temel göstergesi olan zeka geriliği (mental retardasyon) tanısı için aşağıdaki üç şartın bir arada olması gerekmektedir (Dernekbaş, 2010, 4);

- ✓ Genel zeka düzeyinin belirgin bir şekilde ortalamasının altında seyretmesi,
- ✓ Yaşlarına göre temel beceriler, sorumluluklar, iletişim gibi alanlarda belirgin bir geriliğin olması,
- ✓ Bu belirtilerin 18 yaşından önce ortaya çıkması.

Zihinsel engelli bireyler, engelli bireyler kategorisinde yer alıp dayanıklılık, denge kontrolü, esneklik, hız gibi fiziksel ve motor beceriler konusunda daha zayıf olan bireylerdir. Özellikle ağır ve ileri düzey zihinsel engellilik halinde uzuvların kontrollü bir şekilde hareket edilmesi konusunda önemli yetersizlikler göstermekte, vücudu ve uzuvları dengede tutmada zorlanmaktadır. Bunun yanında bu kategorideki bireyler, motor beceriler gerektiren işleri yapmakta zorlanırken koordinasyon yetersizlikleri de göstermektedir. Dolayısı ile ileri düzeydeki zihin engeli olan bireyler giyinme, yeme içme, tuvalet ihtiyacı, oyun gibi en temel günlük ihtiyaçlarını kontrollü bir şekilde kendi kendilerine karşılayamazlar (Kurnaz ve Çetin, 2017, 90).

Zihinsel yetersizliğe sahip bireyler, söz konusu zeka yetersizliklerinin de etkisi ile yaşamsal bir çok fonksiyonunu tam bağımsız olarak gerçekleştiremeyen bireylerdir. Bireydeki engel düzeyine bağlı olarak anlama ve kavrama yetersizliklerinin/güçlüklerinin yanında iletişim kurma, konuşma gibi biyolojik temelli

fonksiyonlarda da yetersizlikler yaygın olarak görülmektedir. Bunun yanında bu yetersizliklerin etkisi ile zihinsel yetersizliği olan bireyler başkaları ile etkileşime geçme ve sosyal ilişkiler kurma konusunda önemli düzeyde sorun yaşayan bireylerdir. Bireydeki yetersizliklerin bir diğer önemli etkisi ise bireyin kendine olan güveni ve saygısının azalmasına yol açması ve kendini toplumdan genellikle dışlamasıdır (Şahin, 2015, 27).

Algılama, bütün bireylerin dünyayı anlamaları, tanımlamaları ve onunla etkileşime geçmeleri için gerekli olan bir özelliktir. Algılama, duyar yoluyla çevrede olup bitenin anlaşılması ve yorumlanmasını sağlayan bir beceridir. Duyma, konuşma, dokunma, görme, koku alma her insanın ortak duyusu olup normal bireylerde bu duyar çevreyle kurulan iletişimin ve etkileşimin en önemli araçlarıdır. Ancak zihinsel engelli çocuklarda önemli düzeyde duyasal bozuklukların olduğu görülmektedir. Görsel algılama becerisi gibi becerilerdeki eksiklikler, zihinsel engelli bireylerin çevreyle ilişki kurmalarını zorlaştırdığı gibi okuma, yazma, ayırt etme, genelleme yapma, eşleştirme, modelleme gibi en temel becerilerin de olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır. Zihinsel engelli çocuklardaki algılama sorunlarına yol açan bu duyasal problemler, günlük yaşamı zorlaştırırken akranlarına göre geride kalmalarına da yol açmaktadır (Konuker, Pirpir, Çiçekler, Büyükbayraktar ve Uslu., 2014, 329-330).

Zihinsel yetersizliğe sahip çocuklarda bilişsel yetersizlik ve sorunların yanında sosyal ve duygusal, dil ve konuşma, davranışsal, fiziksel ve sağlık sorunları da görülebilmektedir. Zihinsel geriliği olan çocuklarda yaygın olarak görülen bu sorunları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür (Bozkurt, 2014, 30-37);

- ✓ Bilişsel yetersizlik ve sorunlar: Akademik kavramların geç ve güç öğrenilmesi, dikkat eksikliği, ilginin kısa süreli olması, soyut kavram ve terimleri anlayamama, zaman kavramının geç gelişmesi,
- ✓ Sosyal ve duygusal yetersizlik ve sorunlar: Dostluk kurma ve sürdürme zorluğu, sosyal gruplarda bağımsız davranamama, sorumluluk almaktan kaçınma, kendi başına bir işi başlatma ve sürdürmede yetersizlik, kendini ifade etmekte zorlanma, empati becerisinin geç gelişmesi, onay ihtiyacı, oyun ve toplum kurallarına uyum zorluğu, her şeye sahip olmak isteme, görgü kurallarına uymakta zorlanma,

- ✓ Dil ve konuşma yetersizlik ve sorunları: Dinleme, anlama ve anlatma becerilerinde yetersizlik, konuşmaları başlatma güçlüğü, belirli bir konuyu hikaye etmede zorluk yaşama, gecikmiş konuşma, ses üretme bozukluğu, kekemelik ve artikülasyon bozukluğu,
- ✓ Davranışsal yetersizlik ve sorunlar: Sosyal ortamlarda uygun davranışlar sergileyememe, ihtiyaçlarını ifade edememe, iletişim kuramama, hırçınlık, inatçılık, tekmeleme, vurma, saç çekme, tükürme, kendini yaralama,
- ✓ Fiziksel ve sağlık yetersizlik ve sorunları: Fiziksel işlevlerde yetersizlikler, fiziksel görünümde anormallikler, psiko-motor becerilerde eksiklikler (denge, hareket, el göz koordinasyonu, ritmik hareket becerilerinde eksiklikler), kasları kontrol edememe, yürüme başta olmak üzere tırmanma, koşma, sıçrama gibi temel fiziksel becerilerde yetersizlikler.

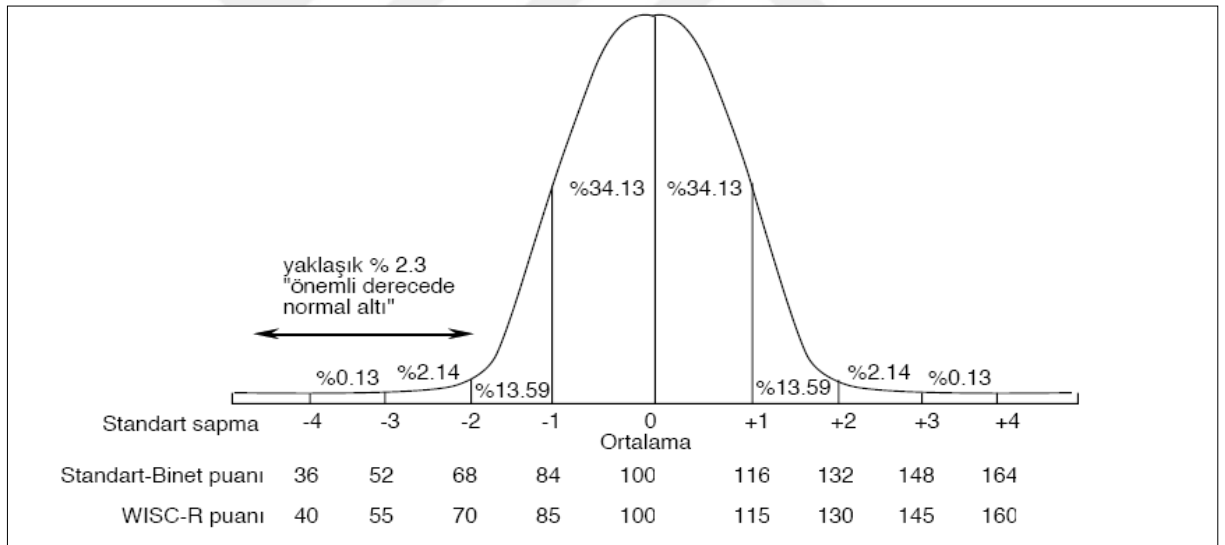
2.1.1. Zihinsel engellerin sınıflandırılması

Engelliliğin zekayla ilgili olan türü olarak zihinsel engellilik, zeka yetersizliği ile ilgili doğuştan gelen bir durumdur. Zeka, üzerinde tam olarak uzlaşma sağlanabilen bir kavram olmasa da genel olarak bilişsel yetenek olarak düşünülmekte ve zeka geriliği de bu bilişsel yeteneklerdeki yetersizlik hali olarak ele alınmaktadır. zeka geriliği olan bireyler gerçek yaşamda karşılaşılan sorunları çözmede diğer bireylere nazaran sorun çözme yetilerini daha az ya da hiç kullanamamaktadır. Zihinsel yetersizlik, bilişsel bir eksikliğin yanında toplumsal uyumsuzluk problemi olarak da ele alınmaktadır. zeka yetersizliği, teknik açıdan insan zekasının 70 puanın altında olması olarak kabul edilmektedir. Zeka geriliğine dayalı zihinsel yetersizlikle ilgi çeşitli düzeyde sınıflamaların yapıldığı görülmektedir. bu sınıflamalar içerisinde önemli bir kabul gören Amerikan Psikiyatri Birliği ve Amerikan Zekâ Yetersizliği Birliği'nin tasnifine göre zeka yetersizliği aşağıdaki dört düzeyden oluşmaktadır (Toksoy ve Başarı, 2017, 385);

- ✓ Hafif Derecede Zekâ Yetersizliği: IQ Puanı 55-69 arasında,
- ✓ Orta Derecede Zekâ Yetersizliği: IQ Puanı 40-54 arasında,
- ✓ Ağır Derecede Zekâ Yetersizliği: IQ Puanı 25-39 arasında,
- ✓ İleri Derecede Zekâ Yetersizliği: IQ Puanı 0-24 arasındadır.

Bu sınıflamanın yanında başka bir sınıflama geliştirmiş olan Heber, zihinsel özürli bireyin zeka puanının yanında uyumsal davranış derecelerinin de oluşturulması gerektiğini belirtmektedir. Bu sınıflamada çeşitli uyum ölçekleri ile bireyin toplumsal uyumu yapılırken klinik değerlendirmeler ve günlük yaşama ilişkin değerlendirmelere de yer verilmektedir. Öte yandan yapılan çalışmalarda zihinsel engellilik halinin başka engeller ya da problemlerle birlikte seyredilebilen bir durum olduğu da belirtilmektedir. Bu yaklaşıma göre zihinsel engelli bir bireyde genel olarak aşağıdaki problemler de görülmektedir (Toksoy ve Başarı, 2017, 385-386);

- ✓ Fiziksel Engeller: Görme-işitme-konuşma ve dil problemleri, epilepsi, sara, serabralpalsi,
- ✓ Psikiyatrik Bozukluklar: Dikkat Eksikliği, Hiperaktivite Bozukluğu, Davranış Bozuklukları, Duygu durum bozukluğu, anksiyete, kendine zarar verme

Şekil 2.1. Zeka puanlamasının kuramsal dağılımı

Not: Dernekbaş'tan (2010, 5) aynen alınmıştır.

Bir başka çalışmada ise zihinsel yetersizlikler benzer şekilde zeka puanlarına göre sınıflandırılmakta ve yeterlilik düzeyleri aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır (Yıldız, 2014, 22);

- ✓ Hafif düzey zihinsel yetersizlik: Zeka puanı 50-55'ten 70'e kadar olan bireyler olup bunlara sağlanacak danışmanlık ve destek hizmetleri ile diğer normal sınıflarda eğitim görebilmeleri mümkün olan gruptur. Bu durumda olan çocuklar genellikle kaynaştırma eğitimlerine alınmaktadır.
- ✓ Orta düzey zihinsel yetersizlik: Zeka puanı 35-40'tan 50-55'e kadar olan çocuklar olup bu grupta fiziksel yetersizlikler ve davranış problemleri de görülmektedir.
- ✓ Ağır düzey zihinsel yetersizlik: Zeka puanı 20-25'ten 35-40'a kadar olan çocuklar olup doğumdan hemen sonra fark edilecek şekilde belirtileri olan ciddi bir sorundur. Bu gruptaki çocukların önemli bir kısmının sinir sisteminde hasar ve sorunlar vardır ve bağımsız yaşamakta zorlanırlar.
- ✓ Çok ağır düzey zihinsel yetersizlik: Zeka puanı 20-25'ten de aşağı olan ve en ağır durumda olanların yer aldığı zihinsel yetersizlik grubudur. (A.A.I.D.D, 2002)

2.1.2. Zihinsel engellerin nedenleri ve özellikleri

Bireylerde ortaya çıkan zihinsel engellilik halinin bir çok nedeni vardır. Ancak zihinsel engelli bireylerin % 90 kadarını oluşturan hafif derecedeki zihinsel engellerin belirli bir biyolojik nedeninin olmadığı bu yüzden de bu kategorideki nedenlerin tam olarak tespit edilemediği belirtilmektedir. orta ve ağır derecedeki zihinsel engellilik durumunun ise belirgin biyolojik nedenlerinin olduğu ve bunların sınıflanarak ele alındığı görülmektedir. bu nedenler aşağıdaki şekilde doğum öncesi, doğum sırasında ortaya çıkanlar ve doğum sonrası nedenler şeklinde ele alınmaktadır (Dernekbaş, 2010, 7-8);

Doğum öncesi nedenler:

- ✓ Anne yaşı,
- ✓ Anne beslenmesi ve beslenme alışkanlıkları, yetersizlikleri (iyot eksikliği gibi),
- ✓ Hamilelikte ilaç kullanımı, radyasyona maruz kalma, sigara ve alkol kullanımı,
- ✓ Annenin psikolojik sorunları,
- ✓ Akraba evliliği,

- ✓ Hamilelik sırasında annenin geçirdiği hastalık, kaza ve travmalar, zehirlenmeler,
- ✓ Anne-çocuk kan uyuşmazlığı,
- ✓ Kalıtsal nedenler.

Doğum sırasında ortaya çıkan nedenler:

- ✓ Erken veya geç doğum,
- ✓ Göbek bağı/Kordon dolanması,
- ✓ Riskli doğum, zor gerçekleşen doğum,
- ✓ Doğum sırasında kullanılan aletlerin kullanımı sırasında yapılan hatalar,
- ✓ Doğumun sağlıklı bir ortamda gerçekleşmesi.

Doğum sonrasında ortaya çıkan nedenler:

- ✓ Menenjit, beyin iltihabı gibi çocukluk hastalıkları,
- ✓ Zehirlenmeler,
- ✓ Hastalıklara geç ya da yanlış müdahale,
- ✓ Beslenme yetersizlikleri ve bozuklukları,
- ✓ Kazalar ve travmalar,
- ✓ Çevresel yetersizlikler.

Bir başka çalışmada da zihinsel engellilik halinin nedenlerinin henüz tam olarak açıklanamadığına vurgu yapılırken nedenlerin de karmaşık ve birbiri ile etkileşim içerisinde olabileceği dile getirilmektedir. Bu çalışmada zihinsel engellerin nedenleri oluş zamanına göre aşağıdaki şekilde üç grupta ele alınmaktadır (Yıldız, 2014, 23);

- ✓ Doğum Öncesi Faktörler: Kromozomlarda görülen bozukluklar (Down Sendromu, Williams Sendromu gibi), metabolizmanın işleyişindeki bozukluklar (fenilketonüri/PKU), beyin gelişimi ile ilgili sorunlar (hidrosefali, mikrosefali gibi) ve çevresel faktörler (fetal alkol sendromu gibi) olarak sıralanabilir.
- ✓ Doğum Anına İlişkin Faktörler: Doğum sırasında bebeğin oksijensiz kalması ve beyin sarsılmasıyla bebekte görülen beyin incinmesi bu faktörler içerisinde en yaygın görülenlerdir.

- ✓ Doğum Sonrası Faktörler: Bu grupta ise menenjit gibi beyni etkileyen hastalıklar, trafik kazaları, yaralanmalar, yetersiz beslenme, fiziksel istismar gibi faktörler yer almaktadır.

Yaygın olarak rastlanan zihinsel engellilik durumlarından birisi olan down sendromu, genetik nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan bir durumdur. Genel olarak zihinsel gelişimleri 7 yaşlarında duran bu engelliliğe sahip çocuklarda kaba motor becerilerin yanında baş kontrolü, dönme, oturma, ayağa kalkma, ayakta durma, yürüme gibi bir çok fiziksel fonksiyon yetersizliği vardır. Bunların yanında işitsel, dilsel ve sosyo-psikolojik yetersizlikler de belirgin bir şekilde görülmektedir. Ancak erken dönemlerde konulacak teşhis ve tedavilerle down sendromlu çocuklarda önemli gelişimlerin görüldüğü de kaydedilmektedir (Gerçeksever, 2011, 9-10).

2.1.3. Zihinsel engelli çocukların eğitimi

Zihinsel engellilik durumu ile ilgili olarak zihinsel özür, zihinsel yetersizlik, zeka geriliği gibi terimler ön plana çıkmakta ve tanımlamalar genellikle bu terimler merkeze alınarak yapılmaktadır. Hangi terim esas alınırsa alınsın günümüzde yapılan tanımların önemli ölçüde psikoloji biliminin sağladığı katkılar çerçevesinde yapıldığı da kabul edilmektedir. Çünkü başlarda zihinsel engellilik kavramı doktorların yapmış olduğu tıbbi tanımlarla açıklanırken günümüzde psikologların ve eğitimcilerin yapmış olduğu tanımlar daha ön plana çıkmaya başlamıştır (Kırlıoğlu, 2015, 7-8). Bu durum zihinsel engel halinin klinik bir problem olarak alınmasından eğitilebilir bir anlayışa geçildiğini de işaret etmektedir. Bu noktada zihinsel engelli çocukların eğitimi önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Engellilik, genel olarak bir bireyin herhangi bir konuda kısıtlılık halini ifade etmektedir. Zihinsel engellilik halinde genel kabul bireyin zekasının yetersizliği şeklindedir. Ancak tek başına zeka düzeyi, bir bireyi anlatmaya yetmemektedir. Bu nedenle bireylerin zeka durumları kadar kendine özgü olarak sahip olabileceği yetenekler, bedensel, sosyal ve duyuşsal yetenekler de göz önüne alınarak bir değerlendirme yapılmalıdır. Geçmişten bu yana bu anlayışa bağlı olarak bireyin zeka dışı özelliklerinin de hesaba katıldığı geliştirme uygulamalarının olduğu görülmektedir.

Bireyin zeka dışı özelliklerini esas alan bu uygulamalarla bireyin zeka dışı özelliklerini ön plana çıkararak toplumsal uyumunu artırmak amaçlanmaktadır (Uslu ve Shaokuri, 2012, 137):

Aileler genel olarak çocuklarını kendi rol modellerini onlar üzerinde hayata geçirebilecekleri bir fırsat olarak değerlendirmektedir. Bu amaca uygun bir şekilde de yaşamlarını düzenlemeye ve eğitimlerini en iyi şekilde planlamaya çalışmaktadırlar. Ancak söz konusu olan zihinsel engelli bir çocuk olunca bu rol modeli amacından vazgeçildiği gibi çocuğun bakımı ve eğitimi kendine özgü bir yük haline gelmektedir. Çünkü zihinsel engelli bir çocuğun bir çok fonksiyonu yetersiz olduğu için temel gelişimi geride kalmakta eğitim bakımından da özel bir çaba gerektirmektedir (Sarı, 2007, 2).

Günlük yaşam pratiklerinin sürdürülmesi açısından önemli olan işlevsel becerilerin zihinsel yetersizliği olan çocuklara kazandırılmasında bir çok eğitim yöntemi söz konusudur. Doğrudan öğretim yöntemi, video ile öğretim yöntemi, yanlışsız öğretim yöntemleri bunlardan bazılarıdır. Özellikle yanlışsız öğretim yöntemi işlevsel becerilerin kazandırılmasında öne çıkan bir eğitim yöntemidir. Yanlışsız öğretim yöntemlerinin amacı, eğitilen çocuğun hata yapmasını engellemektir. Bunun yanında bu yöntemde uygulayıcı ile öğrenci arasında bir etkileşim kurulması söz konusudur. Bu etkileşim sırasında pekiştireçler kullanılarak öğrencinin daha az hata yapması sağlanmaktadır. Bu yöntemde çeşitli bekleme süreleri vardır ve öğretim sırasında ipuçları kullanılır. İpuçlarının kademeli bir şekilde azaltıldığı ve öğrencinin gitgide ipucu olmaksızın istenilen davranışı gerçekleştirilmesinin sağlanmaya çalışıldığı bir yöntem olarak zincirleme davranışlar öğretilmeye çalışılır (Rasmussen ve Tekinarslan, 2017, 148). İpucu ile öğretim yönteminin özellikle yurt dışında bir çok araştırmaya konu edildiği ve bu yöntemle dayalı öğretimin zihinsel engelli çocukların temel becerilerinin geliştirilmesinde oldukça başarılı sonuçlar verdiği görülmektedir. Bunun yanında bu yöntemin son yıllarda Türkiye’de de önemli bir kabul gördüğünü söylemek mümkündür (Karabulut ve Yıkmış, 2010, 104-105).

Genel olarak engelli çocukların eğitilmesi, engelin türüne göre kendine özgü zorluklar içermektedir. Zihinsel engelli çocuklar bu konuda eğitim verilmesi en zor olan kategorilerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların engel düzeyi arttıkça

eğitim vermek zorlaşmaktadır. Çünkü bir yandan çocukların eğitim ortamına uyum sağlaması ve akranları ile etkileşimi sorunlu bir hale gelmekte diğer yandan ise verilen eğitimlerin amacına ulaşması çocuğun zihinsel engelindeki ağırlık düzeyine bağlı olarak guleşmektedir. Günümüzde engelli çocuklara eğitimler genel olarak özel eğitim sınıflarında, yatılı veya gndzli olarak verilmektedir. Bunun yanında çocukların engel durumuna göre mesleki eğitimler de söz konusudur. Araştırmalara göre engelli öğrencilerin özellikle kaynaştırma eğitimlerinden büyük yarar elde ettikleri görülmektedir. Literatürdeki Janney ve diğerleri (1995), Giangreco (1997), Batu (1998) gibi araştırmalar, kaynaştırma eğitimlerinin zihinsel engelli çocukların sosyal ve akademik becerilerinde artışa yol açtığına işaret etmektedir (Camadan ve diğerleri, 2011, 10-11, 15). Camadan ve diğerleri (2011, 15)'in araştırması da benzer sonuçlara işaret etmekte, özel eğitim merkezinde eğitim gören zihinsel engelli çocuklardan kaynaştırma eğitimi alanların eğitim başarısı normal sınıflarda eğitim görenlere göre daha yüksek çıkmaktadır.

Kaynaştırma eğitimlerinin zihinsel engelli çocukların gelişimindeki öneminin Türkiye'de de son yıllarda daha yoğun bir şekilde ele alınır olduğu görülmektedir. Devletin bu konuda yaptığı iyileştirmelerin yanında bilimsel alandaki çalışmaların sayısında da artış görülmektedir. Fakat araştırmaların da ortaya koyduğu gibi Türkiye'de kaynaştırma eğitimleri için gerekli olan alt yapı ve ortam henüz yeterince sağlanabilmiş değildir. Bunun yanında zihinsel engelli çocukların normal sınıflara gerekli alt yapı oluşturulmadan yerleştirilmesi gibi yanlış bir uygulamaya gidilerek kaynaştırma eğitiminin gerçek anlamı ve öneminin uzağındaki yaklaşımlarla yetinmek gibi hatalara da düşülmektedir (Eripek, 2004, 34-35). Dolayısıyla Türkiye'de bu yönde atılan adımlar olsa da henüz istenilen düzeyde bir eğitsel çerçevenin oluşturulduğunu söylemek zordur.

Zihinsel engelli çocukların günlük yaşam aktivitelerinin önemli kısmını yarımsız gerçekleştirememesi, kendileri gibi ailelerin de hayatını etkilemekte, bu çocuklarla ilgilenen başta anneler olmak üzere bakım verenlerin bakım verme yükünü artırmaktadır. Özellikle çok çocuklu ailelerdeki annelerin zihinsel engelli çocuğun bakımından kaynaklanan stres düzeylerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu stresin çocuğun büyümesine paralel olarak arttığı da görülmekte olup zaman içerisinde

bakım vermenin daha da zorlaştığı görülmektedir (Kaytez, Durualp ve Kadan, 2015, 208-209). Zihinsel engelli çocukların günlük yaşam aktivitelerinin hem kendileri hem aileler ve bakım verenler için zorluklar içermesi, bu kategorideki çocukların gelişimlerinin eğitimlerle desteklenmesini önemli bir toplum sağlığı gündemi haline getirmektedir.

Öte yandan zihinsel engelli çocukların kategorik olarak hepsinin eğitilebilir olduğu düşüncesi yanlıştır. Çünkü psikolojik olarak “çok ağır” tanısı konulmuş zihinsel engelli bireylerin zeka puanı (IQ seviyesi), 25 ve altında olup bu bireyler tam bağımlı bireylerdir. Bu nedenle bu bireylerin eğitilmesi ve eğitimle bağımlılıktan kurtularak otonom davranışlar sergileyebilmesi söz konusu değildir. Bu nedenle zihinsel engelli bireylerin eğitimlerinde engellilik düzeylerinin doğru bir şekilde tespit edilerek verilecek eğitimlerin mevcut kapasite ve hazır oluşluk düzeyini gözetenek yapılması büyük bir önem taşımaktadır.

Tablo 2.1. Zeka seviyesine göre psikolojik ve eğitsel tanı

IQ	Psikolojik tanı	Eğitsel tanı
70-55	Hafif	Eğitilebilir
55-35	Orta	Öğretilebilir
35-25	Ağır	Bağımlı
25-altı	Çok ağır	Tam bağımlı

Zihinsel engelli çocukların temel motor becerilerinin yetersiz olduğu ancak verilen eğitimlerle bu becerilerde engel düzeyine göre farklılaşan iyileşmeler olduğu görülmektedir. bir çok araştırmanın bulguları, zihinsel engelli çocuklara verilen görsel, işitsel beceri eğitimlerinin, günlük yaşam aktiviteleri ile ilgili eğitimlerin yararlı sonuçlar verdiğini ortaya koymaktadır. Öte yandan zihinsel engelli çocukların duyuşsal eksikliklerine karşın görsel hafızalarının sözel hafızalarına göre daha güçlü olduğu ve bu çerçevede görsel araçlarla desteklenmiş eğitimlerin daha başarılı sonuçlar verebileceği belirtilmektedir. zihinsel engelli çocukların engelleri nedeniyle normal

eğitim sınıfları ve materyalleri ile geliştirilmesi zorluklar içermektedir. Bu nedenle zihinsel engelli çocukların gerek motor-bilişsel becerilerinin geliştirilmesi gerekse günlük yaşam aktivitelerinin geliştirilmesi için verilecek eğitimlerde kısıtlayıcı eğitim ortamları yerine onlara göre tasarlanmış eğitim sınıfları ve materyalleri ile eğitilmesinin daha iyi sonuçlar vereceği belirtilmektedir (Konuker ve diğerleri, 2014, 331).

Türkiye'deki eğitim sisteminde okullar ve sınıflar başta olmak üzere eğitim ortamları normal çocuklara göre düzenlenmiş olup zihinsel çocukların eğitimleri için önemli zorluklar içermektedir. Ancak zihinsel engelli çocukların da eğitimler yoluyla önemli ölçüde geliştirilebildikleri, özellikle özür düzeyi düşük çocukların bu eğitimler sayesinde topluma bir aile bireyi, işçi, öğrenci, tüketici, vatandaş gibi kimliklerle kolaylıkla adapte olabildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu yapıdaki çocukların gereksinimlerinin dikkate alınmasıyla oluşturulacak eğitim ortamlarında verilecek eğitimlerle zihinsel engelli çocukların özerkliklerinin geliştirilmesi mümkündür. Fakat bu alt yapının oluşturulması ve gerekli eğitimlerin başarılı bir şekilde verilebilmesi için multidisipliner bir yaklaşım gerekmektedir. Zihinsel engelli çocukların yaşadıkları problemlerin hem zihinsel hem fiziksel nitelikler içermesi dolayısıyla farklı bilim disiplinlerinin çözüm üretici yaklaşımlarına ihtiyaç vardır (Doğru, 2009, 108).

Geçmişte zihinsel engelli çocukların eğitimi konusunda gerek ABD'de gerekse Türkiye'de yasal düzenlemeler yapılmış olsa da bu eğitimlerin diğer çocuklarla aynı ortamlarda verilmesi yönündeki çabalar önemli sorunlara yol açmıştır. Günümüzde ise zihinsel engelli çocukların eğitiminde her çocuğun kendi öznel durumunu göz önüne alınan bireyselleştirilmiş eğitim yaklaşımı konusunda önemli gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Bu yaklaşımın güçlenmesi, zihinsel engelli çocukların eğitiminde başarıya ulaşılması açısından önem taşımaktadır. Çünkü zihinsel engelli çocukların yaşadıkları problemler benzerlik gösterse de standart bir nitelik taşımayıp bireye özgüdür. Bu nedenle bireyselleşmiş eğitim girişimlerinin öz bakım becerileri ve akademik başarı başta olmak üzere temel becerilerin geliştirilmesi açısından önem taşıdığı görülmektedir (Ünal, Ece ve Yıkılmış, 2016, 140).

2.1.4. Zihinsel engelli çocuklara uygun eğitim ve oyun araç gereçleri

Gelişimsel problemleri nedeniyle zihinsel engelli çocukların eğitimi olağan eğitimden farklı bir yapısı olan özel eğitim uygulamaları gerektirmektedir. Özel eğitim, sadece aile içinde ya da bir eğitim kurumunda verilmesi gereken bir eğitim türü olmayıp çocuğun günlük yaşamının tümüne çeşitli şekillerde yayılması gereken bir eğitimidir. Bu nedenle özel eğitim her ne kadar teknik olarak kurumsal bir yapı çatısı altında verilen eğitimler için kullanılan bir kavram olsa da okul dışındaki (özellikle aile içi yaşam) yaşamı da kapsayacak şekilde ve uygulamaların pratiğe dökülmesine imkan verecek şekilde düzenlenmeli ve ele alınmalıdır (Salderay, 2014, 90-91). Uygulamada bir çok özel eğitim metodu söz konusudur. Bu eğitimler içerisinde görsel materyallerin ve duyu organlarının yoğun olarak kullanıldığı, çocukların koordinasyon yeteneklerinin geliştirilmesini sağlamayı amaçlayan eğitimler öne çıkmaktadır.

Eğitim, bireylerin hemen her alandaki davranışsal kalıplarının önceden belirlenmiş belirli ilke, amaç ve değerlere göre yeniden düzenlenmesidir. Ancak çocukların gelişiminde hayati bir rolü olan eğitim faaliyetlerinin beklenen başarıya ulaşabilmesi için aile faktörünün büyük bir önem taşıdığı da kabul edilmekte ve ailenin dahil edilmediği programların öngörülen başarıyı yakalayamadığı kabul edilmektedir. Çünkü ailelerin çocuklara sağladığı ortamlar, pekiştireçler ve onlarla eğitimin gereklerine uygun bir şekilde kurduğu iletişim çocukların başarısını artırmaktadır. Söz konusu olan engelli çocuklar olunca başta anne-baba olmak üzere ailenin önemi daha da artmaktadır. Bu bakımdan engelli çocukların eğitimi aynı zamanda ailelerin de bu çerçevede eğitilmesini ve yönlendirilmesini kapsayan bir olgudur. Anne-babalara sağlanan bu eğitimlerle çocukların yaşadığı sorunları daha doğru kavrayan aileler, onlara karşı daha duyarlı davranırken neyi nasıl yapacaklarını daha iyi bilmektedirler (Sönmez ve Aykut, 2011, 1185).

Bağımsız yaşam, her insanın isteyeceği bir durum olmasına karşın gelişimsel yetersizlikleri olan bireylerde görülen zihinsel ya da fiziksel yetersizlikler bu bağımsızlığı kısıtlamaktadır. Bu kısıtlamalar nedeniyle gerek ev içinde gerekse dışarıda bir çok ihtiyaç karşılanamamaktadır. Fakat çocuklara verilen doğru eğitimlerle onların bir çok beceriye hazırlanabildiği görülmektedir. Gelişimsel yetersizliği olan çocuklara dışarı çıkmak için uygun bir şekilde hazırlanma ile ilgili bir araştırmaya göre çocuklara

verilen kendini yönetme stratejileri eğitimi, çocuklarda kendini hazırlama becerilerinin kalıcı bir şekilde artırdığı görülmektedir. Araştırmaya göre çocukların çeşitli konularda kendini hazırlama becerileri artarken çocukların bakım yükünü çeken ebeveynler de bu olumlu gelişmelerden memnuniyet duymaktadır (Sönmez ve Özkan, 2012, 158-161).

Zihinsel ya da fiziksel yetersizliği olan çocukların gelişimi için verilen eğitimler, doğal olarak farklılıklar içermektedir. Ancak bu eğitimler sadece okullarda verilen eğitimlerle sınırlı olmayıp genellikle çocuğun yaşamının tamamını içine alacak şekildedir. Bu nedenle özel eğitim adı altında verilen bu eğitimler, çocuğun okul yaşamının yanında yaşadığı doğal ortamları ve aile ortamını da içine almaktadır. Bu eğitimler ailelerin de dahil edildiği, çocuğun öğrenirken deneyimlediği, başta aile olmak üzere çevreden desteklerin sağlandığı eğitimlerdir. Bu destekler, verilen eğitimlerin içeriğinin uygulanabilirliği açısından önem taşımaktadır. Ancak ailelerin verilen eğitimlerin çocuklara hangi konularda ne gibi beceriler kazandırabileceği konusunda eğitilmesi de gerekmektedir. Çünkü ailelerin bu konudaki bilinç düzeyi verilen eğitimlere aile bireylerinin katılımına etki etmektedir. Görsel sanatlara dayalı eğitimlerin zihinsel engelli çocukların gelişimine hangi konuda etki edeceği hakkında aile düşüncelerini inceleyen bir araştırmanın tespitlerine göre ailelere verilen eğitimler, onların düşüncelerini önemli ölçüde etkilemektedir. Aileler normalde görsel sanatlara dayalı eğitimlerin çocuklarda özellikle el becerisinin gelişimine faydasının olacağını düşündüğü ancak diğer konularda fazla beklenti içerisinde olmadığı görülmektedir. Ailelerin bu konuda eğitilmesinin ardında çocuklara verilecek görsel sanatlar temelli eğitimlerin sağlayacağı faydalar ve geliştireceği beceriler konusunda düşüncelerinin önemli ölçüde değiştiği görülmektedir (Salderay, 2014, 90).

Zihinsel engelli çocukların yaşadıkları davranış ve uyum güçlükleri önemli ölçüde kişiye özgü nitelikler içerdiği için onlara özgü düzenlenmiş eğitim ve etkinliklerin bu çocukların psiko-motor becerileri başta olmak üzere günlük yaşam becerilerinde önemli gelişmeler sağladığı tespit edilmiştir (Bayazıt, Meriç, Aydın ve Seyrek, 2007, 175). Ünal ve diğerlerinin (2016, 151) bulguları zihinsel engelli çocuklara müzik eşliğinde verilen eğitimlerin başarılı sonuçlar verdiğini ortaya koymaktadır. Ünal ve diğerlerinin (2016, 336-337) araştırması görsel materyaller desteğinde zihinsel engelli çocuklara verilen eğitimlerin başarılı sonuçlar verdiğini ortaya koymaktadır.

Toksoy ve Başar'ının (2017, 395-396) araştırması ise ritim uygulamalarının zihinsel engelli çocukların el-göz koordinasyonu açısından olumlu sonuçlar verdiğini ortaya koymaktadır.

Görsel materyallerin gelişimsel etkisine işaret eden bir başka çalışma ise Aykut, Emecen, Dayı ve Karasu'nun (2014, 1080-1081) araştırmasıdır. Araştırmaya göre zihinsel engelli çocuklara grup eğitimi şeklinde ve video ipucuyla verilen eğitimler, zincirleme becerilerin kazanılması ve geliştirilmesinde anlamlı düzeyde iyileşmeler sağlamaktadır. Araştırmaya göre zihinsel engelli çocuklar eğitim sırasında kazandıkları becerileri başkalarının yanında da % 100, kayıpsız olarak sergilemekte ve verilen eğitimlerin kazandırdığı becerilerin varlığı 6 ay sonra bile varlığını korumaktadır. Dolayısı ile fiziksel ya da video gibi görsel materyallerle verilen eğitimlerin zihinsel engelli çocukların eğitiminde önemli bir eğitim modeli olduğunu söylemek mümkündür.

Zihinsel engelli bireylerin eğitiminde görsel materyallerin etkin bir yöntem olması, görsel sanatları başarılı bir eğitim aracı haline getirmektedir. Çünkü sanat ve görsel sanatlar, genel olarak bireylerin dış dünyayı kavramasında, kavradığına yönelik tepkiler vermesinde etkili bir araçtır. Görsel sanatların bu yönü nedeniyle zihinsel engelli bireylerin bilişsel ve psiko-motor işlevlerinin güçlendirilmesinde de önemli bir rol oynayabileceği düşünülmektedir. Öte yandan görsel sanatların zihinsel engelli çocukların eğitiminde kullanılmasının temel amacı, zihinsel engelli bireylerin diğer çocuklar gibi sanatsal niteliği olan bir eser ortaya çıkarması değil, var olan eserin ve eserdeki mesajların zihinsel engellilerin gelişimsel niteliklerini geliştirmesini sağlamaktır. Görsel sanatların zihinsel engellilerin eğitiminde kullanılması temelindeki etkinliklerle sosyalleşme, dokunma, kavrama, el-göz-beyin koordinasyonu, güven ve cesaret duygusu, özgüven artışı gibi bir çok bakımdan gelişimin sağlanacağı belirtilmektedir (Şahin, 2015, 28-29, 35).

Araştırmalarda zihinsel engelli çocukların eğitimi açısından görsel sanatların ve görselliğin etkinliğine ilişkin kayda değer bulgulara ulaşıldığı görülmektedir. bunun yanında çocukların bakımı ile birinci dereceden ilgilenen bireyler olarak aile fertlerinin de görsel sanatların zihinsel engelli çocukların eğitimi açısından olumlu düşüncelere sahip olduğu görülmektedir. Ailelere görsel sanatların eğitsel işlevlerini göstermek

üzere verilen eğitimler sonucunda ailelerin görsel sanatlara bakış açısının değiştiği ve görsel sanatların zihinsel engelli çocuklara hangi açılardan yararlı olabileceği konusunda daha bilinçli hale geldikleri görülmektedir. Salderay'ın (2014, 95-97) bu konudaki araştırmasına göre; görsel sanatlara sınırlı bir bakış açısıyla yaklaşan aileler, kendilerine verilen eğitimlerin ardından görsel sanatları zihinsel engelli çocuklarının bir çok bakımdan geliştirici bir rolünün olacağını düşünmeye başlamışlardır.

Literatürdeki çok sayıda araştırma zihinsel engelli çocukların öznel durumunu gözeten eğitim araç gereç ve uygulamalarının bu engellerin olumsuz etkilerinin azaltılmasında yararlı sonuçlar verdiğini ortaya koymaktadır. Bu noktada önemli olan çocukların engeline uygun ve bireyselleştirilmiş yöntem ve uygulamaların seçilmesidir. Son yıllardaki zihinsel engelli eğitim programlarının bu noktaya odaklanmasının da başlıca nedeni bireyselleştirilmiş eğitimlerin daha başarılı sonuçlar vermesidir.

2.1.5. Zihinsel engelli çocukların toplumsal hayata katılımı için gerekli beceriler

Çocukların sahip olması gereken becerilerin önemli bir kısmı başka bir becerinin/becerilerin zincirleme olarak kullanılmasını gerektiren becerilerdir. Bu tür beceriler zincirleme beceriler olarak adlandırılmakta ve literatürde; birden fazla tek basamaklı davranışın art arda gelerek daha karmaşık bir davranışı oluşturmasını sağlayan beceriler olarak tanımlanmaktadır. Yeme içme, tuvaletini yapma, giyinme, öz bakım becerileri gibi becerilerin hepsi zincirleme becerilerdir. çünkü bu becerilerin gerçekleştirilebilmesi ilişkili başka bir çok becerinin de sergilenmesini gerektirmektedir (Aykut ve diğerleri, 2014, 1075).

Zihinsel engelli çocukların toplumsal katılımının sağlanması için ihtiyaç duyulan hususları tespit etmeye yönelik bir araştırmaya katılan uzmanların görüşlerine göre; zihinsel engelli çocuklara eğitim veren kurumlarda sosyal beceri eğitimi verilmesi konusu öne çıkmaktadır. Uzmanların büyük çoğunluğu sosyal beceri eğitiminin önemine dikkat çekerken mesleki beceri eğitimi, sportif eğitim, günlük yaşam (öz bakım) eğitimi gibi eğitimler de öne çıkmaktadır. Bunun yanında uzmanlara göre zihinsel engelli çocuklara eğitim verilen kurumlarda akademik beceri eğitimi, boş

zaman eğitimi, görsel sanatlar eğitimi gibi eğitimlerin de verilmesi bu çocukların toplumsal yaşama uyumu açısından önem taşımaktadır (Kırlioğlu, 2015, 99).

2.1.6.1. Akademik beceriler

Zihinsel engelli çocuklar doğal olarak temel akademik becerilerde yetersizlik göstermektedir. Zihinsel engeli ileri düzeyde olan çocukların durumları erken yaşlarda farkedilebilirken hafif zihinsel engelli çocukların akademik becerilerdeki yetersizliği ise genellikle eğitime başladıktan sonraki zaman içerisinde farkedilmektedir. Bu çocuklar başta okuma yazma ve matematik olmak üzere bilişsel beceri gerektiren alanlarda yaşatlarının gerisinde kalmaktadır. Zihinsel engelli çocukların yaklaşık olarak % 85'ini oluşturan bu çocuklar, eğitilebilir zihinsel engelliler olarak kabul edilmekte ve onlara özgü düzenlenmiş eğitim ortamlarında hem eğitilmekte hem rehabilite edilmektedir. Zihinsel yetersizliği orta düzeyde olan çocuklar ise eğitilebilir zihinsel engelli kategorisi içerisinde yer almasına karşın akademik konularda belirgin bir şekilde başarısız olmaktadır. Buna karşın ağır ve çok ağır düzeydeki zeka geriliği olan çocuklar ise eğitilemediği gibi çoğu zaman fiziksel hareket edebilme kabiliyetleri de sınırlıdır. Dolayısıyla bu kategorideki çocukların akademik beceriler açısından eğitilmesinden ziyade tuvalet eğitimi, yeme içme eğitimi gibi temel özbakım becerileri açısından eğitilmeleri daha fazla öne çıkan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Camadan ve diğerleri, 2011, 10).

2.1.6.2. Özbakım becerileri

Bir bireyin gün boyunca gerçekleştirdiği becerilerin büyüü öz bakım becerileri olarak adlandırılmaktadır. Bu şekilde adlandırılmasının nedeni ise yaşamı sürdürmek için gerekli beceriler olmasının yanında bağımsız yaşayabilmek için gerekli olan beceriler olmasıdır (MEGEP, 2009, 4). Öz bakım becerileri, bireylerin günlük yaşamlarını sürdürebilmek için kullandığı ve fiziksel ihtiyaçları karşılamaya yönelik becerilerdir. Yeme içme ve tuvalet becerileri, giyinme becerileri gibi beceriler öz bakım becerilerinin en önde gelmektedir. Bu temel becerilerin yanında süreklilik gerektiren el yüz yıkama, diş fırçalama, banyo yapma becerileri, burun temizliği gibi beceriler de önemlidir. Bu becerilere ek olarak ileri düzey öz bakım becerileri olarak tırnak bakımı,

saç bakımı, cinsel organ temizliği, kıyafetler satın alma ve giyinme, eşya satın alma ve bunların bakımı, ilaç kullanımı, cinsel farklılıkların farkına varma, yemeğini düzenli ve sağlıklı bir şekilde yeme, gizliliğe saygı, sosyal ilişkiler kurma gibi becerileri saymak mümkündür (Ünal ve diğerleri, 2016, 140). Görüldüğü üzere zihinsel engelli çocuklarda becerileri en temel beceriler, süreklilik gerektiren beceriler ve ileri düzey beceriler olarak ele almak mümkündür.

Bireyin ev ve ev dışı yaşamı için hayati önemi olan öz bakım becerileri konusunda engelli çocukların önemli yetersizlikler içerisinde olduğu ve bir çok ihtiyacını gidermede başta ebeveynleri olmak üzere başkalarına bağımlı olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalar farklı düzeylerde de olsa çocukların engel durumuna göre bir çok beceri ve ihtiyaç bakımından önemli düzeyde bağımlı olduğunu göstermektedir. Üşenmez (2013)'ün araştırmasına göre incelenen çocukların % 72,4'ü uyku, % 52,8'i beslenme, % 39,4'ü banyo yapma, % 40,1'i ağız ve diş hijyeni, % 38,6'sı tuvalet yapma konusunda ebeveynlerine bağımlı durumdadır. Bunun yanında çocukların sık sık öfke nöbeti geçirdiği, altını ıslattığı, kakasını altına kaçırdığı, arkadaşlarıyla uyum sorunu yaşadığı görülmektedir. Öte yandan zihinsel engelli çocuklarda bir çok beceriye ilişkin yetersizliğin yarattığı bağımlılık, ebeveynlerde de yıpranmaya yol açarken onları da desteğe muhtaç hale getirmektedir. Aynı araştırmanın ailelerle ilgili tespitlerine göre ailelerin % 27,3'ü banyo, % 21,9'u tuvalet, % 20,3'ü giyinme, % 14,8'i beslenme konusunda kendini desteğe muhtaç hissetmektedir.

Öz bakım becerilerinin geliştirilmesinde çocukların ihtiyaçlarının gözetilerek onlara uygun renk ve materyallerin seçilmesi önemlidir. Çünkü çocuklar giysi seçiminde ya da benzeri öz bakım faaliyetlerinde tür ve öge seçiminde zorlanmaktadır ve alınacak önlemlerle onların zihinsel olarak zorlanmalarının önlenmesi gerekmektedir. Öte yandan çocukların giyinme gibi öz bakım becerilerinin gerçekleştirilmesi sırasında başlarda yaşadıkları başarısızlığın etkisiyle faaliyetin devamını getirmekte daha da zorlanmaktadırlar. Down sendromlu çocuklara yönelik olarak yapılan bir çalışmada giyinme sırasında özel materyallerin ve renklerin giyinme etkinliğini kolaylaştırıcı etki yaptığını ortaya koymaktadır (Gerçeksever, 2011, 56).

2.1.6. Tuvalet eğitimi

Çocukların gelişim dönemlerinde bağırsak ve mesane kontrolü alanındaki becerileri, bu konudaki zamanlama ve erken yaşta gerekli aşamaların tamamlanması çocuğun diğer becerilerine geçişinde önemli bir özgürlük alanı yaratmaktadır. Çünkü çocukların herhangi bir gelişimsel alanda başarı göstermesi, daha gelişmiş becerilere geçişinde önemli bir rol oynamaktadır. Tuvalet eğitimi, gerek ebeveynler gerekse çocuk doktorlarının önemle üzerinde durduğu becerilerden birisi olup bu konudaki yanlışlık ve olumsuzluklar başka sorunlara yol açabilmektedir. Özellikle tuvaletini yapma konusundaki patolojik semptomların ortaya çıkması, çocuğun çevresine karşı göstereceği uyumunda temel bir psikolojik dengesizliğe yol açabilmektedir (Brazelton, 1962, 121).

Çocuklarda tuvalet eğitimi, son 100 yıllık süreçte pasif, zorlayıcı ya da alaycı çocuk bakıcılığı gibi yöntemler de olmak üzere çeşitli aşamalar geçirmiştir. Günümüzde de kabul gören başarılı ve standart bir tuvalet eğitimi ile ilgili ilk yöntemsel açıklama 1962 yılında Brazelton tarafından yapılmıştır. Brazelton çocuk odaklı ve desteksiz bir çocuk eğitimi yaklaşımı geliştirmiş daha sonra çocukların hazır oluş durumları da göz önüne alınarak ailelerin de dahil edildiği bir eğitim yönteminin hayata geçmesini sağlamıştır. Brazelton'un yönteminde hem çocuğun hem ailenin duygusal olarak bu eğitime hazır olması büyük bir önem taşımaktadır. Ayrıca çocukların tuvalet eğitimine alınması sosyal bir olgu olarak ele alınmış ve tuvalet becerisi, çocuğun fiziksel gelişimi kadar sosyal bir bileşen olarak da ele alınmaya başlamıştır (Kiddoo, 2012, 511).

Öz bakım becerileri ve bunlar içerisinde tuvalet becerileri bütün insanlar için en temel becerilerden birisidir. Çocukluk çağında edinilen bu becerinin öğrenilmesi, ister sağlıklı çocuklar için olsun ister engelli çocuklarda olsun bütün aileler için zorlayıcı bir süreci ifade etmektedir. Çocukların gelişim farklılıkları ve hazır oluşluk durumundaki değişkenlik dolayısı ile çocuklara tuvalet eğitimi verilmesi ile ilgili olarak kesin ve tek doğru niteliğinde bir reçete yoktur. Çocuklara tuvalet eğitimi verilmesi ile ilgili yöntemler konusunda özellikle Brazelton (1962) ile Azrinand Foxx'un (1973) bu konuda kilometre taşı seviyesinde katkılarının olduğunu söylemek gerekir. Günümüzde ise yoğun disiplin gerektiren yöntemler, çocuk odaklı yaklaşımlar ve deneysel

yaklaşımlar gibi çok sayıda yöntemsel yaklaşımdan söz etmek mümkündür (Deniz ve Görak, 2018, 59-60).

Çocuklarda tuvalet eğitimi tuvalet kontrolü ve bağımsız olarak tuvaletini yapma olmak üzere iki alt başlıkta ele alınmaktadır. Çocuklarda tuvalet kontrolü, çocuğun gün boyunca iki saat boyunca altını ıslatmadan kuru kalabilmesini ifade etmektedir. çocuklara tuvalet kontrolü için verilen geleneksel eğitimlerde ödüllendirme, takdir gibi sistemlerin uygulandığı ama günümüzde bilimsel araştırmalara dayalı olarak modern uygulamaların da kullanıldığı görülmektedir (Sönmez, 2008, 37-39).

Tuvalet eğitiminin ikinci basamağını oluşturan tuvalet yapma becerisi ise çocuğun ihtiyaç duyduğunda kendiliğinden tuvalete gitmesi ve bağımsız olarak tuvalet yapma ihtiyacını gidermesidir. Bu çerçevede çocuğun tuvalete gitmesi, bağımsız olarak soyunması, tuvaletini yaptıktan sonra temizlenmesi, giyinmesi ve tuvaletten çıkması tuvalet yapma becerisini oluşturan zincirin halkalarıdır. Çocukların bağımsız olarak tuvalet yapmayı öğrenmesi 2-3 yaşında yardımlarla başlayıp genel olarak üç buçuk dört yaşlarında yardımsız olarak tuvaletini yapması şeklinde gerçekleşmektedir. Çocukların tuvalet yapma becerilerini dönemsel olarak aşağıdaki şekilde göstermek mümkündür (Sönmez, 2008, 38);

- ✓ 18-24 aylık dönem: Bu dönemde kaka kontrolü vardır, çocuklar genel olarak 2-3 saat süreyle çişini tutarlar.
- ✓ 2-3 yaş dönemi: Çocuklar bu dönemde jest ve mimiklerle tuvaletinin geldiğini belli ederler. Ayrıca ses ve sözlerle de bunu belli ederken tuvalette kendi başına pantolonunu indirebilir, bir yetişkinin kontrolünde tuvaleti kullanabilir.
- ✓ 3-4 yaş dönemi: Çocuklar bu dönemde gece boyunca kuru kalabilirler. Yönlendirildiklerinde sifonu çekebilir, kendi temizliğini yapabilir ve kendi başına tuvalete gidebilir.

İnsan öğrenen bir varlıktır ve bu yeti, çocukluktan itibaren bireyin gelişiminin temel yapıtaşlarından birisini oluşturur. Ancak yeni bilgileri ve pratikleri öğrenmenin kendine özgü dönemleri vardır. Çocuklarda hangi öğrenmenin tam olarak hangi aylarda ya da dönemde geliştiğini tam olarak kestirebilmek mümkün olmasa da bazı temel

becerilerin erken yaşlardan itibaren öğrenildiği bilinmektedir. Dolayısıyla çocukların öğrenme ve gelişim sürecinde kesin bir zamanı beklemek yerine çocuğun gelişim sürecine göre en uygun zamanı şartlara göre tayin etmek daha doğru bir yaklaşımdır. Özellikle 0-6 yaş dönemi, çocuğun eğitiminin tamamen aile tarafından verildiği bir dönem olduğu için aile bireylerinin bu zaman dilimindeki eğitim becerisi ve kendi yaşam uygulamaları çocuğun eğitim öğretimi açısından temel oluşturmaktadır. Bu dönemde ailelerin çocukların temel ihtiyaçlarını karşılarken bu ihtiyaçları zaman içerisinde kendilerinin bağımsız olarak karşılayacağı şekilde eğitilmesi önem taşımaktadır. Yeme-içme, uyku, banyo, temizlik, genel olarak öz bakım becerileri gibi tuvalet becerisi de başlangıçta tamamen ailenin gözetiminde gerçekleşirken süreç içerisinde çocukların kendilerini geliştirerek bağımsızlaşması önem taşımaktadır. Bu eğitimin verilmesinde engelli çocukların kendilerine özgü başka ihtiyaçlarının olacağı da göz önüne alınarak özellikle tuvalet ortamının çocuğun engeline göre yeniden düzenlenmesi önem taşımaktadır (Dut, Tarihsiz, 11-14).

Tuvalet eğitimi, zorluklar içeren ve büyük bir sabır gerektiren bir eğitimidir. Bu yüzden ailelerin tuvalet eğitimini sabırlı davranabilecekleri bir döneme koyması önem taşımaktadır. Bu eğitimin üç yaşından önce başlaması gerekmektedir, aksi durumda çocukların öğrendiklerini sürekli hale getirmesi ve pekiştireçleri kullanması zorlaşmaktadır. Bunun yanında tuvalet eğitimi verilen çocuğa kesinlikle bez bağlanmamalı ve kıyafetlerinin kolay çıkartılıp giyilebilir kıyafetler olmasına özen göstermelidir. Bir diğer önemli husus ise tuvalet eğitimine başlanırken çocuğun yaşı, zeka düzeyi, mesane kontrol düzeyi ve bedensel gelişimi dikkate alınmalıdır (MEGEP, 2009, 46-47).

Çocuklarda tuvalet becerilerinin gelişimi bir çok faktöre göre farklı dönemlerde başlayabilmekte ve çocukların becerilerine çeşitli faktörler etki etmektedir. Önen, Aksoy ve Taşar'ın (2012, 113-113) 861 çocuktan elde ettiği verilerle yaptığı araştırmaya göre çocukların sadece % 5'inin tuvalet eğitimine başlama yaşı 1 yaş altında iken % 25,9'unda bu eğitim 13-18 ay aralığında % 35,7'sinde 19-24 ay aralığında başlamış diğer çocuklarda ise 2 yaşın üstündeki farklı dönemlerdedir. Dolayısıyla çocuklarda tuvalete başlama eğitiminin çok farklılaşabildiği görülmektedir. Araştırmaya göre dar gelirli ailelerle çekirdek ailelerde bu eğitime başlama yaşı daha

düşüktür ve eğitim süresi diğer gelir grubundaki ailelerin çocuklarına göre daha kısadır. Öte yandan tuvalet eğitiminde bir yöntem başvuran ailelerin çocuklarında eğitimlerin anlamlı düzeyde daha uzun olduğu da görülmektedir.

Çocuklara erken yaşlarda tuvalet yapma alışkanlığı kazandırmak için geleneksel olarak bir çok yöntem başvurulduğu görülmektedir. Hatta bu eğitimlerin kimi bölgelerde bebeğin 40 günlük olduğu bir dönemde altındaki bezin açılması şeklinde başlatıldığı görülmektedir. Erkek çocukların pipisine hortum takmak, hortumun etrafına balmumu katman hazırlamak, kız çocukları için benzer uygulamalar, bebeğin altına lazımlık koymak, bebeğin altı bağlanırken toprak (ölük) koymak yaygın uygulamalardandır. Altını ıslatan ve gece kaçıran çocuklara ise genital bölgeye ince kesikler atmak, erkek çocukların pipisinin ucunu bağlamak, muska yaptırmak gibi uygulamalar yapılmaktadır (Dut, Tarihsiz, 7-8).

Çocukların tuvalet eğitimlerinde ailenin bu konuda bilgili ve bilinçli olması önem taşımaktadır. Ailelerin ve çocukların tuvalet kontrolü konusunda eğitilmeleri için geliştirilmiş bir çok uygulama ve model söz konusudur. Bu konuda yapılan bir araştırmada Eve Dayalı Gündüz Tuvalet Kontrolü Aile Eğitimi Programı'nın başarısı test edilmiş ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Ailelere verilen eğitimlerin çocukların tuvalet kontrolü becerilerine yansıdığı ve çocukların gündüz tuvalet kontrolü becerileri kazanmasını sağladığı görülmektedir (Sönmez, 2008, 180-186).

2.1.7. Zihinsel engelli çocuklarda tuvalet eğitimi

Çocukların tuvalet eğitiminde, içsel baskılara karşı çocukların reflekslerinin gelişmesi önemli bir konudur. Çocuklara tuvalet eğitiminin verilmesinde farklı sürelerden bahsedilmektedir. Ancak çocuklarda refleks uyumu kadar çocuğun içsel olarak gelişime uyum sağlaması ve eğitim amaçlı dış baskıya karşı içsel direnci bırakarak gönüllü bir şekilde uyumlanması önem taşımaktadır. Çocukların motor bilişsel özelliklerinin farklılıkları, yaşadıkları aile ortamı, başka kişisel özellikler gibi farklılıklar çocukların tuvalet becerilerinin tamamlanma sürecine etki ederken bu konuda verilen eğitimlerin çıktılarında da etki etmektedir. Bu konuda 10 yıllık süre içerisinde 1.170 çocuğa ait verilere yönelik olarak yapılan incelemelerde çocukların

otonom kontrolünün gelişmesine izin veren yöntemlere daha kolay uyum sağladığı görülmektedir. Çocukların günlük eğitim yaşı ortalama olarak 28,5 ay iken kız ve erkek çocuklarının gelişim süreleri arasında bir fark görülmemiş ancak ilk çocukların kardeşlerine göre 1,2 ay daha geriden geldiği tespit edilmiştir. Buna karşın erkek çocuklarının tam eğitim süresi kız çocuklarına göre 2,46 ay daha uzundur (Brazelton, 1962, 121-122, 127). Bunlardan hareketle çocukların gerek olağan bir şekilde tuvalet becerilerinin gelişim süreci gerekse bu alanda verilecek eğitimlerin başarı değişkenleri çocukların öznel durumlarına göre farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür.

Tipik gelişim gösteren çocuklarla ilgili çalışmalar tuvalet kontrolünün sırasıyla bağırsak ve mesane kontrolü daha sonra ise gece mesane kontrolü şeklinde geliştiğini göstermektedir. Bu çocukların genellikle 18. Ayda tuvalet eğitimine hazır oldukları kabul edilse de gündüz tuvalet kontrolü eğitimlerinin 24.-36. Aylar arasında başlayıp 48. Ayda tamamlandığı belirtilmektedir. Fakat ağır derecede yetersizliği olan çocuklarda bu durum oldukça farklıdır. Araştırmalar ağır derecede yetersizliği olan çocuklarda ve bazı sinir sistemi hastalığı olan çocuklarda bu sürecin epey uzadığını göstermektedir. Bu alanda yapılmış çalışmalar beyin felci gibi sinir sistemi hastalığı olan çocukların gündüz çiş ve kaka kontrolü ile gece çiş ve kaka kontrolünü ortalama olarak 35. Ay ve sonrasında kazanabildiğini göstermektedir. Bu da bu çocuklarda verilen eğitimlerin çok daha uzun sürdüğüne ve sonuç elde etmek için normal çocuklara göre daha fazla beklemek gerektiğini ortaya koymaktadır (Dayı ve Şafak, 2018, 301-302).

Sağlıklı çocuklarda 2-3 yaşından itibaren rutin bir günlük yaşam eylemi haline gelebilen tuvalet yapma becerileri, gelişimsel ve iletişim problemi olan engelli çocuklarda bir çok sorunları da beraberinde getirmektedir. Çünkü bu beceriler başka fiziksel ve sosyal becerileri de gerektirmekte olup engelli çocuklardaki diğer yetersizlikler bu becerilerin zamanında öğrenilmesini ve kullanılmasını önlemektedir. Ayrıca engelli çocuklarda çevrenin takdirini kazanma arzusunun diğer çocuklara göre daha fazla olması, tuvalet yapma sırasındaki eylemlerin çocuk için rahatsız edici bir hal almasına ve çocuğun olağan becerisini ortaya koymasına engel olabilmektedir. Bunun yanında engelli çocuklarda konsantrasyon sorunu yaşandığı için tuvalet yapmak

üzerinde durulması gereken bir günlük yaşam becerisi haline gelmektedir (MEGEP, 2009, 46).

Zihinsel yetersizliği olan çocukların tuvalet eğitimi konusunda 1960'lı yıllardan itibaren bir çok çalışma gerçekleştirilmiş ve bu alanda çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bu eğitimlerde uyarın kontrolünün oluşturulması, tuvalet adımlarına ipucu ile şekil verme, tuvaletini yaptığında pekiştirme, aşırı düzeltme (altına yapma durumunda cezalandırma) gibi teknikler ön plana çıkmaktadır. Bu yöntemlerin kendilerine özgü başarılar yakalanmasını sağladığı ancak çocuk üzerinde zorlayıcı etkiler yaratan yöntemlerin problem davranışı olan çocuklarda bu davranışları daha da artırdığı görülmüştür. Bu durum ise sonuç odaklı yaklaşımların yanında önleyici yaklaşımların benimsenmesinin önünü açmıştır (Dayı ve Şafak, 2018, 302).

Tuvaletini yapma becerisi hayat boyu gereken bir beceri olduğu için çocuk yaştaki zihinsel engellilerde olduğu kadar yetişkin zihinsel engelliler de bu becerinin gerektiği şekilde yerine getirilebilmesi önem taşımaktadır. Kontrollü bir çalışmadan elde edilen bulgulara göre çeşitli uyarıcılar eşliğinde verilen eğitimler zihinsel engellilerin tuvalet becerilerini geliştirmesinde olumlu sonuçlar vermiştir (Bates and Armanti, 1970, 1-3).

Gelişimsel gecikmesi olan 3-5 yaş grubundaki çocukların tuvalet becerisini geliştirmede teşvik ve ipucu kullanmanın etkisini inceleyen bir araştırmaya göre, çocuklara uygulanan yönergede kullanılan pekiştirici sözler ve verilen ipuçları çocukların tuvalet becerilerini geliştirmesinde etkili olmaktadır (Ellen, 1995, 23-26).

Zihinsel engelli çocukların eğitimi ve tuvalet becerisi kazanmasında uygulanan yöntem kadar ailenin bilgi düzeyinin de önemine dikkat çeken çalışmalardan birisi olan Sönmez ve Aykut (2011, 1161)'un araştırmasına göre anneye eş zamanlı ipucu ile öğretim yöntemi hakkında bilgi verilmiş ve bu eğitime bağlı olarak annenin gelişimsel bozukluğu olan çocuğuna bağımsız tuvalet yapma becerisini kazandırmıştır. Araştırma bir yandan söz konusu tekniğin engelli çocuğa tuvalet becerisi kazandırılmasındaki etkinliğini ortaya koyarken diğer yandan da eğitilmiş ailelerin çocuklarını daha iyi eğitebildiklerini ortaya koymaktadır.

Ailelerin eğitilmesinin çocukların tuvalet becerisi kazanmasındaki önemine işaret eden Kroeger and Sorensen (2010, 563-565)'in araştırmasına göre ailelere verilen yoğunlaştırılmış eğitimler, çocukların tuvalet becerilerini kısa sürede geliştirmesini sağlamaktadır. Otistik iki çocuğun ebeveynine verilen eğitimlerden elde edilen sonuçlara göre tuvalet becerileri yetersiz olan çocuklar kısa sürede bu becerilerini geliştirirken, edindikleri becerileri uzun süre koruyabilmektedir.

2.2. İlgili Literatür

Alan yazın incelendiğinde hem Türkiye'deki araştırmacılar hem de yurtdışındaki araştırmacılar tarafından, son yıllarda yoğun olarak yanlışsız öğretim yöntemlerinin bağımsız yaşam ve öz bakım becerilerinin öğretiminde etkililiği ile ilgili araştırmalar yapıldığı görülmektedir.

Yurt dışındaki araştırmacılar; Schuster ve Griffen (1993), orta düzeyde yetersizlik gösteren ve yaşları 9–12 arasında değişen 4 öğrenciye, resimli tarifler kullanılarak, soğuk konsantre meyve suyu hazırlama becerisinin öğretiminde, eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği; Parrott, Schuster, Collins ve Gassaway (2000), yaptıkları araştırmada ,zincirleme becerilerin öğretiminde öğretici geri bildirim ve eşzamanlı ipucu öğretim yönteminin etkililiğini; Fetko, Schuster, Harley ve Collins (1999), ağır derecede zihinsel yetersizliği olan gençlere, mesleki zincirleme becerilerin öğretiminde eşzamanlı ipucu yönteminin etkililiğini; Maciag, Schuster, Collins ve Cooper (2000), orta ve ağır derecedeki zihin engelli yetişkinlere, mesleki becerilerin öğretiminde eşzamanlı ipucu öğretim yönteminin etkililiğini; Sewell, Collins, Hemmeter ve Schuster (1998), gelişimsel gerilik gösteren okul öncesi çocuklara, giyinme becerilerinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini araştırmışlardır.

Azrinand Foxx'in (1971) temel tuvalet eğitimi prosedürü literatürde çeşitli araştırmalarda test edilmiş ve başarısı kanıtlanmış bir prosedürdür. Bu prosedürün engelli çocuklar ve bu çocukların ailelerine de uygulandığı ve başarılı olduğu görülmektedir (Williams and Sloop, 1978; Brown and Peace, 2011). Kroeger and Sorensen (2010), otizm tanısı konmuş 4 ve 6 yaşlarında iki çocuğun ailesine verilen

ipucuyla öğretmen yöntemi eğitimlerinin çocukların tuvalet becerileri üzerindeki etkisini incelemiştir. Bulgulara göre eğitim verilen ebeveynler çocuklarına kısa zamanda bu becerileri kazandırabilmiştir. Yapılan kontroller çocukların 3 yıl sonra bile bu becerilerini koruyabildiğini göstermektedir. Azrin and Foxx'in (1971) geliştirmiş olduğu tuvalet eğitim programının engelli çocuklardaki başarısını inceleyen Brown and Peca'e'in (2011) araştırmasına göre agresif ve zorlayıcı bir tutum içerisinde olan bu çocuklarda verilen eğitim programı başarılı sonuçlar vermiştir. Ayrıca programın ebeveynlere yönelik uygulaması da başarılı sonuçlar vermiştir.

Gençler için önerilen tuvalet eğitimi prosedürlerinin etkisini inceleyen bir çalışmada 20 çocuğa yapılan uygulamada çocukların bir kısmı istenilen başarıyı göstermesine karşın bazı çocukların beklenen performansı gösteremediği tespit edilmiştir. Ancak tuvalet bileşenlerinin öğretilmesinde iç çamaşırı ve benzeri ipuçlarının takviye edilmesi ile çocukların becerilerinin geliştiği tespit edilmiştir (Greer et. al. 2016). Ellen'in (1995) çalışması da gelişimsel sorunları olan çocuklara takviye ve ipuçları kullanarak verilen tuvalet eğitiminin olumlu sonuçlar verdiğini göstermektedir.

Türkiye'deki araştırmacılar; Ardıç ve Cavkaytar (2008) Uyarlanmış yoğun tuvalet eğitimi yönteminin otistik özellikler gösteren çocuklara tuvalet becerilerinin öğretiminde etkililiği. Çalışır Aslan (2009), zihin engelli bireylere kumaş üzerine çizilen desene pul işleme becerisi öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini; Kanpolat (2008), otistik özellik gösteren bireylere, adı söylenen giysiye ait resmi gösterme becerisinin öğretiminde bilgisayar aracılığıyla sunulan eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini; Özbey (2005), zihinsel engelli öğrencilere, iş becerilerinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini Aslan (2009), zihin engelli bireylere, elektrikli çim biçme makinesiyle çim biçme becerisi öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini; Girgi ve Leblebici (2012) Zihinsel engelli öğrencilere galoş yapma becerisinin öğretiminde eş zamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini; araştırmıştır.

Bu araştırmalardan Karabulut ve Yıkılmış'ın (2010) çalışması, eş zamanlı ipucu ile öğretim yönteminin zihinsel engelli çocuklara saat söyleme becerisinin öğretilmesinde etkili olduğunu göstermektedir. Rasmussen ve Tekinarslan'ın (2017)

araştırması da eş zamanlı ipucuyla öğretim yönteminin yemek masası hazırlama becerilerinin öğretilmesinde etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca eğitim verilen çocukların edindikleri becerileri farklı ortam ve gereçlere genellebildikleri de görülmektedir. Otistik bir çocuğun eğitiminde ipucu ile eşzamanlı öğretim yönteminin etkinliğini inceleyen Karşıyakalı, Deniz ve Düzkantar Uysal'ın (2014) araştırması da bu yöntemin olumlu sonuçlar verdiğini ve verilen eğitimin sonuçlarının kalıcılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye'de tuvalet eğitimi ve öz bakım becerilerinin öğretimi ile ilgili yapılmış çalışmalar; (Köstekci ve Başkan 2019) 5-7 yaş arası sağlıklı çocukların tuvalet eğitimi süreçlerinin ve süreç sonrası karşılaştıkları işeme-dışkılama sorunlarının değerlendirilmesi, bu sorunların yaşam kalitesi üzerindeki etkilerinin araştırılması (Özkul ve ekici 2017). Tuvalet eğitimi tamamlanmış çocukların, dışkı-idrar kontrolü ve tuvalet becerisi kazanmalarını etkileyen faktörlerin ve etkilerinin incelenmesi (Deniz ve Görak 2016). 1-3 yaş arası çocuğu olan annelerin tuvalet eğitimi konusundaki bilgi düzeyleri ve etkileyen faktörler. (Deniz ve Çavuşoğlu, 1997). Annelerin tuvalet eğitimine ilişkin bilgi ve uygulamaları (Girgin ve Gazezoğlu, 2007). Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 6 yaş çocuklarına öz bakım becerilerinin kazandırılmasında oyun yoluyla öğretimin etkisi yapılan bu tez çalışmasında öz bakım becerilerinin öğretiminde oyun yoluyla öğretimin etkili olduğu (Güçlü ve Demirel 2008). Zihin engelli çocukların denge eğitimi çalışmalarının bazı öz bakım becerileri üzerine etkisinin incelenmesi öz bakım becerileri için on koşul özelliği taşıyan kaba motor becerilerinin gelişimin desteklenmesinin öz bakım becerilerinin öğretimin de etkili olduğu (Karçkay ve Yılmaz 2011) Yatılı ilköğretim bölge okulu birinci kademe öğrencilerine verilen öz bakım becerileri eğitiminin öğrencilerin öz bakım becerilerine etkisi incelenmiş ve öz bakım becerilerinin ders etkinlikleri içerisinde verilmesinin olumlu sonuçlar verdiğini bulmuşlardır (Yalçın ve Çetinkaya 2012) okul öncesi eğitime 5-6 yaşlarında başlayan öğrenciler ile 3-4 yaşlarında başlayan öğrencilerin öz bakım becerilerinin veli görüşlerine göre incelenmesi bu çalışmada erken dönemde öz bakım becerileri eğitimi alan çocukların öz yeterliliklerinin daha gelişmiş olduğu sonucuna ulaşılmış (Aydoğan ve Polat 2018) Okul öncesi öğretmen adaylarının günlük planda öz bakım becerilerine yer verme durumlarının incelenmesi yapılan çalışmada öğretmen adaylarının okul öncesi dönemde günlük planlarında öz bakım becerilerine yeteri kadar

yer vermedikleri sonucuna varılmış (Ünüsün ve Tamkavas 2002)5-6 yaş çocukların öz bakım becerilerinin cinsiyet ve okul öncesi eğitim alma durumlarına göre incelenmesi incelenmiştir ve kız çocuklarının erkek çocuklarına oranla öz bakım becerilerinin tüm boyutlarında daha yüksek performans gösterdikleri sonucuna varılmıştır;

Eş zamanlı ipucu ile öğretim yönteminin zihinsel engelli çocuklara temel becerilerin kazanılmasındaki etkisini inceleyen yabancı ve yerli çalışmalar, bu yöntemin yeme içme, giyinme, temizlik gibi başlıca öz bakım becerilerinin kazandırılmasına etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu çalışmalar içerisinde bu yöntemin tuvalet becerilerinin geliştirilmesinde ne düzeyde etkili olduğunu inceleyen yeterli araştırmanın olmadığı görülmektedir. İster sağlıklı ister zihinsel engelli olsun bütün çocuklara tuvalet becerilerinin kazandırılması bütün aileler için uzun ve zorlu bir süreçtir. Bu bakımdan farklı alanlarda başarısı kanıtlanmış eş zamanlı ipucuyla öğretim yönteminin zihinsel engelli çocuklara tuvalet becerisi kazandırmada ne düzeyde etkili olduğunu somut bulgularla ortaya koyan araştırmaların önemi artmaktadır. Literatürdeki çalışma eksikliği bu konunun ampirik bulgularla açıklığa kavuşturulmasını gerekli kılmaktadır. Bu araştırmadan elde edilecek somut bulguların hem zihinsel engelli çocuklara tuvalet becerisi kazandırma konusunda hem literatürün zenginleşmesinde önemli işlevlerinin olabileceği düşünülmektedir.

III. BÖLÜM

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada denekler (katılımcılar) arası yoklama evreli çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. Katılımcılar arası yoklama modeli, bir bağımsız değişkenin etkili olup olmadığı ve etki düzeyinin üç farklı denek üzerinden incelenerek test edildiği araştırma modelidir. Bu modelde bir yoklama evresi ve en az üç ortamda tekrarlanan uygulama evresi olmak üzere iki evre vardır. Bu modelin amacı belirli bir davranışın üç katılımcıya öğretilerek kazandırılması veya bu davranışın denekler bazından ortadan kaldırılmasını sağlamaktır. Bu modelin ön koşulu katılımcıların birbirinden bağımsız olması ve her birinin söz konusu davranıştan etkilenme olasılığı olan kişiler olmasıdır. Yöntemin yoklama evresinde katılımcıların başlangıç düzeyindeki durumları tespit edilir (Eğitim ve davranış Bilimlerinde Tek-Denekli Araştırmalar Elif Tekin-İftar).

Çoklu yoklama modelleri, tek denekli araştırmalarda kullanılan modellerden birisidir. Tek denekli araştırmalarda standardize edilmiş koşullarda yinelenen ölçümler yapılır. Uygulamada her katılımcının kendi kendisinin kontrolünü sağlayarak davranış değişikliğine gitmesi amaçlanmaktadır. Çoklu yoklama modeli ile bir öğretim programının etkinliği birden fazla durumda değerlendirilebilmektedir. Bu model kendi içinde davranışlar arası çoklu yoklama modeli, katılımcılar arası çoklu yoklama modeli ve ortamlar arası çoklu yoklama modeli olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Katılımcılar arası çoklu yoklama modelinde üç ve üzeri sayıda bağımlı değişken belirlenerek, seçilecek bağımsız değişkenin bu bağımlı değişkenler üzerindeki etkisi incelenmektedir. Bunun yanında bu modelde aynı davranışın aynı ortamda üç farklı katılımcıya kazandırılması hedeflenmektedir. Öte yandan ortam bütün katılımcılar için aynı olmalıdır (Rasmussen ve Tekinarslan, 2017, 151).

Tek denekli araştırma modellerinden olan bu modelde birbirinden bağımsız en az iki davranış incelenir ve bu davranışlar arasında bir benzerlik olması gerekmektedir. Bu davranışlar aynı uygulamalarla öğretilebilecek davranışlar olmasına karşın her bir davranış bir diğerinden bağımsızdır ve bir davranışa yapılan uygulama diğer davranışa yönelik becerilerin kazanılmasını etkilememektedir. Araştırmaya başlarken her davranış için eş zamanlı olarak başlangıç düzeyi verisi toplanmakta, başlangıç düzeyi verilerinin kararlılığı tespit edildikten sonra uygulamaya geçilmektedir. Uygulamada ise her bir davranış için en az üç oturum gerçekleştirilir ve her bir davranışla ilgili ölçümler yapıldıktan sonra bir sonraki davranışın yoklama evresi ve uygulama ölçümlerine geçilir. Bu şekilde bütün davranışlar sırasıyla yoklama ve uygulama evresi olmak üzere test edilir (Özen, Acar, Tavlar ve Çetin., 2002, 152).

3.2. Araştırma Evren ve Örnekleme

Araştırma evrenini Rize ilinde faaliyet gösteren bir özel rehabilitasyon merkezinde eğitim görmekte olan Hastane ve Rehberlik Araştırma Merkezi raporuyla Orta Düzey Zihinsel Yetersizlik tanısı almış zihinsel engelli çocuklar oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme, bu evren içerisinde rastgele olarak seçilen 3 zihinsel engelli çocuktan oluşmaktadır.

Deneklerin seçiminde belirlenen kriterler:

- ✓ Denekler, resimli kartlardaki resim, çizim ya da ifade içeren gösterimleri kavrayabilmektedir.
- ✓ Denekler, sözel yönerge ya da komutları (kapat, aç, giyin, otur gibi) anlayabilmekte ve bu komutların gereğini yerine getirebilmektedir.
- ✓ Denekler, daha önce resimli kartlarla tuvalet eğitimi konusunda sistematik bir eğitim almamışlardır.
- ✓ Denekler tuvaletleri geldiğini sözel olarak ifade edebilmektedir.

3.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Araştırmanın uygulaması, özel eğitim alanında uzmanlığı ve mesleki deneyimi olan iki araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın yazarı olan araştırmacı uygulamayı gerçekleştirirken diğer araştırmacı ise kayıtları tutmuştur.

Çocukların tuvalet eğitiminde eğitim aracı olarak ilistirasyon tekniğiyle oluşturulmuş resimli kartlar kullanılmıştır. Her bir kart öğretilmek istenilen bir beceriyi temsil etmekte olup yapılması gerekenin görsel ifadesini içermektedir.

Araştırmacı tarafından geliştirilen ve hedef becerileri içeren resimli kartların yanında her çocuk için bir bilgi kartı oluşturulmuştur. Bu bilgi kartlarında çocukları tanımlayıcı bilgilerin yanında yoklama evresi, oturumların kaydı için özel olarak hazırlanmış bir kayıt tablosu da yer almaktadır.

Araştırmanın veri toplama aracında bu temel bilgilerin yanında araştırmacının durum değerlendirmesi yapabilmesine imkan sağlayan çeşitli bilgilere de yer verilmiştir.

3.4. Araştırma Ortamı

Araştırma uygulamaları çocuklara danışmanlık hizmeti verilen bir derneğin tuvaletinde gerçekleştirilmiştir. 4 metreye 3 metre toplam 12 metre kare genişliğinde olan eğitim ortamında çocukların rahatlıkla oturabileceği klozet ve kolayca basa bileceği klozete ekli sifon bulunmaktadır. Tuvaletin kapısı çocuğun kolaylıkla açıp kapatabileceği pimapen olarak adlandırılan plastik bir kapıdır. Uygulamalar aynı gün içerisinde ve 10:00-12:00 saatleri arasındaki zaman diliminde gerçekleştirilmiştir. Eğitim ortamının ışığı yeterli düzeydedir.

3.5. Araştırmanın Değişkenleri

Araştırmalarda değişken seçimi elde edilmek istenilen sonuca ulaşma açısından büyük bir önem taşımaktadır. Çoklu yoklama modelinde becerilerin kademeli olarak değişimi incelenmektedir (Özen ve diğerleri, 2002, 152). Bu bakımdan araştırmanın

bağımlı değişkeni, verilen eğitimlere bağlı olarak farklılaşması beklenen hedef beceri çıktılarından oluşmaktadır. Araştırmada seçilen bağımsız değişken ise tuvalet becerilerinin kazandırılmasında bir eğitici araç olarak kullanılan resimli kartlarla verilen eğitimlerdir. Değişkenler her bir denek için bireyselleştirilmiş olarak uygulanabilmektedir. Elde edilen beceri çıktılarının (bağımlı değişken) değerinin giderek artması, bağımlı değişkenin etkililiği için bir delil olarak kabul edilmektedir.

3.5.1. Araştırmanın bağımsız değişkeni

Araştırmanın bağımsız değişkeni, resimli kartlarla verilen tuvalet eğitimidir. Resimli kartlarla eğitim tekniği, yanlışsız öğretim yöntemlerinden eş zamanlı ipucuyla öğretim yöntemlerindedir. Eşzamanlı ipucuyla öğretim yöntemlerinde hedef uyarın ile kontrol edici ipucu birlikte sunulmaktadır. Uygulamada ipucu, hedef uyarının hemen ardından 0 saniye bekleme süresinin ardından sunulmakta ve çocukların bu ipucunu model olarak alması beklenmektedir. Her denemede kontrol edici ipucunun sunulması nedeniyle çocuğa bağımsız tepki olanağı verilmemiş olur ve uyarıcı kontrol değişkeniyle beklenen transferlerin gerçekleşme düzeyi yoklama oturumlarında anlaşılmaktadır (Tekin, 1999). Bunlara ek olarak eş zamanlı ipucuyla öğretim yönteminde sözel ve fiziksel uyarınların yanında model uyarınlar da kullanılmaktadır (Gibson ve Shuster, 1992).

Eş zamanlı ipucuyla öğretim yöntemi, zihinsel yetersizliği olan çocuklara günlük yaşamda ihtiyaç duydukları zincirleme becerilerin öğretilmesinde etkili bir yöntemdir. Rasmussen ve Tekinarslan'ın (2017, 160) yaptığı araştırmada yöntemin zihinsel engelli çocuklara bu tür becerilerin öğretilmesinde etkili olduğu ve bu becerilere yönelik olarak öğrenimlerin eğitim sonrası dönemde de korunduğu görülmektedir.

Tuvalet becerisinin geliştirilmesi için verilen uygulama eğitimlerinde çocuklara ipucu olarak resimli kartlar gösterilmiş ve 0 saniye beklemeli olarak ipucundaki becerinin gerçekleştirilmesi istenmiş ve her öğretimin ardından değerlendirme oturumları yapılarak çocuğun performansı kayıt altına alınmıştır.

3.5.2. Araştırmanın bağımlı değişkeni

Temel öz bakım becerilerinden birisi olan tuvalet becerisinin zihinsel engelli çocuklara kazandırılmasına yönelik olarak verilen eğitimlerde, aşağıdaki beceriler bağımlı değişken olarak seçilmiştir;

- ✓ Kapıyı açmak,
- ✓ Kapıyı kapatmak,
- ✓ Klozetin kapağını açmak,
- ✓ Pantolonunu indirmek,
- ✓ Külotunu indirmek,
- ✓ Klozete oturmak,
- ✓ Çişini yapmak,
- ✓ Tuvalet kâğıdı ile kendini kurulamak,
- ✓ Külotunu çekmek,
- ✓ Pantolonunu çekmek,
- ✓ Klozetin kapağını kapatmak,
- ✓ Sifona basmak,
- ✓ Kapıyı açmak,
- ✓ Kapıyı kapatmak.

Belirlenen bu 14 bağımlı değişken çocuklara talimat/komutlar şeklinde aktarılmıştır.

3.6. Araştırma Uygulamasının Yapılış Biçimi

Çocuklara resimli kartlarla verilen eğitimlerin öncesinde tuvaletini yapma becerisi kapsamındaki çeşitli becerilerin uygulaması sırasıyla gerçekleştirilmiştir. Her beceri için bir yoklama evresi gerçekleştirilmiş ve “+ ve –” şeklinde yoklama kaydı oluşturulduktan sonra diğer becerilerin hepsinin sırasıyla yoklama evreleri gerçekleştirilip yoklama kayıtları tutulmuştur. Tuvalet becerisi kapsamında belirlenen bağımlı değişkenlerin hepsi için sıralı bir şekilde yoklama evresi tamamlandıktan sonra 1. Oturum uygulaması gerçekleştirilmiştir. Uygulamaya yönelik bu ilk oturumda çocukların becerileri gerçekleştirme düzeyleri yine aynı şekilde “+ ve –” olarak

puanlanmış ve bu şekilde arka arkaya 5 oturum gerçekleştirilmiştir. Beşinci ve son eğitici oturum tamamlandıktan sonra çocukların tuvalet becerilerine yönelik bir genel değerlendirme puanlaması yapılarak uygulama tamamlanmıştır. Uygulama denekler bazına sıralı bir şekilde gerçekleştirilmiş olup birinci deneğe yönelik uygulama bittikten sonra sonraki deneğe yönelik uygulamaya geçilmiştir.

Araştırmanın uygulamasını içeren bu deneysel aşamada resimli kartlar ve sözel komutların yanında çocukların istenilenleri rahat bir şekilde gerçekleştirebilmesi ve motive olabilmeleri için teşvik edici ifadeler ve çok iyi, aferin gibi pekiştireçlere de başvurulmuştur. Ancak yönergeler çocuklara mümkün olan en kısa şekliyle verilmiştir. Bunun yanında uygulamada tek fırsat yöntemi kullanılmıştır. İstenilen görevi tek seferde yerine getiremeyen çocuğun o beceri konusunda yetersiz olduğu kabul edilmiştir.

3.7. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırmada zihinsel engeli olan 3 çocuğa uygulama yapılmış ve yapılan ön/son değerlendirmelerin yanında bütün oturumların sonuçları +/- olarak kodlanmıştır. Kodlama sırasında çocukların verilen komutları eksiksiz olarak yerine getirmeleri durumunda "+", yerine getirememeleri durumunda ise "-" işareti verilmiştir.

Çocuklara verilen eğitimlerin bireysel sonuçları +/- olarak değerlendirilirken tablo ve grafik anlatımlarda ise sayısal dönüştürme işlemi yapılmıştır. Sayısal dönüştürme işlemi yapılırken "-" olarak değerlendirilen becerilere "0" puan verilirken "+" olarak değerlendirilen becerilere ise "1" sayısal değeri verilmiştir. Sayısal puanlama işlemi yapıldıktan sonra her çocuğun bütün beceriler (toplamda 14 beceri) bakımından kaç beceride başarılı olduğu her oturum için ayrı ayrı tespit edilmiştir. Böylece çocukların yoklama evresi, oturumlar ve son değerlendirme bakımından becerileri, % (yüzde) olarak tespit edilmiş ve yoklama evresinden son değerlendirmeye kadar olan aşamalardaki gelişim düzeyleri % olarak ifade edilmiştir.

3.8. Geçerlilik ve Güvenirlikler

Özel eğitime yönelik araştırmalarda katılımcıların önemli ölçüde çeşitli engeli olan bireylerden olması, hem uygulama araçlarının uygulanması açısından hem bulguların doğrulanması açısından geçerlilik ve güvenilirliğinin sorgulanmasını gerektirmektedir.

3.8.1. Gözlemciler arası güvenirlilik

Gözlemciler arası güvenirliliğin değerlendirilmesi amacıyla Abant İzzet Baysal Üniversitesi Zihin Engelliler Anabilim Dalı Zihin Engellilerin Eğitimi Yüksek Lisans programında öğrenci olan bir kişiden bağımsız gözlemci olarak yardım alınmıştır. Bağımsız gözlemci 10 yıl özel eğitim okullarında görev yapmış aynı zamanda yüksek lisans öğrencisi olan deneyimli öğretmenlerdir. Gözlemciler arası güvenirliliğin değerlendirmesinde ana veri toplayıcı uygulamadır.

Bağımsız gözlemci tüm oturumların % 33,3 'ne katılarak gözlemciler arası güvenirlilik verisi toplamıştır. Başlama düzeyi ve yoklama oturumları, (her denek için tek tek düşünüldüğünde) toplam 15 oturumdur. Bağımsız gözlemci bu oturumların 5'ine katılarak gözlemciler arası güvenirlilik verisi toplamıştır. Uygulama oturumları toplam 5 oturumdur. Bağımsız gözlemci bu oturumların 3'üne katılarak gözlemciler arası güvenirlilik verisi toplamıştır. Bağımsız gözlemci, yaptığı gözlemleri başlama düzeyi ve yoklama oturumlarında "Başlama ve Yoklama Düzeyi Veri Kayıt Formuna" ve uygulama oturumlarında ise "Uygulama Oturumları Veri Kayıt Formuna" kaydetmiştir. Oranlar yine bağımsız gözlemci tarafından hesaplanarak objektif olarak hesaplanmıştır. Gözlemciler arası güvenirlilik, araştırmacının ve bağımsız gözlemcinin verileri, "görüş Birliği / görüş birliği + görüş ayrılığı x 100" formülü ile (Kırcaali-iftar ve Tekin, 2006) hesaplanmıştır. Bu araştırmada gözlemciler arası güvenirlilik başlama ve yoklama oturumlarında tüm öğrencilerde % 100 ve uygulama oturumlarında tüm öğrencilerde % 100 olarak bulunmuştur.

3.8.2. Uygulama güvenilirliği

Özel eğitime yönelik araştırmalarda önemi artan bir kavram olarak uygulama güvenilirliği, uygulama aracının uygulamacı tarafından öğretim planına göre uygulanma düzeyidir. Uygulama güvenilirliği hesaplama formülü aşağıdaki şekildedir (Erbaş ve Yücesoy, 2002/2002, 115):

$$(\text{Gözlenen uygulamacı davranışı} / \text{planlanan uygulama davranışı}) \times 100$$

Bu araştırmada uygulama güvenilirliği verileri yoklama ve öğretim oturumlarının en az % 20'sinde toplanmış olup uygulama güvenilirliği yoklama oturumları için % 90, öğretim oturumları için % 95 bulunmuştur. Sonuç olarak araştırmanın uygulama geçerliliği yüksek düzeydedir.

3.8.3. Sosyal geçerlilik

Özellikle özel eğitimi konu alan çalışmalarda aranan sosyal geçerlilik, bir araştırmada etkinliği test edilen uygulamanın önemi, etkililiği, uygunluğu ve oluşturduğu etki düzeyi ile ilgili değerlendirmelerdir. Sosyal geçerliliği tespit etmede sosyal karşılaştırma, sürdürülebilirlik ve kalıcılık gibi yöntemler kullanılmaktadır. Sosyal karşılaştırma yönteminde bireyin performansının müdahale gerektirmeyen akranlarının performansıyla kıyaslanması yapılır. Uygulamada standart bir ölçü birimi yoksa öğretmen, ana-baba veya alan uzmanlarının görüşlerine dayalı olarak bireyin performansı değerlendirilir. Sürdürülebilirlik ve kalıcılık yönteminde ise uygulamadan elde edilen becerinin eğitim sonrası dönemlerde korunup korunmadığına bakılır (Atbaşı ve Karasu, 2019, 284-285).

Bu araştırmada elde edilen bulgular ışığında ailelere uygulanan sosyal geçerlilik anketinden elde edilen sonuçlara göre uygulanan yöntemin zihinsel engellilerin eğitimi için uygun olduğunu, sonuçların anne-babalar tarafından olumlu karşılandığı ve kazanılan becerilerin eğitimden sonra da korunduğu görülmektedir. Dolayısıyla araştırmada etkinliği test edilen uygulamanın sosyal geçerliliği vardır.

IV. BÖLÜM

4. Bulgular

Araştırmada zihinsel engeli olan 3 çocuğa resimli kartlarla tuvalet eğitimi verilmiş olup bu bulgular bireysel bazda ve örneklemin tamamı için toplu olarak ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

4.1. Resimli Kartlarla Verilen Tuvalet Eğitimi Bulguları

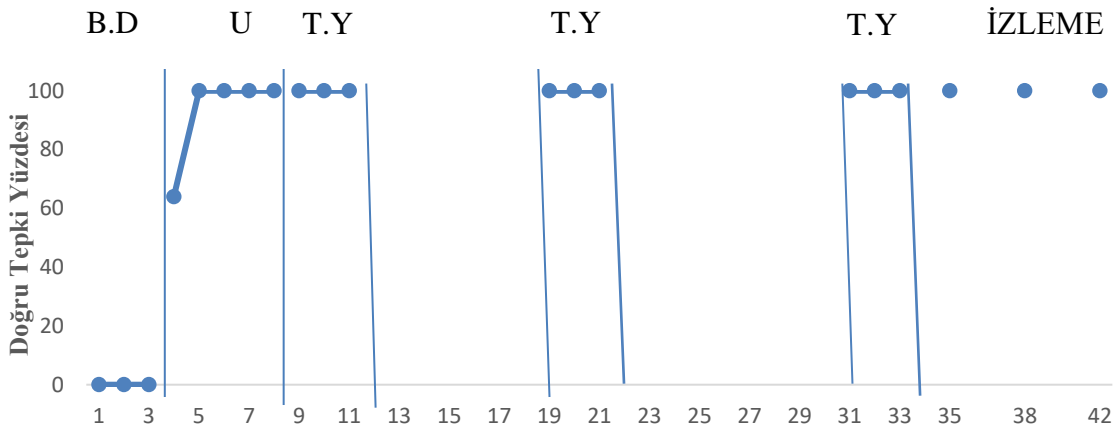
Zihinsel engelli çocuklara resimli kartlarla verilen tuvalet eğitiminin başarılı sonuçlar verdiği görülmektedir. İlk etapta eğitim verilen çocukların tuvalet becerilerinin eğitime başlama aşamasında farklı düzeylerde olduğu ancak gerçekleştirilen eğitim oturumlarında kademeli ilerlemeler kaydedildiği görülmektedir. Araştırmada eğitim verilen Ahmet, Muhammet ve Emirhan'ın başlangıç durumları ve eğitimlerle geldikleri aşama aşağıda açıklanmıştır.

4.1.1. Birinci deneğe ilişkin bulgular

Eğitim verilen çocuklardan Ahmet'e yapılan ön değerlendirmede hiçbir tuvalet becerisine sahip olmadığı görülmektedir. Ancak Ahmet'e resimli kartlarla verilen eğitimlerden sonra 1. Oturum'dan itibaren hızlı bir gelişmenin olduğu ve Ahmet'in 2. Oturum'da tuvalet becerileri kapsamındaki bütün görevleri eksiksizce yerine getirdiği görülmektedir

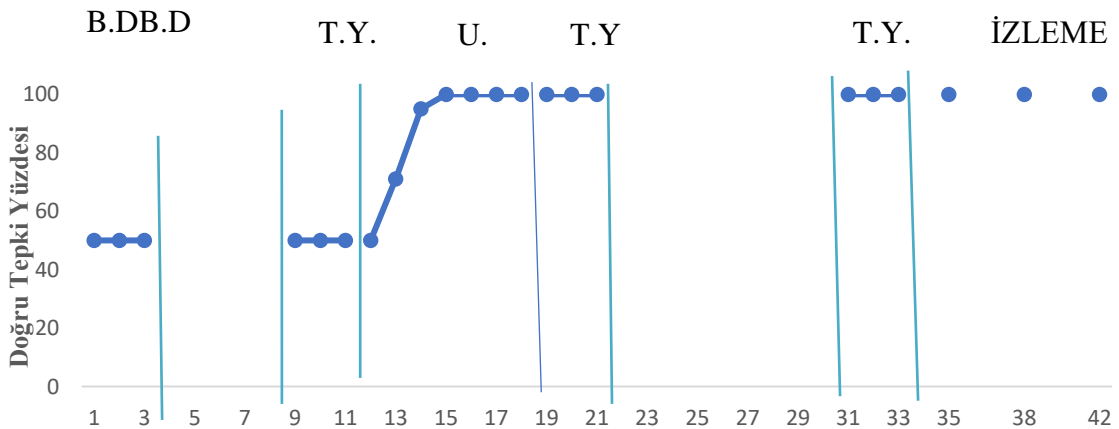
Ahmet, başlangıç seviyesinde 14 becerinin hiç birisini kendi başına yerine getirememektedir. Resimli kartların ipucu olarak kullanılmasına dayalı eğitimlerle uygulanan oturumlarda Ahmet'in başlangıç seviyesinde % 0 olan becerileri gerçekleştirme düzeyinin hızla artmaya başladığı görülmektedir. Ahmet, Birinci Oturum 'da verilerin % 64 kadarını yerine getirebilir olduktan sonra İkinci Oturum 'un sonunda bütün becerileri eksiksiz olarak yerine getirebilir duruma gelmiştir. Ahmet'in sonraki

oturumlarda da becerilerin tamamını başarılı bir şekilde yerine getirebildiği görülmektedir. Sonraki 3 toplu yoklama ve 2 gün, 1 hafta ve 2 hafta ara ile yapılan izleme verilerinde de Ahmet'in tuvalet kullanma becerisini %100 oranında yerine getirdiği gözlenmiştir.

Şekil 4.1. Ahmet'in tuvalet kullanma becerilerine ilişkin başlama, uygulama, yoklama ve izleme verileri

4.1.2. İkinci deneğe ilişkin bulgular

Şekil 4.2. Muhammet'in tuvalet kullanma becerilerine ilişkin başlama, uygulama, yoklama ve izleme verileri

Eğitim verilen ikinci çocuk Muhammet olup başlangıç becerileri olarak Ahmet'ten çok daha iyi durumdadır. Yapılan ön değerlendirmede tuvaletini yapmaya

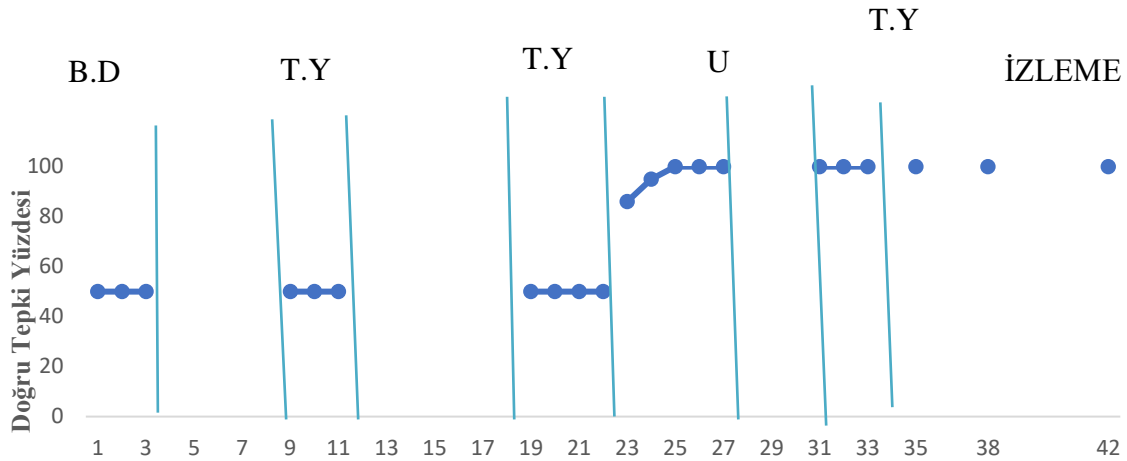
yönelik ilk 6 beceriyi gerçekleştirebildiği, temizlenme ve giyinme ile ilgili becerilerde yetersiz olduğu görülmektedir. Verilen eğitimlere bağlı olarak Muhammet'in tuvalet becerilerinde gelişme gözlenmiş olup 4. Oturum'dan itibaren bütün becerileri eksiksiz yerine getirebildiği görülmüştür.

Ancak Muhammet'in beceri gelişiminin Ahmet'e göre yavaş olduğu görülmektedir. Ahmet başlangıç seviyesinde hiçbir beceriye sahip değilken 2. Oturum'da bütün görevleri eksiksiz yerine getirirken Muhammet'in listede yer alan ilk 6 beceriye sahip olduğu ancak bütün görevleri ancak 4. Oturum'da yerine getirebildiği görülmektedir. Muhammet'in özellikle kendini temizleme becerisi konusunda yavaş gelişim gösterdiği gözlenmiştir.

İkinci Denek Muhammet'in ön değerlendirme sonuçlarına göre eğitim öncesinde Muhammet 14 becerinin yarısını kendi başına yerine getirebilecek durumdadır. Muhammet'in resimli kartların ipucu olarak kullanıldığı eğitimden sonraki ilk oturumda becerilerin 14'ünü yerine getirebildiği, ikinci ve üçüncü oturumda becerilerin % 93'ünü yerine getirdiği dördüncü oturum ve sonraki oturumların tamamında ise becerilerin tamamını yerine getirebildiği görülmektedir. Ancak Muhammet'in başlangıç seviyesinde Ahmet'e göre çok daha iyi durumda olmasına karşın eğitimlerle gösterdiği gelişimin Ahmet'te görülen gelişime göre oldukça zayıf olduğunu söylemek mümkündür

4.1.3. Üçüncü deneğe ilişkin bulgular

Üçüncü deneğe ilişkin bulgular Şekil 4.3'te sunulmuştur.

Şekil 4.3. Emirhan'ın tuvalet kullanma becerilerine ilişkin başlama, uygulama, yoklama ve izleme verileri

Eğitim verilen üçüncü çocuk olan Emirhan da Muhammet gibi ilk 6 beceriyi kendi başına gerçekleştirebilmektedir. Ancak benzer şekilde Ahmet'e göre daha yavaş gelişim göstermiş olup, gelişim özellikleri Muhammet'e benzemektedir. Emirhan'a verilen eğitimlere bağlı olarak Emirhan'ın 4. Oturum'da bütün görevleri eksiksiz yerine getirebildiği görülmektedir. Ancak Emirhan'ın kapıyı kapat komutunu 2. Oturum'da gerçekleştirebilmesine karşın 3. Oturumda gerçekleştiremediği, diğer becerilerde gösterdiği hızlı gelişime karşın totalde ancak 4. Oturum'da bütün becerileri eksiksiz gerçekleştirebildiği görülmektedir. Eğitim sonrasında yapılan 2 yoklama ve 2 gün, 1 hafta ve 2 hafta ara ile yapılan izleme oturumlarının da Muhammet'in tuvalet kullanma becerisini %100 oranında yerine getirdiği gözlenmiştir.

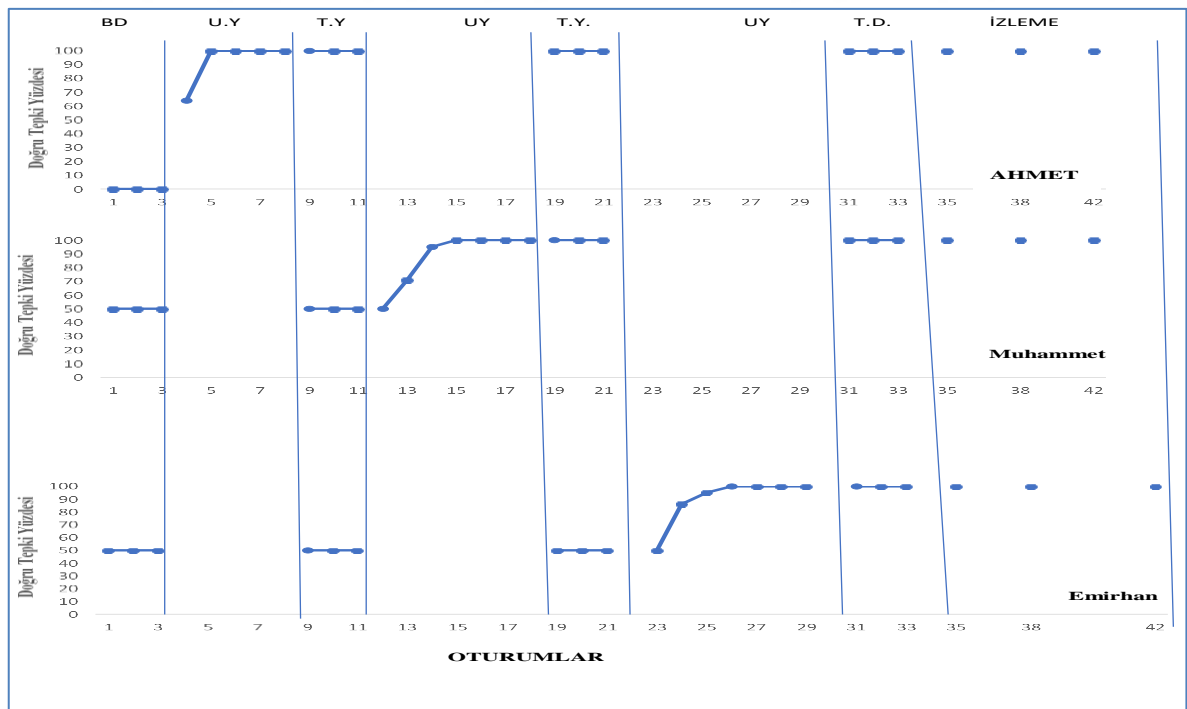
Araştırmaya dahil edilen üçüncü denek olan Emirhan da Muhammet gibi 14 becerinin % 50'sini ön değerlendirme aşamasında yerine getirebilir durumdadır. Emirhan'a verilen eğitimler sonrasında yapılan oturumların sonuçlarına bakıldığı zaman, Emirhan'ın da Muhammet gibi Ahmet'e göre daha yavaş bir gelişim sergilediği görülmektedir. Ancak Emirhan da 4. Oturum'dan itibaren bütün becerileri eksiksiz bir şekilde yerine getirebilmektedir. Eğitim sonrasında yapılan 1 toplu yoklama ve 2 gün sonra, 1 hafta sonra ve 2 hafta sonra yapılan izleme verilerinde Emirhan'ın tuvalet kullanma becerisini %100 oranında yerine getirdiği gözlemlenmiştir.

4.2. Eğitimlerin Toplu Değerlemesi

Zihinsel engelli üç çocuğa resimli kartlarla verilen tuvalet eğitiminin bulgularının sayısal bakımdan toplulaştırılmış sonuçlarına göre çocukların tuvalet hazırlık becerileri ortanın üzerinde iken tuvaletini yapma ve tuvalet sonrası işlemlere ilişkin becerileri ise yok denecek kadar azdır.

Çocuklara 5 oturumda verilen eğitimler ilk oturumdan itibaren sonuç vermeye başlamış ve 3. Oturumdan itibaren “tuvalet kağıdı ile kendini kurulama” ve tuvalet yaptıktan sonraki “kapıyı kapat” komutu kapsamındaki beceri haricinde bütün becerilerde tam yeterliliğin olduğu görülmüştür. Dördüncü ve beşinci oturumlarda ise çocukların bütün becerileri tam olarak yerine getirdiği görülmüştür.

Çocukların tuvalet becerileri ile ilgili olarak yapılan ön değerlendirme ve son değerlendirme sonuçları birlikte ele alındığında her üç çocuğun da ön değerlendirme puanlarının düşük olduğu ancak verilen eğitimler sonrası yapılan son değerlendirme puanlarının bütün beceriler bakımından tam olduğu görülmektedir.

Şekil 4.4. Üç denegin tuvalet kullanma becerilerine ilişkin başlama, uygulama, yoklama ve izleme verileri

Grafikte de görüleceği üzere 3 deneğe uygulanan resimli kartlar kullanılan eş zamanlı ipucu yöntemi ile tuvalet kullanma becerisi öğretimi sonunda tüm denekler bu beceriyi %100 oranında öğrenmiş eğitim başında belirlenen amaçları sırası ile doğru biçimde gerçekleştirebilmişlerdir. Bu bağlamda bakıldığında eş zamanlı ipucu yönteminin sıralı öz bakım becerilerinin öğretiminde etkili olduğu söylenebilir.

Bu araştırmanın sonunda araştırmaya katılan öğrenci ailelerinden araştırma ve araştırmanın sonuçları hakkında görüşleri alınarak araştırmanın sosyal geçerliliği incelenmiştir. Araştırmaya katılan öğrenci ailelerinin tümü, bu araştırmaya katıldıkları için memnun olduklarını belirtmişlerdir. Ailelerin hepsi bu araştırmayı başka insanlara da önereceklerini ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan aileler çocuklarının bağımsız olarak tuvaleti kullanma becerisinin çocuklarını daha bağımsız hareket etmesini sağladığını ve çocuklarının daha hijyenik olduğunu iç çamaşırlarının temiz kaldığını belirtmişler ve bu bağlamda programdan beklentilerinin tam olarak karşılandığını belirtmişlerdir.

V. BÖLÜM

5. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

5.1. Tartışma

Araştırmadan elde edilen bulgular; (a) bu araştırmada kullanılan eşzamanlı ipucuyla öğretimin her üç öğrencide de tuvalet kullanma becerisinin öğretiminde etkili olduğunu, ayrıca (b) öğretim sona erdikten sonra iki gün, bir ve iki hafta sonra düzenlenen izleme oturumlarında edinilen bu beceriyi devam ettirdikleri görülmüştür. Araştırma bulgularına bakıldığında öğrencilerin edindikleri bu becerileri, (c) farklı farklı ortamlara genelleyebildikleri görülmüştür.

Bu bulgular ışığında eşzamanlı ipucuyla öğretimin tuvalet kullanma becerisinin öğretiminde etkili bir yöntem olduğu söylenebilir. Bulgular yerli ve yabancı literatürdeki çalışmaların bulguları ile de uyumludur.

Karabulut ve Yıkılmış'ın (2010, 107-110) bulguları eşzamanlı ipucu ile öğretim yönteminin zihinsel engelli çocuklara beceriler kazandırılmasında etkili olduğunu göstermektedir. Zihinsel engelli çocukların yemek masası hazırlama becerilerinde eş zamanlı ipucu ile öğretim yönteminin başarısını test eden Rasmussen ve Tekinarslan'ın (2017, 159-160) bulgularına göre eğitim verilen çocuklar söz konusu becerileri kazandığı gibi sonraki dönemler için korumuşlar ve başka ortam ve gereçlere uygulama becerisi göstermiştir. Bir başka araştırmada ise eş zamanlı ipucuyla öğretim yönteminin otistik bir çocuğun beceri gelişimine etkisi incelenmiştir. Bulgular yöntemin başarılı olduğunu ve çocuğun eğitimle kazandığı becerileri sonraki dönemlerde de koruduğunu göstermektedir (Karşıyakalı ve diğerleri, 2014, 516-517).

Bolu ilinde hafif düzeyde zihinsel engelli çocuklara yönelik olarak yapılan bir araştırmada eş zamanlı ipucu yöntemi ile dokunarak rakamları öğretme eğitimi verilmiş ve eğitimlerin başarılı olduğu görülmüştür. Bulgulara göre çocukların eş zamanlı ipucu

yöntemiyle eğitim sonucunda nesnelere rakamlarla eşleştirme becerisi gelişmiş ve bu becerilerini daha sonra da koruyabilmiştir (Öztürk, 2016, 102-14).

Okyar (2017, 85-90), “Genç Yetişkin Görme Engellilere Günlük Yaşam Becerilerinin Kazandırılmasında Eş Zamanlı İpucu İşlem Süreci ile Yapılan Öğretimin Etkililiği” isimli araştırmasında görme engelli yetişkinlere günlük becerilerin kazandırılmasında eş zamanlı ipucu ile öğretim yönteminin etkisini incelemiştir. Bulgulara göre kullanılan öğretim yöntemi deneklerin günlük yaşam becerilerini (kazak katlama, bulaşık yıkama, elektrikli süpürge ile halı süpürme) kazanmasında etkili olduğu görülmüştür. Bunun yanında katılımcıların edindikleri becerileri daha sonra da koruyabildikleri görülmüştür.

Zihinsel engelli öğrencilere eş zamanlı ipucu yönteminin galoş giyme becerisinin kazanılmasındaki etkinliğini inceleyen Lelebici'nin (2012, 73-76) çalışmasında, verilen eğitimlerin olumlu sonuçlar verdiği görülmektedir. Bulgulara göre öğrencilere verilen eğitimler başarılı sonuçlar vermiş ve çocuklar edindikleri becerileri farklı araç gereçlere de genelleme yeteneği kazanmıştır. Ayrıca öğrencilerin edindikleri becerileri daha sonraki dönemlerde korudukları da görülmektedir.

Zihinsel engelli çocukların okuma becerilerinin geliştirilmesinde eş zamanlı ipucu yöntemi ile verilen eğitimin etkisini inceleyen Özak'ın (2008, 64-66) araştırmasına göre, öğrenciler eş zamanlı ipucu yöntemi ile daha iyi öğrenebilmektedir. Ayrıca eğitim verilen çocukların başta iletişim becerileri olmak üzere sosyal becerilerinin geliştiği de görülmüştür.

Eş zamanlı ipucu ile öğretimde bireysel eğitim ve grup eğitimlerini karşılaştırmalı olarak ele alan Çitçi'nin (2007, 170-174) araştırması, her iki yöntemde başarılı olduğunu göstermektedir. Zihinsel engeli olan çocuklara renk kavramının öğretimi için eş zamanlı ipucu yöntemi ile bireysel ve grup eğitimleri verilmiş, bireysel eğitim verilen çocuklar gibi grup eğitimi verilen çocukların da başarı gösterdiği tespit edilmiştir.

Farklı alanlarda yapılmış olan bu çalışmaların bulguları, eş zamanlı ipucu ile öğretimin başarılı bir yöntem olduğunu ortaya koyan araştırmalardan bazılarıdır.

Çalışmalarda zihinsel engelli bireylere ipucu ile öğretim esas alınmış ve bizim araştırmamızın sonuçları ile uyumlu sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür.

Zincirleme bir beceri olan tuvalet kullanma becerisinin resimli kartlar kullanılarak eşzamanlı ipucuyla öğretiminin etkililiğini inceleyen bu araştırmada eş zamanlı ipucuyla öğretim etkili bulunmuştur ve bu bulgu, zihin engelli bireylere ve otizmlili bireylere öz bakım, bağımsız yaşam ve meslek becerileri gibi zincirleme becerilerin öğretimi üzerinde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini inceleyen araştırma bulgularıyla; Schuster ve Griffen (1993) yürüttükleri bir araştırmada meyve suyu hazırlama becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini inceleyen araştırması, Sewell ve diğerleri (1998) gelişimsel geriliği olan deneklere, eşzamanlı ipucuyla öğretimle giyinme becerilerini öğretimini inceleyen araştırması, Fetko ve diğerleri (1999), yürüttükleri bir çalışmada, zincirleme becerilerden dolap kilitleme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini inceleyen araştırması, Parrot ve diğerleri (2000) yürüttükleri araştırmada, el yıkama becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucu ile öğretimin etkililiği inceleyen araştırmasıyla, Yücesoy (2002) yaptığı çalışmada, zihin özürlü öğrencilere fotokopi çekme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği araştırmasıyla, bulgularıyla tutarlılık göstermektedir.

Yurtdışında yapılan erken dönem çalışmalarında da eş zamanlı ipucuyla öğretim yönteminin çocukların gelişiminde ve engelli çocukların eğitiminde etkili olduğu yönünde bulgular vardır. Batesand Armanti (1970), Ellen (1995), Kroegerand Sorensen (2010) gibi araştırmalar da gelişimsel sorunları olan çocukların çeşitli konulardaki eğitim süreçlerinde ipuçları ve teşviklerin etkili olduğunu ortaya koyan bulgulara sahiptir.

Sonuç olarak resimli kartların ipucu olarak kullanılmasına dayalı eğitim verilen zihinsel engelli çocukların toplam puanları ilk oturumdan itibaren artmaya başlamış ve 3. Oturumdan sonra tam puan halini almıştır.

Beceriler bakımından toplam puanlara bakıldığında zaman ise eğitim öncesi en zayıf becerinin çişini yapma olduğu görülmektedir. Resimli kartlarla verilen eğitimlerle çocukların en yetersiz oldukları bu beceride tam yeterliliğe ulaştığı görülmektedir.

Ancak başlangıçta fazla yetersiz olmadıkları “tuvalet kağıdı ile kendini kurulama” ve tuvalet yaptıktan sonra “kapıyı kapatma” becerisinde 3. Oturumda da tam yeterliliğe ulaşmadıkları, bu becerilerinin 4. Oturumla tam yeterliliğe ulaştığı görülmektedir. Diğer yedi beceri konusunda başlangıçta hiçbir becerisinin olmadığı ancak resimli kartlarla verilen 5 oturumluk eğitimin ardından çocukların bu becerilerin tamamında tam yeterliliğe ulaştığı görülmektedir.

Çocuklara verilen resimli kart eğitimlerinin her beceride aynı etkiyi aynı hızda gösterdiğini söylemek mümkün değildir. Bunu özellikle başlangıçta tamamen yetersiz olunan çişini yapma becerisi ile diğer bazı becerilerin gelişim sürecinde görmek mümkündür. Fakat nihai sonuç olarak bakıldığında tuvalet becerisi bakımından hayati önemi olan beceriler konusunda resimlik kartlarla verilen eğitimin daha hızlı sonuç yarattığını söylemek mümkündür.

Eğitim verilen zihinsel engelli çocukların ön değerlendirme ve son değerlendirme puanlarına bakıldığı zaman; ilk yedi beceride kısmi yeterliliklerinin olduğu, resimli kartlarla verilen 5 oturumluk eğitimin sonunda bu becerilerin tamamında tam yeterliliğe (% 100) ulaştıkları görülmektedir. Araştırmadan elde edilen bulgular; (a) bu araştırmada kullanılan eşzamanlı ipucuyla öğretimin her üç öğrencide de tuvalet kullanma becerisinin öğretiminde etkili olduğunu, ayrıca (b) öğretim sona erdikten sonra iki gün, bir ve iki hafta sonra düzenlenen izleme oturumlarında edinilen bu beceriyi % 100 devam ettirdikleri görülmüştür. Araştırma bulgularına bakıldığında öğrencilerin edindikleri bu becerileri, (c) farklı farklı ortamlara genelledebildikleri görülmüştür.

Bu bulgular ışığında eşzamanlı ipucuyla öğretimin tuvalet kullanma becerisinin öğretiminde etkili bir yöntem olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Zincirleme bir beceri olan tuvalet kullanma becerisinin resimli kartlar kullanılarak eşzamanlı ipucuyla öğretiminin etkililiğini inceleyen bu araştırmada eşzamanlı ipucuyla öğretim etkili bulunmuştur ve bu bulgu, zihin engelli bireylere ve otizmlili bireylere öz bakım , bağımsız yaşam ve meslek becerileri gibi zincirleme becerilerin öğretimi üzerinde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini inceleyen araştırma bulgularıyla; Schuster ve Griffen (1993) yürüttükleri bir araştırmada meyve

suyu hazırlama becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini inceleyen araştırması, Sewell ve diğerleri (1998) gelişimsel geriliği olan deneklere, eşzamanlı ipucuyla öğretimle giyinme becerilerini öğretimini inceleyen araştırması, Fetko ve diğerleri (1999), yürüttükleri bir çalışmada, zincirleme becerilerden dolap kilitleme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini inceleyen araştırması, Parrot ve diğerleri (2000) yürüttükleri çalışmada, el yıkama becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucu ile öğretimin etkililiği inceleyen araştırmasıyla, Yücesoy (2002) yaptığı çalışmada, zihin özürlü öğrencilere fotokopi çekme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği araştırmasıyla, bulgularıyla tutarlılık göstermektedir.

Zihinsel engelli çocuklar, engel düzeylerine göre temel becerilerde önemli sorunlar yaşayan, bir çok beceriyi yerine getiremeyen çocuklardır. Yeme içme, giyinme, temizlenme, banyo, diş bakımı gibi başlıca öz bakım becerilerinin kazandırılması, zihinsel engelli çocuklara yönelik olarak verilen eğitimlerin öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Bunun yanında günlük yaşamın bir parçası olan tuvalet becerisi konusunda önemli yetersizlikler gösteren zihinsel engelli çocuklara bu becerilerin kazandırılması da büyük bir önem taşımaktadır

Zihinsel engelli çocuklara yönelik olarak düzenlenen eğitim programlarında ipucu ile öğretim yöntemi öne çıkan ve başarısı çeşitli araştırmalarla kanıtlanmış bir yöntemdir. İpucu yöntemi, yanlışsız öğretim yöntemleri içerisinde yer alan ve eğitim sırasında çocukların problem davranışları sergilemesini önlemeyi amaçlayan bir yöntemdir. Sözel ve görsel pekiştireçler içermesi, ve çocuklara azaltılarak verilen ipuçlarının öğrenmeyi kolaylaştırması, bu yöntemin kolay ve başarılı bir şekilde uygulanmasını sağlamaktadır. Bunun yanında yeme içme, giyinme, temizlenme, tuvaletini yapma gibi zincirleme becerileri gerektiren çoklu becerilerin öğretilmesindeki işlevselliği bu yöntemi öne çıkaran bir husus olarak dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada zihinsel engelli çocuklara tuvalet becerilerinin kazandırılmasında eşzamanlı ipucuyla öğretim yöntemlerinden resimli kartlarla tuvalet eğitimi yönteminin başarısı incelenmiştir. Literatürde tuvalet becerilerinin geliştirilmesine yönelik olarak verilen eğitimlerin ele alındığı çalışmalarda ipucu olarak resimli kartları kullanan yöntemlerle ilgili herhangi bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Bu nedenle bu

araştırmanın bu alanda önemli bir eksikliğin giderilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre zihinsel engelli çocuklara resimli kartlarla verilen tuvalet becerisi eğitimi sonucunda, bütün denekler istenilen seviyeye ulaşmıştır. Araştırma bulguları ipucu yöntemi olarak resimli kartların kullanılmasına dayalı eğitimin tuvalet becerilerinin geliştirilmesinde etkili bir yöntem olduğu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak başlangıçtaki beceri düzeyi en düşük denek olan Ahmet'in başlangıç becerileri daha fazla olan diğer iki deneğe göre eğitimin sonucunda belirgin bir şekilde daha hızlı gelişim gösterdiği tespit edilmiştir. Başlangıç seviyesinde daha yetersiz olan deneğin daha iyi durumda olan deneklere göre daha hızlı bir gelişim göstermesi, dikkat çekici bir bulgu olmuştur.

Sonuç olarak araştırmada etkililiği incelenen resimli kartlarla tuvalet eğitiminin zihinsel engelli çocuklara tuvalet becerilerinin kazandırılmasında etkili ve başarılı bir yöntem olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla uygulanması da kolay bir yöntem olan bu eğitim yönteminin zihinsel engelli çocuklara yönelik eğitim veren özel eğitim kurumlarında etkili bir yöntem olarak kullanılabilir.

Tuvalet eğitimi çocuğun tuvaletinin geldiğini söylemesi ile kazandırılmış gibi görülse de aslında tuvaletinin geldiğini söyleme tuvalete gitme tuvaletini yapma tuvalet sonrası temizlik ve ellerini yıkama gibi becerilerden oluşan kompleks bir beceridir. Özellikle okullarda ve aileler de çocuğun tuvaletini geldiğini söylemesi ve tuvalete gitmesi beceriye sahipmiş gibi düşünülmektedir. Tuvalet kullanma becerisi bu bağlamda çocuğun doğru değerlendirilmesi ve ihtiyaçlarının doğru belirlenmesi için önem arz etmektedir.

5.2. Sonuç

Bu araştırmada, zihin engeli olan çocuklara resimli kartlar ile tuvalet kullanma becerisinin kazandırılmasında, eş zamanlı ipucu yöntemiyle öğretimin etkili olup olmadığı, edinilen becerinin izleme oturumları sonunda korunup korunmadığı, çoklu örneklere göre genelleme sağlanıp sağlanmadığı incelenmiştir.

Araştırma bulguları incelendiğinde; Schuster ve Griffen (1993) yürüttükleri bir araştırmada meyve suyu hazırlama becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini inceleyen araştırması, Sewell ve diğeri (1998) gelişimsel geriliği olan deneklere, eşzamanlı ipucuyla öğretimle giyinme becerilerini öğretimini inceleyen araştırması, Fetko ve diğeri (1999), yürüttükleri bir çalışmada, zincirleme becerilerden dolap kilitleme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini inceleyen araştırması, Parrot ve diğeri (2000) yürüttükleri araştırmada, el yıkama becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucu ile öğretimin etkililiği inceleyen araştırmasıyla, Yücesoy (2002) yaptığı çalışmada, zihin özürlü öğrencilere fotokopi çekme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği araştırmasıyla, bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Sönmez ve Aykut (2011, 1161)'in bulguları da eş zamanlı ipucuyla öğretim yönteminin gelişimsel bozukluğu olan çocuklara beceriler kazandırılmasında etkili olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan bu araştırmadan elde edilen bulguların başka çalışmaların bulgularıyla tutarlılık gösterdiğini söylemek mümkündür.

Ayrıca Batesand Armanti (1970, 3)'in zihinsel engelli çocuklara tuvalet becerisinin öğretilmesinde ipucu ve uyarıcılar kullanmanın etkisini inceleyen araştırmasının bulguları ile de bir tutarlılık vardır. Yabancı literatürde yer alan Ellen (1995, 23-25)'in 3-5 yaş grubundaki çocuklarda ipucu ve teşviklerin etkisini ortaya koyan çalışması, Kroegerand Sorensen (2010, 563-565) gibi araştırmalardaki bulgularla da bir paralellik olduğunu söylemek mümkündür.

5.3. Öneriler

1. Gelecekte eş zamanlı ipucu ile öğretim yönteminin bu alandaki etkililiği inceleyen yeni çalışmaların yapılması öğretmen velilerin çocuklarına sistematik eğitim verebilmelerini sağlayacaktır

2. Diğer eş zamanlı ipucu ile öğretim yöntemi tekniklerinin kullanıldığı araştırmaların yapılması, eğitim öğretim uygulamalarının geliştirilmesinde yararlı olacaktır.

3. Gelecekte yapılacak araştırmalarda farklı yaş, cinsiyet, zeka grupları gibi farklı özelliklerdeki katılımcılarla yapılacak araştırmalar, eş zamanlı ipucu ile öğretim yönteminin tuvalet becerilerinin kazandırılmasındaki etkinliğini ortaya koymada yararlı olacaktır.

4. Bu çalışmada eğitim ortamının fiziki şartları nedeniyle tuvaleti uygun biçimde kullanım amacı için klozet kullanılmış ancak alaturka tuvalet için ayrı bir çalışma yapılabilir.

5. Öz bakım becerileri için eş zamanlı ipucu yöntemiyle resimli kartlar kullanılarak öğretim programları geliştirilebilir.

6. Tuvalet kullanma becerilerinin öğretilmesinde eş zamanlı ipucuyla öğretim yönteminin farklı ipuçlarına dayalı metotlarının etkinliğini test eden araştırmalar yapılarak bu konudaki bulgular zenginleştirilebilir.

5. Farklı zincirleme beceriler için de benzer çalışmalar yapılarak eş zamanlı ipucu yönteminin etkililiği araştırılabilir.

6. Günümüzün güncel teknolojileri de eş zamanlı ipucu yönteminin kullanımını kolaylaştırabilecek nitelikte olup resim ve video temelli eğitim modelleri bu tür araştırmalara uyarlanabilir

KAYNAKÇA

- Atbaşı, Z. ve Karasu, N. (2019). Uygulama Örneği Üzerinden Sosyal Geçerlik Kavramının Anlamı ve Değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(1), 283-303.
- Aykut, Ç., Emecen, D. D., Dayı, E. ve Karasu, N. (2014). Zihin Engelli Öğrencilere Küçük Grup Öğretimi Sırasında Video İpucu Kullanılarak Zincirleme Becerilerin Kazandırılması. *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(3), 1075-1087.
- Bayazıt, B., Meriç, B., Aydın, M. ve Seyrek, E. (2007). Eğitilebilir zihinsel engelli çocuklarda eğlenceli atletizm antrenman programının psikomotor özelliklere etkisi. *Spormetre Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(4), 173-176.
- Bozkurt, S. S. (2014). Zihinsel Engelli Çocukların Özellikleri. A. Cavkaytar (Ed.), *Aile Eğitim Rehberi - Zihinsel Engelli Çocuklar*. T.C. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli Ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Brazelton, T. B. (1962). A Child-Oriented Approach To Toilet Training. *Pediatrics (American Academy Of Pediatrics)*, 29, 121-128.
- Brown, F. J. and Peace, N. (2011). Teaching a child with challenging behaviour to use the toilet: a clinical case study. *British Journal of Learning Disabilities*, 39, 321–326.
- Camadan, F., Özer, R. ve Şen, G. (2011). Zihinsel Engelli Öğrencilerin Aldıkları Eğitimlerin Değerlendirilmesi (Rize İli Örneği). *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(I-II), 8-17.
- Çiftçi, H. D. (2007). *Dalı Zihinsel Engelli Çocuklara Renk Kavramını Kazandırmada Eş Zamanlı İpucuyla Öğretimin Bireysel Ve Grup Eğitimindeki Etkisinin Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Dayı, E. ve Şafak, P. (2018). Çoklu Yetersizliği Olan Bir Çocuğa Dönüştürülebilir Sembol Pekiştirmeyi İçeren Tuvalet Eğitim Paketiyle Tuvalet Kontrolünün Kazandırılması: Vaka Çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 43(196), 301-316.
- Deniz, Ç. ve Görak, G. (2018). Çocuklarda Tuvalet Eğitimi ve Kullanılan Yöntemler. *G.O.P. Taksim E.A.H. JAREN*, 4(1), 59-64.
- Dernekbaş, S. (2010). *Zihinsel Engelliler İçin Matbaa Eğitim Programının Oluşturulması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Doğru, S. S. Y. (2009). Özel Eğitimde Kullanılan Alternatif Programlar (Montessori Yaklaşımı). *Türk Bilim Araştırma Vakfı (TÜBAV) Bilim Dergisi*, 2(1), 107-116.
- Ellen, K. (1995). Developing a Program To Improve Toileting Skills of Prekindergarten Handicapped Students in a Suburban Elementary School. *To The Educational Resources Information Center (ERIC)*. ED385113, 47.
- Engelliler Hakkında Kanun. Kanun Numarası : 5378, Kabul Tarihi : 1/7/2005, Yayımlandığı Resmi Gazete : Tarih: 7/7/2005 Sayı : 25868, Yayımlandığı Düstur : Tertip : 5 Cilt : 44.
- Erbaş, D. ve Yücesoy, Ş. (2002/2003). Özel Eğitim Öğretmenliği Programlarında Yer Alan Uygulama Derslerini Yürütürken Kullanılan İki Farklı Dönüt Verme Yönteminin Karşılaştırılması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1),109-120.
- Eren, T. ve Oğuz, F. (2014). Sağlıklı Çocuklarda Tuvalet Eğitimi. *Turkish Family Phycsian*, 5(3), 13-18.
- Eripek, S. (2004). Türkiye’de Zihin Engelli Çocukların Kaynaştırılmalarına İlişkin Olarak Yapılan Araştırmaların Gözden Geçirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 25-32.
- Gerçeksever, H. İ. (2011). *Down Sendromu Çocukların Giysilerden Kaynaklanan Giyinme Problemleri Ve Giysi Tercihleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Hekim, M. ve Tokgöz, M. (2016). Zihinsel Engelli Çocuklarda Motor Gelişim Yetersizlikleri: Motor Gelişimin Desteklenmesinde Fiziksel Aktivite Ve Sporun Önemi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(17), 489-501.
- Dut Y. (Ed.), (Tarihsiz). *Tuvalet Eğitimi*. Ankara: Kamer Vakfı.
- Karabulut, A. ve Yıkılmış, A. (2010). Zihin Engelli Bireylere Saat Söyleme Becerisinin Öğretiminde Eşzamanlı İpucuyla Öğretimin Etkililiği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 103-113.
- Karşıyakalı, D. M., Deniz, J. ve Düzkantar Uysal, A. (2014). Otistik Bir Öğrenciye Adı Söylenen Çalgıyı Gösterebilme Öğretiminde Eşzamanlı İpucuyla Öğretimin Etkililiği. *International Journal of Social Science*, 26, 507-520.
- Kaytez, N., Durualp, E. ve Kadan, G. (2015). Engelli Cocuğu Olan Ailelerin Gereksinimlerinin Ve Stres Düzeylerinin İncelenmesi. *Eğitim Ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 197-214.
- Kiddoo, D. A. (2012). Toilettraining children: when to start and how to train. *CMAJ*, 184(5), 511-512.
- Kırlıoğlu, H. İ. K. (2015). *Zihinsel Engellilere Yönelik Durumun Ve Hizmetlerin Uzman Görüşleri Perspektifinde Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Konuker, R., Pirpir, D. A., Çiçekler, C. Y., Büyükbayraktar, Ç. G. ve Uslu, B. (2014). Özel Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Uygulanan Zihinsel Engelli Birey Destek Eğitim Programının Hafif Düzeyde Zihinsel Engelli Çocukların Görsel Algı Düzeylerine Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 36, 327-340.
- Kroeger, K. ve Sorensen, R. (2010). A parent training model for toilet training children with autism. *Journal of Intellectual Disability Research*, 56(6), 556-567.

- Kurnaz, A. ve Çetin, K. (2017). Özel Gereksinimli Öğrencilerin Giyinme Güçlüğü Ve Tercihlerinin Veli Ve Öğretmen Görüşlerine Dayalı İncelenmesi, *Araştırma Ve Deneyim Dergisi (ADEDER)*, 2(2), 88-107.
- Leblebici, T. (2012). *Zihinsel Engelli Öğrencilere Galoş Yapma Becerisinin Öğretiminde Eş Zamanlı İpucuyla Öğretimin Etkililiği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Mesleki Eğitim Ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (MEGEP). (2009). *Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi. Özel Eğitimde Özbakım*. Ankara.
- Okyar, S. (2017). *Genç Yetişkin Görme Engellilere Günlük Yaşam Becerilerinin Kazandırılmasında Eş Zamanlı İpucu İşlem Süreci İle Yapılan Öğretimin Etkililiği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Önen, S., Aksoy, İ. ve Taşar, M. A. (2012). Çocuklarda Tuvalet Eğitimi Etkileyen Faktörler. *Bakırköy Tıp Dergisi*, 8(3), 111-115.
- Özak, H. (2008). *Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilere Okuma Becerilerinin Öğretiminde Bilgisayar Aracılığıyla Sunulan Eş Zamanlı İpucuyla Öğretimin Etkililiği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Özen, A., Acar, Ç., Tavlar, Ö. ve Çetin, Ö. (2002). Özbakım Becerilerinin Öğretiminde İpucunun Giderek Azaltılmasıyla Öğretim Yönteminin Etkililiği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 147-168.
- Özkubat, U. ve Töret, G. (2014). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklara Gündüz Tuvalet Kontrolü Becerisi Öğretiminde Anneleri Tarafından Sunulan Geleneksel Gündüz Tuvalet Kontrolü Öğretiminin Etkililiği. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2014/I), 61-84.
- Öztürk, H. Z. (2016). *Tablet Bilgisayar Üzerinde Eş Zamanlı İpucuyla Sunulan Nokta Belirleme Tekniğinin Rakam- Nesne Eşlemesi Öğretiminde Etkililiği*.

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Rasmussen, M. U. ve Tekinarslan, İ. Ç. (2017). Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilere Yemek Masası Hazırlama Becerisinin Öğretiminde Eşzamanlı İpucuyla Öğretimin Etkililiği. *Education Sciences (NWSAES)*, 12(4), 147-162.

Salderay, B. (2014). Özel Eğitim Sürecinde Görsel Sanatlar Uygulamalarının Önemine İlişkin Aile Düşünce Yapılarının Değişimi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 87-101.

Sarı, H. Y. (2007). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11(2), 1-7.

Sayım, A. (2017). *Tuvalet eğitiminde ceza, depresyona yol açıyor.* https://npistanbul.com/assets/uploads/basinbulten/npistanbul-basin-bulten-2017-07-24_158.pdf, Erişim: 01.04.2018).

Sönmez, N. D. (2008). *Eve Dayalı Gündüz Tuvalet Kontrolü Aile Eğitimi Programının Annelerin Kuruluk Kaydı Tutma İle Gündüz Tuvalet Kontrolü Kazandırma Becerisi Ve Çocukların Gündüz Tuvalet Kontrolü Kazanmasındaki Etkisi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Sönmez, N. ve Aykut, Ç. (2011). Gelişimsel Yetersizliği Olan Bir Çocuğa Annesi Tarafından Bağımsız Tuvalet Yapma Becerisinin Eşzamanlı İpucu İle Kazandırılması. *Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 1151-1171.

Sönmez, M. ve Özkan, Ş. Y. (2012). Gelişimsel Yetersizliği Olan Öğrencilere Dışarı Çıkmak Üzere Uygun Şekilde Hazırlanma Becerisinin Öğretiminde Kendini Yönetme Stratejilerinin Etkileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 151-166.

Şahin, D. (2015). Zihinsel Engelli Bireylerde Görsel Sanatlar Eğitiminin Önemi. *Sanat Eğitimi Dergisi*, 3(2), 25-37.

- Toksoy, A. C. ve Başar, Ş. (2017). 6-12 yaş orta-ağır zihinsel yetersizliği olan çocuklar için ritim uygulamaları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 384-399.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı - Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2014). Aile Eğitim Rehberi - Zihinsel Engelli Çocuklar, Ankara.
- Uslu, A. ve Shaokuri, N. (2012). Zihinsel ve Fiziksel Engelliler İçin Hortikültürel Terapi. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 12(1), 134-143
- Ünal, M., Ece, A. S. ve Yıkılmış, A. (2016). Zihin Engelli Çocuklara Öz Bakım Becerilerinin Şarkı Yoluyla Öğretilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(17), 139-153.
- Üşenmez, A. (2013). *Özel Eğitim Merkezinde Eğitim Alan Engelli Çocukların Evde Bakım Gereksinimlerinin Belirlenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, K.K.T.C. Yakın Doğu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Lefkoşa / KKTC.
- Williams, F. E. and Sloop, E. W. (1978). Success with a Shortened Foxx-Azrin Toilet Training Program. *Education and Training of the Mentally Retarded*, 13(4), 399-402.
- Yıldız, G. (2014). Çok Özel Bir Durum: Zihinsel Engellilik, İçinde Aile Eğitim Rehberi. A. Cavkaytar (Ed.), *Zihinsel Engelli Çocuklar*. Ankara: T.C. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli Ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Gazetoğlu, Ö. (2007). *Okul Öncesi eğitim Kurumlarına Devam Eden 6 Yaş Çocuklarına Öz Bakım Becerilerinin Kazandırılmasında Oyun Yoluyla Öğretimin Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Demirel, N. (2008). *Zihinsel Engelli Çocuklarda Denge Eğitimi Çalışmalarının Bazı Öz Bakım Becerileri Üzerine Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Yılmaz, G. (2011). *Yatılı Bölge Okulu Birinci Kademe öğrencilerine Verilen Öz Bakım Becerileri Eğitiminin Öğrencilerin Öz Bakım Becerilerine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Çetinkaya, A. (2012). *Okul Öncesi Eğitime 5-6 Yaşlarında Başlayan Öğrenciler ile 3-4 Yaşlarında Başlayan Öğrencilerin Öz Bakım Becerilerinin Veli Görüşlerine Göre İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Polat, D. (2018). *Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Günlük Planlarında Öz Bakım Becerilerine Yer Verme Durumlarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Tamkavas, E. (2003). *5-6 yaş grubu çocuklarının cinsiyet ve okul öncesi eğitimi alma durumlarının öz bakım becerilerine etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

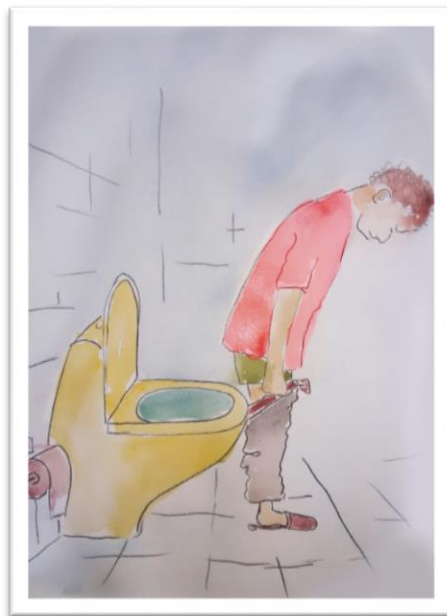
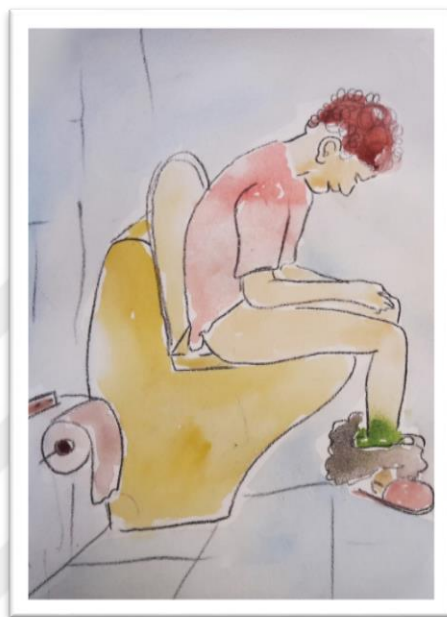
Ek -1. Eğitimde Kullanılan İllüstrasyon Yöntemiyle Oluşturulmuş Resimli Kartlar

Ek -2. Tuvalet Kullanma Becerisi Ölçü Aracı

Ek -3. Sosyal Geçerlik Veri Form Anketi

YARI SOMUT İPUCU (RESİMLİ KARTLAR) KULLANILARAK TUVALET

BECERİSİ ÖLÇÜT BAĞIMLI ÖLÇÜ ARACI

Yönergeler	İp Ucu (Resimli Kart)	Bağımsız
Kapıyı aç.		
Kapıyı kapat.		
Klozetin kapağını aç.		
Pantolonunu indir.		
Kilodunu indir.		
Klozete otur.		
Çişini yap.		
Kendini kurula.(Tuvalet kağıdı ile.)		
Kilodunu çek.		
Pantolonunu çek.		
Klozetin kapağını kapat.		
Sifona bas.		
Kapıyı aç.		
Kapıyı kapat.		

SOSYAL GEÇERLİLİK SORU FORMU

Katılımcının Adı- Soyadı:

Tarih :

1. Tuvalet kullanma becerileri eş zamanlı ipucu ile öğretim programına katıldığınız için memnun musunuz?

Evet, memnunum

Kararsızım

Hayır, memnun değilim

2. Katıldığınız eğitim programının çocuğunuzun tuvalet becerilerini kazanmasında, bağımsız tuvaleti kullanma becerileri öğretiminde beklentilerinizi karşıladı mı?

Tamamen Karşıladı
Karşılamadı

Kararsızım

Hayır

3. Katıldığınız eğitim programını diğer insanlara önerir misiniz?

Evet, öneririm

Kararsızım

Hayır, önermem.

ÖZGEÇMİŞ

1983 yılında Devrekte doğdu. İlk öğrenimini Nizamlar Köyü İlköğretim Okulu, orta öğrenimini Devrek İmam Hatip Ortaokulunda ve lise öğrenimini Devrek Yabancı Dil Ağırlıklı Lisesinde tamamladı. 2006 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Zihin Engelliler Öğretmenliğinden mezun oldu. Özel sektör ve çeşitli devlet okullarında öğretmenlik görevini yürüttü. Rize Zehra Usta Özel Eğitim Uygulama ve Özel Eğitim İş Uygulama Merkezinde müdür yardımcılığı görevini yürütmüş olup halen Ömer Halaç İşitme Engelliler Meslek Lisesinde özel eğitim öğretmeni olarak çalışmaktadır. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Özel Eğitim Anabilim Dalında lisansüstü eğitimine devam etmektedir. Evli ve bir kız çocuğu babasıdır. Görev süresi içinde Öğretmen Akademisi vakfının düzenlemiş olduğu Öğrenen Lider öğretmen, Öğrenen Lider Öğretmen Lise ve Çözüm Odaklı İletişim Seminerlerini öğretmenlere kısmı zamanlı eğitimci olarak vermektedir. Özel eğitim ve engellilik alanlarında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının yönetiminde, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü çalıştaylarında, MEB Hizmet İçi Eğitim Kurslarında ve Mahalli Hizmet İçi Eğitim Kurslarında eğitim görevlisi olarak, Avrupa Birliği Eğitim Projelerinde, Özürlü Destek ve Engelli Destek Projelerinde, büyükelçiliklerin hibe projelerinde proje koordinatörü uzmanı olarak görevler yürüttü.

İletişim Adresleri

e-mail : nazmalagoz67@gmail.com

Telefon: 0 (505) 421 67 53

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY FORMU

ETİK İLKELERE UYULDUĞUNA İLİŞKİN BEYAN

Yüksek Lisan Tezi olarak sunduğum, “EŞ Zamanlı İpucu Yöntemi İle Resimli Kartlar Kullanılarak Tuvalet Kullanma Becerisi Öğretiminin Etkililiği” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim. 02/08/2019

Nazım ALAGÖZ

TEŞEKKÜR

Bu çalışma da eş zamanlı ipucu yöntemi kullanılarak zihinsel yetersizlikten etkilenmiş çocuklara resimli kartlarla tuvalet kullanma becerisi öğretiminin etkililiği incelenmiştir.

Tez çalışmamda planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren danışmanım Sayın Doç. Dr. Emine ERATAY Hocama, Sayın Doç. Dr. Ahmet YIKMIŞ Hocama, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Özel Eğitim Bölümü'nün değerli hocaları ile bu uzun ve meşakkatli süreçte her zaman yanımda olan eşime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Nazım ALAGÖZ

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKELERE UYULDUĞUNA İLİŞKİN BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR DİZİNİ.....	vi
TABLolar DİZİNİ	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
KISALTMALAR.....	ix
ÖZET	x
ABSTRACT.....	xi
I. BÖLÜM.....	1
1. Giriş.....	1
1.1. Araştırmanın Amacı	5
1.2. Araştırmanın Önemi.....	5
1.3. Varsayımlar	6
1.4. Sınırlılıklar	6
1.5. Tanımlar	7
II. BÖLÜM	8
2. Kuramsal Çerçeve ve İlgili Literatür	8
2.1. Kuramsal Çerçeve	8
2.1.1. Zihinsel engellerin sınıflandırılması.....	13
2.1.2. Zihinsel engellerin nedenleri ve özellikleri	15
2.1.3. Zihinsel engelli çocukların eğitimi.....	17
2.1.4. Zihinsel engelli çocuklara uygun eğitim ve oyun araç gereçleri.....	22
2.1.5. Zihinsel engelli çocukların toplumsal hayata katılımı için gerekli beceriler	25
2.1.6. Tuvalet eğitimi	28
2.1.7. Zihinsel engelli çocuklarda tuvalet eğitimi	31
2.2. İlgili Literatür	34
III. BÖLÜM.....	38

3. Yöntem.....	38
3.1. Araştırmanın Modeli	38
3.2. Araştırma Evren ve Örneklemi	39
3.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları	40
3.4. Araştırma Ortamı	40
3.5. Araştırmanın Değişkenleri	40
3.5.1. Araştırmanın bağımsız değişkeni	41
3.5.2. Araştırmanın bağımlı değişkeni	42
3.6. Araştırma Uygulamasının Yapılış Biçimi	42
3.7. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi.....	43
3.8. Geçerlilik ve Güvenirlilikler	44
3.8.1. Gözlemciler arası güvenilirlik	44
3.8.2. Uygulama güvenilirliği.....	45
3.8.3. Sosyal geçerlilik	45
IV. BÖLÜM.....	46
4. Bulgular.....	46
4.1. Resimli Kartlarla Verilen Tuvalet Eğitimi Bulguları.....	46
4.1.1. Birinci deneğe ilişkin bulgular	46
4.1.2. İkinci deneğe ilişkin bulgular	47
4.1.3. Üçüncü deneğe ilişkin bulgular	48
4.2. Eğitimlerin Toplu Değerlemesi.....	50
V. BÖLÜM	52
5. Tartışma, Sonuç ve Öneriler	52
5.1. Tartışma.....	52
5.2. Sonuç.....	58
5.3. Öneriler	59
KAYNAKÇA.....	60
EKLER.....	Error! Bookmark not defined.
Ek 1. Eğitimde Kullanılan İllüstrasyon Yöntemiyle Oluşturulmuş Resimli Kartlar .	67
Ek 2. Tuvalet Kullanma Becerisi Ölçü Aracı.....	Error! Bookmark not defined.
Ek 3. Sosyal Geçerlilik Veri Formu	Error! Bookmark not defined.
ÖZGEÇMİŞ	73

KISALTMALAR DİZİNİ

BD	Başlama Düzeyi
EİÖ	Eş zamanlı İpucuyla Öğretim
TY	Toplu Yoklama
UO	Uygulama Oturumu

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Zeka seviyesine göre göre psikolojik ve eğitsel tanı	20
--	----

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Zeka puanlamasının kuramsal dağılımı.....	14
Şekil 4.1. Ahmet'in tuvalet kullanma becerilerine ilişkin başlama, uygulama, yoklama ve izleme verileri.....	47
Şekil 4.2. Muhammet'in tuvalet kullanma becerilerine ilişkin başlama, uygulama, yoklama ve izleme verileri.....	47
Şekil 4.3. Emirhan'ın tuvalet kullanma becerilerine ilişkin başlama, uygulama, yoklama ve izleme verileri.....	49
Şekil 4.4. Üç deneğin tuvalet kullanma becerilerine ilişkin başlama, uygulama, yoklama ve izleme verileri.....	50

KISALTMALAR

BD	Başlama Düzeyi
EİÖ	Eş zamanlı İpucuyla Öğretim
TY	Toplu Yoklama
UO	Uygulama Oturumu

ÖZET

EŞ ZAMANLI İPUCU YÖNTEMİ İLE RESİMLİ KARTLAR KULLANILARAK TUVALET KULLANMA BECERİSİ ÖĞRETİMİNİN ETKİLİLİĞİ

Alagöz, Nazım
Yüksek Lisans Tezi
Özel Eğitim Anabilim Dalı
Zihin Engelliler Eğitimi Bilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Emine ERATAY
Haziran 2019, xi+70

Bu araştırmanın amacı, zihin engelli bireylere tuvaleti kullanma becerisinin öğretiminde resimli kartlarla sunulan eş zamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini belirlemektir.

Araştırma, tek desenli araştırma modellerinden denekler arası çoklu yoklama modeli ile hazırlanmıştır. Deneklere tuvalet kullanma becerileri eş zamanlı ipucu yöntemi ile 14 alt basamakta öğretilmiş ve verilen eğitimlerin aşama aşama sonuçları kaydedilerek verilen eğitimin etkinliği test edilmiştir. Araştırmanın bağımlı değişkeni, deneklerin kendilerine tuvaletini yapma adımlarını içeren yönerge verildiğinde bağımsız olarak tuvaleti kullanma becerisini en az %100 düzeyinde doğru olarak yapması olarak tanımlanmaktadır. Araştırmanın bağımsız değişkeni, resimli kartlar kullanılarak eşzamanlı ipucuyla öğretimdir. Çocuklara 5 oturum olarak verilen eğitimlerin olumlu sonuçlar verdiği ve eğitimlere bağlı olarak 3 çocuğun da tam yeterlilik seviyesine ulaştığı görülmektedir. Yapılan ön değerlendirme ve son değerlendirme sonuçlarına göre çocukların üçünün de test edilen 14 becerinin hepsinde tam beceri seviyesine ulaştığı görülmektedir. Ayrıca araştırma bulgularına göre, yoklama oturumundan sonra ki 2 gün, 1 hafta ve 2 hafta sonra gerçekleştirilen izleme ve yoklama oturumlarında deneklerin kalıcılık ve genellemeyi %100 oranında sağladıkları görülmüştür.

Araştırmada etkinliği test edilen eş zamanlı ipucuyla öğretim yöntemlerinden resimli kartlarla öğretim metodunun zihinsel engelli çocuklara tuvalet becerilerinin kazandırılmasında başarılı bir yöntem olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel engelli çocuklar, zihinsel engelli çocuklarda tuvalet eğitimi, Resimli kartlarla tuvalet eğitimi, Eş zamanlı ipucu öğretim yöntemi ile öğretim.

ABSTRACT

THE EFFECTIVENESS OF TEACHING TOILETING SKILLS USING PICTURE CARDS TO THE CHILDREN WITH MENTAL FAILURE

Alagöz, Nazım

M.Sc. Thesis

Department of Special Education

Department of Teaching Students with Mental Retardation

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Emine ERATAY

June 2019, xi+70

The aim of this study was to determine the effectiveness of instruction with simultaneous clues presented with picture cards in teaching the use of the toilet to people with mental disabilities.

The research was prepared by using multiple polling model among the subjects among the single-patterned research models. The toilet use skills were taught to the subjects in 14 sub-steps by using simultaneous hint method and the effectiveness of the training was tested by recording the results of the trainings gradually. The dependent variable of the research is defined as the ability of the subjects to use the toilet independently at least 100% correctly when they are instructed to include the steps of toileting. The independent variable of the research is simultaneous clue instruction using picture cards. It is seen that the trainings given to the children in 5 sessions have positive results and that 3 children have reached the full proficiency level depending on the trainings. According to the preliminary and final evaluation results, it is seen that all three of the children reached the full skill level in all 14 skills tested. In addition, according to the findings of the research, it was observed that the subjects achieved 100% retention and generalization in the follow-up and attendance sessions held 2 days, 1 week and 2 weeks after the attendance session.

In the study, it was determined that the method of teaching with picture cards, which is one of the concurrent clues, whose effectiveness is tested, is a successful method for acquiring toilet skills for children with intellectual disabilities.

Keywords: Mentally handicapped children, toilet training in mentally handicapped children, toilet training with picture cards, Simultaneous teaching with tip teaching method.

I. BÖLÜM

1. Giriş

İnsanlar doğuştan itibaren belirli özelliklere sahiptir ve bu özellikler bütün yaşamlarında bedensel, zihinsel ve duygusal farklılıkların oluşmasına yol açmaktadır. Bazı çocuklar diğerlerine göre özel gereksinimler gerektiren engellerle dünyaya gelmektedir. Hemen hepimizin çevresinde çeşitli şekillerde şahit olduğu bu engellilik durumunun bütün toplumlarda olduğu ve dünya genelinde 1 milyardan fazla engelli insanın mevcut olduğu görülmektedir. Aynı şekilde Türkiye’de de nüfusun dünya ortalamasına benzer şekilde %12,29’unun çeşitli engellerle dünyaya geldiği görülmektedir. Engelli bireyler, doğumlarından itibaren normal kategorideki bireylerden farklı ihtiyaç ve isteklerinin karşılanması için başkalarının yardım ve desteğine daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar. Engelli bireyler genel olarak bedensel, zihinsel ve duygusal açıdan özel gereksinimi olan bireylerdir (Kurnaz ve Çetin, 2017, 89).

Engelliliğin önemli ve yaygın bir alt türü olan zihinsel engellilik, genel olarak zeka geriliği ve buna bağlı sorunlarla tanımlanan, 18 yaşından önce ortaya çıkan mental fonksiyonlardaki yetersizliği ifade etmektedir. Başta zeka olmak üzere mental bileşenlerdeki yetersizlik nedeniyle zihinsel engellilik; iletişim, öz bakım, sosyal beceriler, kendini idare etme gibi temel becerilerdeki yetersizliklerle seyreden klinik ve sosyal bir olgudur (Dernekbaş, 2010, 5).

Bireyin genel zihinsel işleyişinin ortalamanın altında olması anlamına gelen zihinsel engellilik, gelişimsel engeller arasında yer alan önemli bir problem olup çocukluk çağında ilgilenilmesi ve engelliliğin yarattığı sorunların erken dönemlerde çözümlenmesi gerekmektedir. Her ne kadar bütün toplumlarda yaygın olarak karşılaşılan bireysel ve toplumsal bir sorun olsa da zihinsel engellilerin yaşamını kolaylaştırıcı uygulamalar konusunda dünya genelinde bir yetersizliğin olduğu ve zihinsel engelli bireylerin sorunlarına çözüm üretmede genel bir yetersizlik yaşandığı görülmektedir. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de zihinsel engelli bireylerin

henüz temel rehabilitasyon, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişmekte zorlandığı görülmektedir (Sarı, 2007, 1).

Çocukların gelişim çağındaki becerileri içerisinde en önemli grubu öz bakım becerileri olarak adlandırılan beceri grubu oluşturmaktadır. Öz bakım becerileri, diğer bir takım becerileri de gerektirdiği için bir çocuğun gelişim dönemindeki kapasitesini bir bütün olarak kullanmasını sağlayan becerilerdir. Öz bakım becerileri bir çok araştırmada da sıklıkla tekrarlandığı gibi bir çocuğun yeme-içme, tuvaletini tutma ve yapma, banyo yapma, temizlik becerileri, giyinme becerileri gibi kendi kişisel bakım ve ihtiyaçları ile ilgili becerilerdir. Bu becerilerin gerçekleştirilebilmesi için de bir takım kasları kullanabilme, taklit etme, uzanma, oturma, kalkma, yakalama, el göz koordinasyonu gibi becerilere ihtiyaç vardır (Gerçeksever, 2011, 10-11). Zihinsel engelli çocukların bir çok fiziksel becerilerinin yetersiz olması ve mental gerilikleri, öz bakım becerileri konusunda diğer çocuklara göre önemli sorunlar yaşamasına yol açmaktadır.

Öz bakım becerileri, normal çocukların ve yetişkinlerin gerçekleştirirken çoğunlukla farkında bile olmadığı ve zorlanmadığı becerilerdir. Ancak bu becerilerin engelli bireyler için bağımsız olarak gerçekleştirilmesi önemli sorunlar ve zorluklar içermektedir. Bir bireyin yaşamını bağımsız olarak sürdürebilmesi gerekli olan beceriler olduğu için öz bakım becerilerinin ister sağlıklı çocuklar olsun ister engelli çocuklara erken yaşlarda evde öğretilmesi, evde öğretilmemişse eğitim kurumlarında öğretilmesi gerekmektedir (MEGEP, 2009, 4).

Genel olarak engelli bireylerin ve özel olarak zihinsel engelli çocukların öz bakım ihtiyaçlarının karşılanmasında bir başkasının yardımına ihtiyaç duyduğu, bu çocukların banyo, tuvalet, giyinme ve soyunma gibi en temel gereksinimlerini tek başına karşılayamadıkları görülmektedir. Yaşadıkları sorunların da etkisiyle bu çocukların sıklıkla öfke nöbetleri geçirdiği, önemli bir kısmının altını ıslattığı ve kakasını altına kaçırdığı görülmektedir (Üşenmez, 2013).

Özel gereksinimi olan engelli çocukların giyinme davranışlarında farklılıklar görülürken yeme içme, tuvalet ihtiyacı gibi en temel öz bakım becerileri konusunda başta anne-babası olmak üzere başka insanların yardımına ihtiyacı vardır. Normal

bireyler için bütün bu ihtiyaçların karşılanması sorunsuz bir şekilde gerçekleşirken engelli çocuklarda bu ihtiyaçların zorlanmadan karşılanabilmesi için eğitime ihtiyaç vardır (Kurnaz ve Çetin, 2017, 89).

Çocuklarda olağan tuvalet eğitimi erken yaşlarda verilmesi gereken bir eğitim olup bireyin hem öz bakım becerilerinin gelişmesi hem kişisel hijyen ve sağlığın korunması açısından bu eğitimler önem taşımaktadır. Çocuk gelişimi üzerine yapılan çalışmalara bağlı olarak sağlıklı çocukların tuvalet eğitimi konusunda bir çok yöntem geliştirilmiştir (Eren ve Oğuz, 2014, 14-17). Ancak çocukların özgüven gelişiminin de en önemli bileşenlerinden birisi olarak zihinsel engelli çocuklarda farklı uygulamalar gerektirmektedir. Çünkü zihinsel engelli çocukların bir çok temel motor işlevle ilgili yetersizlikleri nedeniyle tuvalet yapma gereksiniminin tamamlayıcı hareketlerini yapmakta zorlandığı görülmektedir.

Normal gelişim gösteren çocuklarda 3-4 yaşlarında süreklilik kazanan tuvalet yapma becerileri, zihinsel engelli çocukların en önemli öz bakım becerilerinden birisidir. Tuvaletini bağımsız olarak yapma becerisi bütün çocuklarda özgüven gelişimini de etkileyen bir beceri olduğu için zihinsel engelli çocukların diğer becerilerinin de belirli bir özgüven içerisinde gerçekleştirilebilmesi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Ancak zihinsel engelli çocukların diğer bir çok beceri gibi bağımsız olarak tuvalet yapma becerisi konusunda da desteğe ve özel bir eğitime ihtiyacı vardır. Tuvalet becerisinin özgüven hissi ile yakın ilişkisi, tuvalet yapma becerisini öncelikli bir beceri haline getirirken bu becerinin başka alt beceriler de gerektiren karmaşık bir beceri olması, zihinsel engelliler açısından önemli bir problem teşkil etmektedir. bu konudaki yaklaşım genel olarak geleneksel bir takım uygulamalara ve zihinsel engelli çocuğa destekleyici araçlar sağlamaya dayanmaktadır. Ancak bu yaklaşımların yetersiz olduğu ve daha modern yöntemlere ihtiyaç olduğu görülmektedir (Özkubat ve Töret, 2014, 62).

Zihinsel ya da fiziksel olarak gelişim yetersizlikleri olan çocukların temel beceriler konusundaki yetersizlikleri literatürde çok sayıda araştırmaya konu edilmektedir. Çocukların başta öz bakım becerileri olmak üzere bir çok becerisinin en azından belirli bir düzeye kadar geliştirilebilmesi, konunun farklı açılardan ele alınarak bu önemli sorunun çözümüne katkı arayışlarını artırmaktadır. Literatürdeki çalışmalara

bakıldığı zaman yeme içme becerileri, banyo ve temizlik becerileri, giyinme becerileri, sosyal ilişkilerle ilgili beceriler gibi farklı alanlarda çok sayıda araştırmanın olduğu görülmektedir (Sönmez ve Özkan, 2012, 152). İnsan için en temel ihtiyaçlardan birisi olan tuvalet ihtiyacı için gerekli olan beceriler konusunda da bazı yapıldığı ve farklı yöntemlerin zihinsel yetersizliği olan çocukların bu konudaki becerilerinin geliştirilmesi problemine çözüm arandığı görülmektedir.

Literatürdeki zenginliğe rağmen engelli çocukların tuvalet yapma becerileri, üzerinde en az durulan becerilerden birisidir. Oysa ki engelli çocukların gece tuvaletini tutamama ve gündüz tuvaletini bağımsız yapamama sorunu sağlıklı çocuklara göre daha büyük bir sorundur ve bu konuda eğitim programları da yeterli ilgiyi göstermemektedir (MEGEP, 2009, 46). Türkiye’de çocuklara verilen tuvalet eğitiminde geleneksel yöntemlerin öne çıktığı ve ödül-ceza sisteminin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Fakat uzmanlar henüz gelişimini tamamlamış olan çocukların karşılaştıkları baskı nedeniyle kekemelikten depresyona kadar bir çok sorun yaşadığına vurgu yapmaktadır (Sayım, 2017).

Öte yandan tuvalet becerileri çocukların psiko sosyal gelişimleri ve kendilik değerinin oluşum sürecinde çok önemli olan bir beceridir ve bu beceriler konusundaki yetersizlikler diğer becerilerdeki gelişmeyi de olumsuz etkileme kapasitesine sahiptir. Buna bağlı olarak engelli çocuklarda tuvalet becerilerinin geliştirilmesi konusunda deneysel nitelikli bilimsel çalışmalara ihtiyaç vardır.

Alanyazın incelendiğinde eş zamanlı ipucu yöntemiyle öz bakım becerilerinin öğretimiyle ilgili araştırmaların çok sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Sewell ve diğerleri (1998) gelişimsel geriliği olan deneklere, eşzamanlı ipucuyla öğretimle giyinme becerilerini öğretmeye çalışmışlardır. Parrot ve diğerleri (2000) yürüttükleri araştırmada, el yıkama becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucu ile öğretimin etkililiğini araştırmışlardır. Bates and Armanti (1970), Ellen (1995), Kroeger and Sorensen (2010) gibi araştırmalar da eş zamanlı ipucu ile öğretim yönteminin gelişimsel sorunları olan çocukların eğitiminde etkili bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma bulguları incelendiğinde orta ve ileri derecede zihinsel yetersizliği olan bireylerde eş zamanlı ipucu ile öz bakım becerilerinin öğretimin etkili olduğu görülmüştür.

Ülkemizde eş zamanlı ipucu yöntemiyle ilgili çalışmalar daha çok mesleki becerilerin öğretimi ve akademik becerilerin öğretimi üzerine yoğunlaşmış olup eş zamanlı ip ucuyla öğretimin tuvalet becerilerinin kazanılmasındaki etkinliği ile ilgili yurt içi çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmalarda başarısı ve etkinliği kanıtlanmış eş zamanlı ipucuyla öğretim yönteminin zihinsel engelli çocukların tuvalet becerilerini kazanmasında etkin olup olmadığının tespit edilmesinin gerekli olduğu düşünüldüğü için bu araştırmaya gerek duyulmuştur.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, zihinsel yetersizliği olan çocuklarda tuvalet becerilerinin geliştirilmesinde resimli kartlarla öğretim yönteminin etkinliğini incelemektir. Bu çerçevede zihinsel yetersizliği olan çocuklarda temel becerilere ilişkin sorunların da ortaya konularak en temel ihtiyaçlardan birisi olan tuvalet becerilerinin geliştirilmesi için resimli kart uygulamasının ne düzeyde başarılı olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır.

Araştırma sonucunda aşağıda ki soruların cevapları aranacaktır;

1. Zihin yetersizliği olan öğrencilere tuvalet kullanma becerisinin öğretiminde resimli kart ile birlikte sunulan eşzamanlı ipucu yöntemi etkili midir?
2. Zihin yetersizliği olan öğrenciler tuvalet kullanma becerisini, öğretim bittikten 2, 9 ve 14 gün sonra sürdürmekte midir?
3. Zihin yetersizliği olan öğrenciler öğretimin yapıldığı tuvalet dışında farklı bir tuvalette öğrendikleri becerileri sergilemekte midir?
4. Annelerin, zihin yetersizliği olan öğrencilerin tuvalet kullanma becerisini edinmelerine ve kullanılan yönteme ilişkin görüşleri nelerdir? (Atbaşı ve Karasu, 2019).

1.2. Araştırmanın Önemi

Araştırmadan elde edilecek bulguların zihinsel engelli çocuğu olan aileler, zihinsel engelli çocuklara eğitim veren özel ve kamu sektörü eğitim kuruluşları ile bu alanda politika geliştirenlere yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Zihinsel engelli çocukların temel bakım becerileri konusundaki eksiklikleri aileler için önemli bir yük

getirmektedir. Bu özellikteki çocukların eğitimler yoluyla temel özbakım becerilerini geliştirmesini sağlamak ailelerin yükünün hafifletilmesinde hayati bir role sahiptir. Bu bakımdan bu araştırmadan elde edilecek bulguların zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin bakım yükünün hafifletilmesinde önemli olacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmadan elde edilecek bulguların zihinsel engelli çocuklara eğitim veren özel ve kamu sektörü eğitim kuruluşlarının uygulayacağı eğitim uygulamalarının geliştirilmesinde yol gösterici olabileceği düşünülmektedir. Kamu yönetim politikalarının oluşturulmasında bilimsel araştırmaların ortaya koyduğu kanıtlar büyük bir önem taşımaktadır. Bu açıdan bu araştırma bulgularının zihinsel engelli çocukların eğitimine yönelik çalışmalar yapan politika yapıcılar için rehberlik edici bir rol üstlenebileceği düşünülmektedir.

1.3. Varsayımlar

Tuvalet yapma becerilerinin öğretiminde deneklerin bu beceriler için ön koşul davranışlar olan;

- ✓ Kendilerine verilen komutları ve sözel yönergeleri takip etme,
- ✓ Eğitimci/uygulamacının hareketlerini taklit etme,
- ✓ Ellerini, parmaklarını, bacak ve ayaklarını kullanabilme,
- ✓ Eğitim süresince yerinde durma,
- ✓ İşaretleri anlama becerilerini yerine getirebilmeleri yeterli görülmüştür.

1.4. Sınırlılıklar

- ✓ Araştırma, 2018-2019 Eğitim Öğretim Dönemi ile sınırlıdır.
- ✓ Araştırma, Rize’de bulunan bir özel eğitim merkezinde eğitim almakta olan 3 erkek öğrenci ile sınırlıdır.
- ✓ Araştırma, tuvalet yapma becerisi ile sınırlıdır.

1.5. Tanımlar

Engellilik: Bir kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olağan rollerinden bir ya da bir kaçını yeterince gerçekleştirememesi durumudur (Şahin, 2015, 27).

Zihinsel engellilik: Zihinsel işlevlerle ilgili kavramsal, sosyal, pratik veya uyumsal yetersizlikler (Şahin, 2015, 27). Zihinsel engellilik; tıp alanında kreten, beyin özürlü, beyin hasarlı, mongoloid, hidrosefal gibi kelimelerle psikolojide ise zihinsel özürlü, geri zekalı, sınırlı zekalı, normal altı zekalı gibi kelimelerle eğitim alanında ise öğrenme güçlüğü olan kişiler ifade edilen bireylerin kategorik durumudur (Hekim ve Tokgöz, 2016, 490).

II. BÖLÜM

2. Kuramsal Çerçeve ve İlgili Literatür

2.1. Kuramsal Çerçeve

Her bir birey dünyaya diğer bütün bireylerden farklı özellikler içerecek şekilde gelmektedir. Dolayısıyla temel benzerliklerin yanında bütün insanlar birbirinden önemli yapısal ve işlevsel farklılıklara sahiptir. Kişilerin bedensel özellikleri, yapı ve işlevleri, öğrenme, duyma, konuşma gibi temel özellik ve becerileri herkeste farklılık göstermektedir. bu farklılıkların belirli sınırlar içerisinde kalması herhangi bir sorun teşkil etmezken büyük boyutlu farklılıklar hem işlevsel sorunlara hem diğer insanlarla uyum sorunlarına yol açmaktadır. Literatürde özel eğitim gereksinimi olan bireyler olarak da kategorize edilen engelli bireyleri aşağıdaki şekilde sınıflandırmak mümkündür (Doğru, 2009, 108);

- ✓ Zihin engelliler
- ✓ Öğrenme güçlüğü gözlenenler
- ✓ Duygu ve davranış bozukluğu olanlar
- ✓ Bedensel yetersizliği olanlar
- ✓ Konuşma ve dil sorunu olanlar
- ✓ İşitme engelliler
- ✓ Üstün zekâlılar ve üstün yeteneği olanlar.

Bu araştırma, zihinsel yetersizliği olan çocuklara resimli kartlar kullanılarak eş zamanlı ip ucu yönteminin tuvalet becerileri öğretiminde etkililiği incelenmiştir. Araştırmanın genelinde diğer engel ve yetersizliklerle ilgili detaylara yer verilmemiştir. Zihinsel engel kavramı üzerinde durularak konular işlenmiştir.

Türk Hukuk Sistemi, engelli kavramını “Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit

koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey” şeklinde tanımlamakta ve engellerin temel haklarını çeşitli düzenlemelerle güvence altına almaktadır (Engelliler Hakkında Kanun, Madde: 3).

Literatürde zihinsel engellilik ile ilgili yapılan tanımlarda “zihinsel özür, zihinsel yetersizlik, zeka geriliği” gibi terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu terimlerdeki farklılığın bu konunun pek çok disiplin tarafından ele alınmış olduğundan kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Çıfci Tekinarslan (2008), ilk yıllarda tıp doktorları tarafından yapılan tanımlamaların zamanla yerini daha çok psikolog ve eğitimcilerin yaptıkları tanımlara bıraktığını ifade etmektedir.

Zihinsel engelli kategorisindeki bireyler, tıp alanında yer alanlar tarafından kreten, beyin özürlü, beyin hasarlı, mongoloid, hidrosefal gibi kelimelerle tanımlanırken psikologlar tarafından ise zihinsel özürlü, geri zekalı, sınırlı zekalı, normal altı zekalı gibi kavramlarla tanımlanmaktadır. Aynı kategori için eğitimcilerin kullandığı terimler olarak ise güç öğrenen, ağır öğrenen, öğrenme engelli, öğrenme güçlüğü şeklindedir (Hekim ve Tokgöz, 2016, 490).

Engellilik durumu, bir bireyin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak olağan rollerinden bir veya bir kaçını yeterince gerçekleştirememesi halini ifade etmektedir. Engellilik durumları içerisinde önemli bir yer tutan zihinsel engellilik ise zeka kavramı çerçevesinde ele alınan ve bir çok bileşeni olan bir yetersizlik durumudur. Zeka geriliği ile de eş anlamlı olarak kullanılan zihinsel engellilik; bir bireyin zihinsel işlevlerde bulunma, kavramsal, sosyal ve pratik uyumsal becerilerde ortaya çıkan sınırlılıklar olarak tanımlanmaktadır. Zihinsel engellilik hali, genel olarak zeka geriliği ile karakterize edilmekte ve tanımların bir çoğu da zeka geriliği üzerinden yapılmaktadır (Şahin, 2015, 27).

Zihinsel yetersizlik kavramı, bireylerin gelişim sürecinde öne çıkan genel zihinsel işlevlerinde önemli derecede gerilik olması olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında çocuğun gelişimi süreci içerisinde; iletişim, öz bakım, ev yaşamı, sosyal beceriler, kendini yönetme gibi temel uyum becerilerinden en az iki ya da daha fazlasında sınırlılıklar göstermesi olarak da tanımlanmaktadır. Bu alanda önemli çalışmalar yapan Amerikan Zihinsel Gerilik Derneği (A.A.M.R), zihinsel yetersizliği

var olan becerilerde göze çarpan belirgin düzeydeki gerilik olarak tanımlamakta bu bu özellikteki bireylerin en az iki beceride uyumsal yetersizliğinin olduğunu belirtmektedir (Camadan, Özer ve Şen, 2011, 10).

Her insan dünyada bir çok bireysel farklılıkla gelmektedir. Bu farklılıklar bireylerin ailesine bağlı olarak etnik, dini ya da kültürel olabileceği gibi fiziksel, psikolojik ve zihinsel de olabilmektedir. Dolayısıyla çocukların bu özelliklerine bağlı olarak akademik, sosyal, bilişsel ve öz bakım becerileri de farklı bir gelişim göstermektedir. Literatürde zihinsel yetersizlik, zihin engeli, zeka geriliği, zihin yetersizliği gibi birbirine yakın ifadelerle dile getirilen özel durum, genel olarak bireylerin zihinsel gelişimindeki gecikmeleri, çevreye uygun olmayan davranışları, olgun olmayan tepkileri ve akademik, psikolojik, sosyal bakımlardan ortalamanın altında performans sergilemesini ifade etmektedir. Zihinsel bakımdan engelli ya da yetersiz olan çocuklarda akıl yürütme, soyut düşünme, kavrama, kavramları anlama ve zihinsel işlemler yapma konusunda diğer bireylere göre daha geride kalma durumu söz konusudur. Amerikan Zihinsel ve Gelişimsel Yetersizlikler Birliği (AAIDD) tarafından “zihinsel işlevlerde ve uyumsal davranışlarda gözlenen önemli düzeyde sınırlılıkların karakterize ettiği; bilişsel, sosyal ve pratik uyumsal becerilerde kendini gösteren bir yetersizlik türü” olarak tanımlanan zihinsel yetersizlik 18 yaşından önce ortaya çıkan yaygın bir sorundur (Yıldız, 2012, 19-20).

Zihinsel engellilik durumunu Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2012) ise “Zihinsel işlevler bakımından ortalamanın iki standart sapma altında farklılık gösteren, buna bağlı olarak kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde eksiklikleri ya da sınırlılıkları olan, bu özellikleri 18 yaşından önceki gelişim döneminde ortaya çıkan ve özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyan birey ifade eder” şeklinde tanımlamaktadır. Tanımda zihinsel işlevler, uyumsal davranış ve özellikler ile destek sistemleri olmak üzere üç temel husus ön plana çıkarılmaktadır. Bireylerde zihinsel işlevlerin yeterlilik durumu genellikle gözlenebilen bir durum iken zeka testleri ile de tespit edilebilmektedir. Uyumsal davranışlar ise çocukların kendi yaş gurubuna uyum sağlayabilmesi için gerekli olan temel becerileri ifade etmektedir. Bu beceriler kendi içerisinde kavram becerileri, sosyal beceriler ve davranışsal beceriler olmak üzere üç grupta incelenmektedir. Destek sistemleri ise zihinsel engelli bireylere sağlanan ve dört

grupta incelenen doğal destek, rastlantısal destek, genel destek ve özel destekleri ifade etmektedir (Yıldız, 2014, 20-21).

Zihinsel yetersizlik, doğuştan var olan ve hayat boyunca gelişen problem gücünün yani zekanın ortalamanın altında bir seviyede olması anlamına gelmektedir. Doğum öncesi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkabileceği gibi doğum sırasındaki bir komplikasyon ya da doğum sonrasında ortaya çıkabilmektedir. Daha geniş kapsamlı bir tanımlama yapılacak olursa zihinsel engellilik; zeka, algılama, bellek, muhakeme, dikkat gibi temel fonksiyonlar bakımından ortaya çıkan yetersizlikler ve çevreye uyum eksikliği sorunudur. Zihinsel engellilik hali işitme, duyma gibi duyu organlarından bir veya bir kaçının da yetersizliği ile seyreden bir durumdur. Amerikan Psychiatric Association'a göre zihinsel engelliliğin temel göstergesi olan zeka geriliği (mental retardasyon) tanısı için aşağıdaki üç şartın bir arada olması gerekmektedir (Dernekbaş, 2010, 4);

- ✓ Genel zeka düzeyinin belirgin bir şekilde ortalamanın altında seyretmesi,
- ✓ Yaşlarına göre temel beceriler, sorumluluklar, iletişim gibi alanlarda belirgin bir geriliğin olması,
- ✓ Bu belirtilerin 18 yaşından önce ortaya çıkması.

Zihinsel engelli bireyler, engelli bireyler kategorisinde yer alıp dayanıklılık, denge kontrolü, esneklik, hız gibi fiziksel ve motor beceriler konusunda daha zayıf olan bireylerdir. Özellikle ağır ve ileri düzey zihinsel engellilik halinde uzuvların kontrollü bir şekilde hareket edilmesi konusunda önemli yetersizlikler göstermekte, vücudu ve uzuvları dengede tutmada zorlanmaktadır. Bunun yanında bu kategorideki bireyler, motor beceriler gerektiren işleri yapmakta zorlanırken koordinasyon yetersizlikleri de göstermektedir. Dolayısı ile ileri düzeydeki zihin engeli olan bireyler giyinme, yeme içme, tuvalet ihtiyacı, oyun gibi en temel günlük ihtiyaçlarını kontrollü bir şekilde kendi kendilerine karşılayamazlar (Kurnaz ve Çetin, 2017, 90).

Zihinsel yetersizliğe sahip bireyler, söz konusu zeka yetersizliklerinin de etkisi ile yaşamsal bir çok fonksiyonunu tam bağımsız olarak gerçekleştiremeyen bireylerdir. Bireydeki engel düzeyine bağlı olarak anlama ve kavrama yetersizliklerinin/güçlüklerinin yanında iletişim kurma, konuşma gibi biyolojik temelli

fonksiyonlarda da yetersizlikler yaygın olarak görülmektedir. Bunun yanında bu yetersizliklerin etkisi ile zihinsel yetersizliği olan bireyler başkaları ile etkileşime geçme ve sosyal ilişkiler kurma konusunda önemli düzeyde sorun yaşayan bireylerdir. Bireydeki yetersizliklerin bir diğer önemli etkisi ise bireyin kendine olan güveni ve saygısının azalmasına yol açması ve kendini toplumdan genellikle dışlamasıdır (Şahin, 2015, 27).

Algılama, bütün bireylerin dünyayı anlamaları, tanımlamaları ve onunla etkileşime geçmeleri için gerekli olan bir özelliktir. Algılama, duyar yoluyla çevrede olup bitenin anlaşılması ve yorumlanmasını sağlayan bir beceridir. Duyma, konuşma, dokunma, görme, koku alma her insanın ortak duyusu olup normal bireylerde bu duyar çevreyle kurulan iletişimin ve etkileşimin en önemli araçlarıdır. Ancak zihinsel engelli çocuklarda önemli düzeyde duyasal bozuklukların olduğu görülmektedir. Görsel algılama becerisi gibi becerilerdeki eksiklikler, zihinsel engelli bireylerin çevreyle ilişki kurmalarını zorlaştırdığı gibi okuma, yazma, ayırt etme, genelleme yapma, eşleştirme, modelleme gibi en temel becerilerin de olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır. Zihinsel engelli çocuklardaki algılama sorunlarına yol açan bu duyasal problemler, günlük yaşamı zorlaştırırken akranlarına göre geride kalmalarına da yol açmaktadır (Konuker, Pirpir, Çiçekler, Büyükbayraktar ve Uslu., 2014, 329-330).

Zihinsel yetersizliğe sahip çocuklarda bilişsel yetersizlik ve sorunların yanında sosyal ve duygusal, dil ve konuşma, davranışsal, fiziksel ve sağlık sorunları da görülebilmektedir. Zihinsel geriliği olan çocuklarda yaygın olarak görülen bu sorunları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür (Bozkurt, 2014, 30-37);

- ✓ Bilişsel yetersizlik ve sorunlar: Akademik kavramların geç ve güç öğrenilmesi, dikkat eksikliği, ilginin kısa süreli olması, soyut kavram ve terimleri anlayamama, zaman kavramının geç gelişmesi,
- ✓ Sosyal ve duygusal yetersizlik ve sorunlar: Dostluk kurma ve sürdürme zorluğu, sosyal gruplarda bağımsız davranamama, sorumluluk almaktan kaçınma, kendi başına bir işi başlatma ve sürdürmede yetersizlik, kendini ifade etmekte zorlanma, empati becerisinin geç gelişmesi, onay ihtiyacı, oyun ve toplum kurallarına uyum zorluğu, her şeye sahip olmak isteme, görgü kurallarına uymakta zorlanma,

- ✓ Dil ve konuşma yetersizlik ve sorunları: Dinleme, anlama ve anlatma becerilerinde yetersizlik, konuşmaları başlatma güçlüğü, belirli bir konuyu hikaye etmede zorluk yaşama, gecikmiş konuşma, ses üretme bozukluğu, kekemelik ve artikülasyon bozukluğu,
- ✓ Davranışsal yetersizlik ve sorunlar: Sosyal ortamlarda uygun davranışlar sergileyememe, ihtiyaçlarını ifade edememe, iletişim kuramama, hırçınlık, inatçılık, tekmeleme, vurma, saç çekme, tükürme, kendini yaralama,
- ✓ Fiziksel ve sağlık yetersizlik ve sorunları: Fiziksel işlevlerde yetersizlikler, fiziksel görünümde anormallikler, psiko-motor becerilerde eksiklikler (denge, hareket, el göz koordinasyonu, ritmik hareket becerilerinde eksiklikler), kasları kontrol edememe, yürüme başta olmak üzere tırmanma, koşma, sıçrama gibi temel fiziksel becerilerde yetersizlikler.

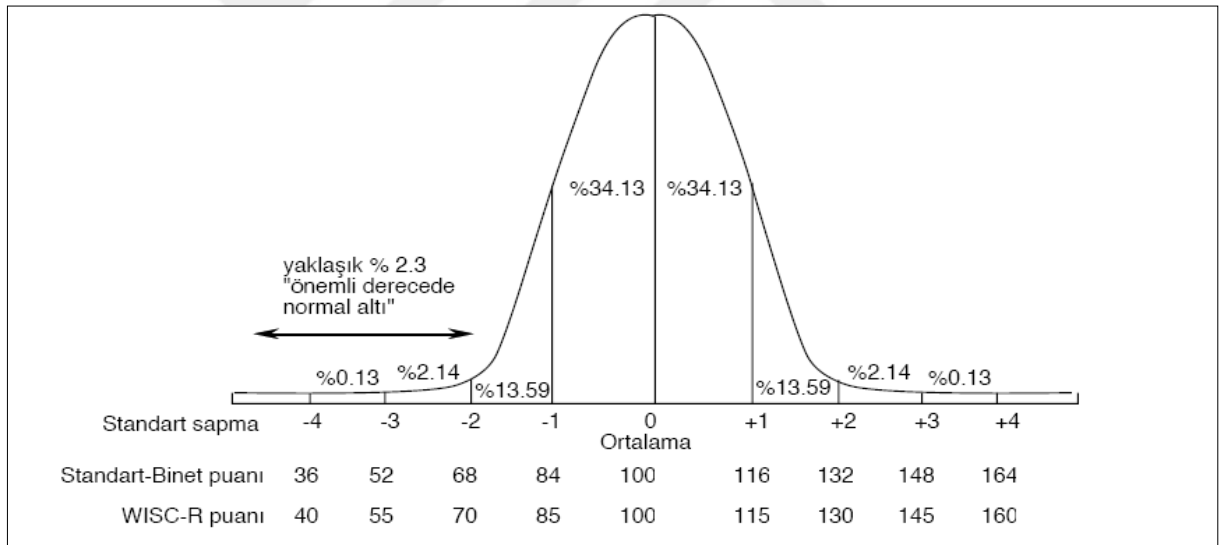
2.1.1. Zihinsel engellerin sınıflandırılması

Engelliliğin zekayla ilgili olan türü olarak zihinsel engellilik, zeka yetersizliği ile ilgili doğuştan gelen bir durumdur. Zeka, üzerinde tam olarak uzlaşma sağlanabilen bir kavram olmasa da genel olarak bilişsel yetenek olarak düşünülmekte ve zeka geriliği de bu bilişsel yeteneklerdeki yetersizlik hali olarak ele alınmaktadır. zeka geriliği olan bireyler gerçek yaşamda karşılaşılan sorunları çözmede diğer bireylere nazaran sorun çözme yetilerini daha az ya da hiç kullanamamaktadır. Zihinsel yetersizlik, bilişsel bir eksikliğin yanında toplumsal uyumsuzluk problemi olarak da ele alınmaktadır. zeka yetersizliği, teknik açıdan insan zekasının 70 puanın altında olması olarak kabul edilmektedir. Zeka geriliğine dayalı zihinsel yetersizlikle ilgi çeşitli düzeyde sınıflamaların yapıldığı görülmektedir. bu sınıflamalar içerisinde önemli bir kabul gören Amerikan Psikiyatri Birliği ve Amerikan Zekâ Yetersizliği Birliği'nin tasnifine göre zeka yetersizliği aşağıdaki dört düzeyden oluşmaktadır (Toksoy ve Başarı, 2017, 385);

- ✓ Hafif Derecede Zekâ Yetersizliği: IQ Puanı 55-69 arasında,
- ✓ Orta Derecede Zekâ Yetersizliği: IQ Puanı 40-54 arasında,
- ✓ Ağır Derecede Zekâ Yetersizliği: IQ Puanı 25-39 arasında,
- ✓ İleri Derecede Zekâ Yetersizliği: IQ Puanı 0-24 arasındadır.

Bu sınıflamanın yanında başka bir sınıflama geliştirmiş olan Heber, zihinsel özürli bireyin zeka puanının yanında uyumsal davranış derecelerinin de oluşturulması gerektiğini belirtmektedir. Bu sınıflamada çeşitli uyum ölçekleri ile bireyin toplumsal uyumu yapılırken klinik değerlendirmeler ve günlük yaşama ilişkin değerlendirmelere de yer verilmektedir. Öte yandan yapılan çalışmalarda zihinsel engellilik halinin başka engeller ya da problemlerle birlikte seyredilebilen bir durum olduğu da belirtilmektedir. Bu yaklaşıma göre zihinsel engelli bir bireyde genel olarak aşağıdaki problemler de görülmektedir (Toksoy ve Başarı, 2017, 385-386);

- ✓ Fiziksel Engeller: Görme-işitme-konuşma ve dil problemleri, epilepsi, sara, serabralpalsi,
- ✓ Psikiyatrik Bozukluklar: Dikkat Eksikliği, Hiperaktivite Bozukluğu, Davranış Bozuklukları, Duygu durum bozukluğu, anksiyete, kendine zarar verme

Şekil 2.1. Zeka puanlamasının kuramsal dağılımı

Not: Dernekbaş'tan (2010, 5) aynen alınmıştır.

Bir başka çalışmada ise zihinsel yetersizlikler benzer şekilde zeka puanlarına göre sınıflandırılmakta ve yeterlilik düzeyleri aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır (Yıldız, 2014, 22);

- ✓ Hafif düzey zihinsel yetersizlik: Zeka puanı 50-55'ten 70'e kadar olan bireyler olup bunlara sağlanacak danışmanlık ve destek hizmetleri ile diğer normal sınıflarda eğitim görebilmeleri mümkün olan gruptur. Bu durumda olan çocuklar genellikle kaynaştırma eğitimlerine alınmaktadır.
- ✓ Orta düzey zihinsel yetersizlik: Zeka puanı 35-40'tan 50-55'e kadar olan çocuklar olup bu grupta fiziksel yetersizlikler ve davranış problemleri de görülmektedir.
- ✓ Ağır düzey zihinsel yetersizlik: Zeka puanı 20-25'ten 35-40'a kadar olan çocuklar olup doğumdan hemen sonra fark edilecek şekilde belirtileri olan ciddi bir sorundur. Bu gruptaki çocukların önemli bir kısmının sinir sisteminde hasar ve sorunlar vardır ve bağımsız yaşamakta zorlanırlar.
- ✓ Çok ağır düzey zihinsel yetersizlik: Zeka puanı 20-25'ten de aşağı olan ve en ağır durumda olanların yer aldığı zihinsel yetersizlik grubudur. (A.A.I.D.D, 2002)

2.1.2. Zihinsel engellerin nedenleri ve özellikleri

Bireylerde ortaya çıkan zihinsel engellilik halinin bir çok nedeni vardır. Ancak zihinsel engelli bireylerin % 90 kadarını oluşturan hafif derecedeki zihinsel engellerin belirli bir biyolojik nedeninin olmadığı bu yüzden de bu kategorideki nedenlerin tam olarak tespit edilemediği belirtilmektedir. orta ve ağır derecedeki zihinsel engellilik durumunun ise belirgin biyolojik nedenlerinin olduğu ve bunların sınıflanarak ele alındığı görülmektedir. bu nedenler aşağıdaki şekilde doğum öncesi, doğum sırasında ortaya çıkanlar ve doğum sonrası nedenler şeklinde ele alınmaktadır (Dernekbaş, 2010, 7-8);

Doğum öncesi nedenler:

- ✓ Anne yaşı,
- ✓ Anne beslenmesi ve beslenme alışkanlıkları, yetersizlikleri (iyot eksikliği gibi),
- ✓ Hamilelikte ilaç kullanımı, radyasyona maruz kalma, sigara ve alkol kullanımı,
- ✓ Annenin psikolojik sorunları,
- ✓ Akraba evliliği,

- ✓ Hamilelik sırasında annenin geçirdiği hastalık, kaza ve travmalar, zehirlenmeler,
- ✓ Anne-çocuk kan uyuşmazlığı,
- ✓ Kalıtsal nedenler.

Doğum sırasında ortaya çıkan nedenler:

- ✓ Erken veya geç doğum,
- ✓ Göbek bağı/Kordon dolanması,
- ✓ Riskli doğum, zor gerçekleşen doğum,
- ✓ Doğum sırasında kullanılan aletlerin kullanımı sırasında yapılan hatalar,
- ✓ Doğumun sağlıklı bir ortamda gerçekleşmesi.

Doğum sonrasında ortaya çıkan nedenler:

- ✓ Menenjit, beyin iltihabı gibi çocukluk hastalıkları,
- ✓ Zehirlenmeler,
- ✓ Hastalıklara geç ya da yanlış müdahale,
- ✓ Beslenme yetersizlikleri ve bozuklukları,
- ✓ Kazalar ve travmalar,
- ✓ Çevresel yetersizlikler.

Bir başka çalışmada da zihinsel engellilik halinin nedenlerinin henüz tam olarak açıklanamadığına vurgu yapılırken nedenlerin de karmaşık ve birbiri ile etkileşim içerisinde olabileceği dile getirilmektedir. Bu çalışmada zihinsel engellerin nedenleri oluş zamanına göre aşağıdaki şekilde üç grupta ele alınmaktadır (Yıldız, 2014, 23);

- ✓ Doğum Öncesi Faktörler: Kromozomlarda görülen bozukluklar (Down Sendromu, Williams Sendromu gibi), metabolizmanın işleyişindeki bozukluklar (fenilketonüri/PKU), beyin gelişimi ile ilgili sorunlar (hidrosefali, mikrosefali gibi) ve çevresel faktörler (fetal alkol sendromu gibi) olarak sıralanabilir.
- ✓ Doğum Anına İlişkin Faktörler: Doğum sırasında bebeğin oksijensiz kalması ve beyin sarsılmasıyla bebekte görülen beyin incinmesi bu faktörler içerisinde en yaygın görülenlerdir.

- ✓ Doğum Sonrası Faktörler: Bu grupta ise menenjit gibi beyni etkileyen hastalıklar, trafik kazaları, yaralanmalar, yetersiz beslenme, fiziksel istismar gibi faktörler yer almaktadır.

Yaygın olarak rastlanan zihinsel engellilik durumlarından birisi olan down sendromu, genetik nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan bir durumdur. Genel olarak zihinsel gelişimleri 7 yaşlarında duran bu engelliliğe sahip çocuklarda kaba motor becerilerin yanında baş kontrolü, dönme, oturma, ayağa kalkma, ayakta durma, yürüme gibi bir çok fiziksel fonksiyon yetersizliği vardır. Bunların yanında işitsel, dilsel ve sosyo-psikolojik yetersizlikler de belirgin bir şekilde görülmektedir. Ancak erken dönemlerde konulacak teşhis ve tedavilerle down sendromlu çocuklarda önemli gelişimlerin görüldüğü de kaydedilmektedir (Gerçeksever, 2011, 9-10).

2.1.3. Zihinsel engelli çocukların eğitimi

Zihinsel engellilik durumu ile ilgili olarak zihinsel özür, zihinsel yetersizlik, zeka geriliği gibi terimler ön plana çıkmakta ve tanımlamalar genellikle bu terimler merkeze alınarak yapılmaktadır. Hangi terim esas alınırsa alınsın günümüzde yapılan tanımların önemli ölçüde psikoloji biliminin sağladığı katkılar çerçevesinde yapıldığı da kabul edilmektedir. Çünkü başlarda zihinsel engellilik kavramı doktorların yapmış olduğu tıbbi tanımlarla açıklanırken günümüzde psikologların ve eğitimcilerin yapmış olduğu tanımlar daha ön plana çıkmaya başlamıştır (Kırlıoğlu, 2015, 7-8). Bu durum zihinsel engel halinin klinik bir problem olarak alınmasından eğitilebilir bir anlayışa geçildiğini de işaret etmektedir. Bu noktada zihinsel engelli çocukların eğitimi önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Engellilik, genel olarak bir bireyin herhangi bir konuda kısıtlılık halini ifade etmektedir. Zihinsel engellilik halinde genel kabul bireyin zekasının yetersizliği şeklindedir. Ancak tek başına zeka düzeyi, bir bireyi anlatmaya yetmemektedir. Bu nedenle bireylerin zeka durumları kadar kendine özgü olarak sahip olabileceği yetenekler, bedensel, sosyal ve duyuşsal yetenekler de göz önüne alınarak bir değerlendirme yapılmalıdır. Geçmişten bu yana bu anlayışa bağlı olarak bireyin zeka dışı özelliklerinin de hesaba katıldığı geliştirme uygulamalarının olduğu görülmektedir.

Bireyin zeka dışı özelliklerini esas alan bu uygulamalarla bireyin zeka dışı özelliklerini ön plana çıkararak toplumsal uyumunu artırmak amaçlanmaktadır (Uslu ve Shaokuri, 2012, 137):

Aileler genel olarak çocuklarını kendi rol modellerini onlar üzerinde hayata geçirebilecekleri bir fırsat olarak değerlendirmektedir. Bu amaca uygun bir şekilde de yaşamlarını düzenlemeye ve eğitimlerini en iyi şekilde planlamaya çalışmaktadırlar. Ancak söz konusu olan zihinsel engelli bir çocuk olunca bu rol modeli amacından vazgeçildiği gibi çocuğun bakımı ve eğitimi kendine özgü bir yük haline gelmektedir. Çünkü zihinsel engelli bir çocuğun bir çok fonksiyonu yetersiz olduğu için temel gelişimi geride kalmakta eğitim bakımından da özel bir çaba gerektirmektedir (Sarı, 2007, 2).

Günlük yaşam pratiklerinin sürdürülmesi açısından önemli olan işlevsel becerilerin zihinsel yetersizliği olan çocuklara kazandırılmasında bir çok eğitim yöntemi söz konusudur. Doğrudan öğretim yöntemi, video ile öğretim yöntemi, yanlışsız öğretim yöntemleri bunlardan bazılarıdır. Özellikle yanlışsız öğretim yöntemi işlevsel becerilerin kazandırılmasında öne çıkan bir eğitim yöntemidir. Yanlışsız öğretim yöntemlerinin amacı, eğitilen çocuğun hata yapmasını engellemektir. Bunun yanında bu yöntemde uygulayıcı ile öğrenci arasında bir etkileşim kurulması söz konusudur. Bu etkileşim sırasında pekiştireçler kullanılarak öğrencinin daha az hata yapması sağlanmaktadır. Bu yöntemde çeşitli bekleme süreleri vardır ve öğretim sırasında ipuçları kullanılır. İpuçlarının kademeli bir şekilde azaltıldığı ve öğrencinin gitgide ipucu olmaksızın istenilen davranışı gerçekleştirilmesinin sağlanmaya çalışıldığı bir yöntem olarak zincirleme davranışlar öğretilmeye çalışılır (Rasmussen ve Tekinarslan, 2017, 148). İpucu ile öğretim yönteminin özellikle yurt dışında bir çok araştırmaya konu edildiği ve bu yöntemle dayalı öğretimin zihinsel engelli çocukların temel becerilerinin geliştirilmesinde oldukça başarılı sonuçlar verdiği görülmektedir. Bunun yanında bu yöntemin son yıllarda Türkiye’de de önemli bir kabul gördüğünü söylemek mümkündür (Karabulut ve Yıkmış, 2010, 104-105).

Genel olarak engelli çocukların eğitilmesi, engelin türüne göre kendine özgü zorluklar içermektedir. Zihinsel engelli çocuklar bu konuda eğitim verilmesi en zor olan kategorilerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların engel düzeyi arttıkça

eğitim vermek zorlaşmaktadır. Çünkü bir yandan çocukların eğitim ortamına uyum sağlaması ve akranları ile etkileşimi sorunlu bir hale gelmekte diğer yandan ise verilen eğitimlerin amacına ulaşması çocuğun zihinsel engelindeki ağırlık düzeyine bağlı olarak guleşmektedir. Günümüzde engelli çocuklara eğitimler genel olarak özel eğitim sınıflarında, yatılı veya gndzli olarak verilmektedir. Bunun yanında çocukların engel durumuna göre mesleki eğitimler de söz konusudur. Araştırmalara göre engelli öğrencilerin özellikle kaynaştırma eğitimlerinden büyük yarar elde ettikleri görülmektedir. Literatürdeki Janney ve diğerleri (1995), Giangreco (1997), Batu (1998) gibi araştırmalar, kaynaştırma eğitimlerinin zihinsel engelli çocukların sosyal ve akademik becerilerinde artışa yol açtığına işaret etmektedir (Camadan ve diğerleri, 2011, 10-11, 15). Camadan ve diğerleri (2011, 15)'in araştırması da benzer sonuçlara işaret etmekte, özel eğitim merkezinde eğitim gören zihinsel engelli çocuklardan kaynaştırma eğitimi alanların eğitim başarısı normal sınıflarda eğitim görenlere göre daha yüksek çıkmaktadır.

Kaynaştırma eğitimlerinin zihinsel engelli çocukların gelişimindeki öneminin Türkiye'de de son yıllarda daha yoğun bir şekilde ele alınır olduğu görülmektedir. Devletin bu konuda yaptığı iyileştirmelerin yanında bilimsel alandaki çalışmaların sayısında da artış görülmektedir. Fakat araştırmaların da ortaya koyduğu gibi Türkiye'de kaynaştırma eğitimleri için gerekli olan alt yapı ve ortam henüz yeterince sağlanabilmiş değildir. Bunun yanında zihinsel engelli çocukların normal sınıflara gerekli alt yapı oluşturulmadan yerleştirilmesi gibi yanlış bir uygulamaya gidilerek kaynaştırma eğitiminin gerçek anlamı ve öneminin uzağındaki yaklaşımlarla yetinmek gibi hatalara da düşülmektedir (Eripek, 2004, 34-35). Dolayısıyla Türkiye'de bu yönde atılan adımlar olsa da henüz istenilen düzeyde bir eğitsel çerçevenin oluşturulduğunu söylemek zordur.

Zihinsel engelli çocukların günlük yaşam aktivitelerinin önemli kısmını yarımsız gerçekleştirememesi, kendileri gibi ailelerin de hayatını etkilemekte, bu çocuklarla ilgilenen başta anneler olmak üzere bakım verenlerin bakım verme yükünü artırmaktadır. Özellikle çok çocuklu ailelerdeki annelerin zihinsel engelli çocuğun bakımından kaynaklanan stres düzeylerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu stresin çocuğun büyümesine paralel olarak arttığı da görülmekte olup zaman içerisinde

bakım vermenin daha da zorlaştığı görülmektedir (Kaytez, Durualp ve Kadan, 2015, 208-209). Zihinsel engelli çocukların günlük yaşam aktivitelerinin hem kendileri hem aileler ve bakım verenler için zorluklar içermesi, bu kategorideki çocukların gelişimlerinin eğitimlerle desteklenmesini önemli bir toplum sağlığı gündemi haline getirmektedir.

Öte yandan zihinsel engelli çocukların kategorik olarak hepsinin eğitilebilir olduğu düşüncesi yanlıştır. Çünkü psikolojik olarak “çok ağır” tanısı konulmuş zihinsel engelli bireylerin zeka puanı (IQ seviyesi), 25 ve altında olup bu bireyler tam bağımlı bireylerdir. Bu nedenle bu bireylerin eğitilmesi ve eğitimle bağımlılıktan kurtularak otonom davranışlar sergileyebilmesi söz konusu değildir. Bu nedenle zihinsel engelli bireylerin eğitimlerinde engellilik düzeylerinin doğru bir şekilde tespit edilerek verilecek eğitimlerin mevcut kapasite ve hazır oluşluk düzeyini gözetenek yapılması büyük bir önem taşımaktadır.

Tablo 2.1. Zeka seviyesine göre psikolojik ve eğitsel tanı

IQ	Psikolojik tanı	Eğitsel tanı
70-55	Hafif	Eğitilebilir
55-35	Orta	Öğretilebilir
35-25	Ağır	Bağımlı
25-altı	Çok ağır	Tam bağımlı

Zihinsel engelli çocukların temel motor becerilerinin yetersiz olduğu ancak verilen eğitimlerle bu becerilerde engel düzeyine göre farklılaşan iyileşmeler olduğu görülmektedir. bir çok araştırmanın bulguları, zihinsel engelli çocuklara verilen görsel, işitsel beceri eğitimlerinin, günlük yaşam aktiviteleri ile ilgili eğitimlerin yararlı sonuçlar verdiğini ortaya koymaktadır. Öte yandan zihinsel engelli çocukların duyuşsal eksikliklerine karşın görsel hafızalarının sözel hafızalarına göre daha güçlü olduğu ve bu çerçevede görsel araçlarla desteklenmiş eğitimlerin daha başarılı sonuçlar verebileceği belirtilmektedir. zihinsel engelli çocukların engelleri nedeniyle normal

eğitim sınıfları ve materyalleri ile geliştirilmesi zorluklar içermektedir. Bu nedenle zihinsel engelli çocukların gerek motor-bilişsel becerilerinin geliştirilmesi gerekse günlük yaşam aktivitelerinin geliştirilmesi için verilecek eğitimlerde kısıtlayıcı eğitim ortamları yerine onlara göre tasarlanmış eğitim sınıfları ve materyalleri ile eğitilmesinin daha iyi sonuçlar vereceği belirtilmektedir (Konuker ve diğerleri, 2014, 331).

Türkiye'deki eğitim sisteminde okullar ve sınıflar başta olmak üzere eğitim ortamları normal çocuklara göre düzenlenmiş olup zihinsel çocukların eğitimleri için önemli zorluklar içermektedir. Ancak zihinsel engelli çocukların da eğitimler yoluyla önemli ölçüde geliştirilebildikleri, özellikle özür düzeyi düşük çocukların bu eğitimler sayesinde topluma bir aile bireyi, işçi, öğrenci, tüketici, vatandaş gibi kimliklerle kolaylıkla adapte olabildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu yapıdaki çocukların gereksinimlerinin dikkate alınmasıyla oluşturulacak eğitim ortamlarında verilecek eğitimlerle zihinsel engelli çocukların özerkliklerinin geliştirilmesi mümkündür. Fakat bu alt yapının oluşturulması ve gerekli eğitimlerin başarılı bir şekilde verilebilmesi için multidisipliner bir yaklaşım gerekmektedir. Zihinsel engelli çocukların yaşadıkları problemlerin hem zihinsel hem fiziksel nitelikler içermesi dolayısıyla farklı bilim disiplinlerinin çözüm üretici yaklaşımlarına ihtiyaç vardır (Doğru, 2009, 108).

Geçmişte zihinsel engelli çocukların eğitimi konusunda gerek ABD'de gerekse Türkiye'de yasal düzenlemeler yapılmış olsa da bu eğitimlerin diğer çocuklarla aynı ortamlarda verilmesi yönündeki çabalar önemli sorunlara yol açmıştır. Günümüzde ise zihinsel engelli çocukların eğitiminde her çocuğun kendi öznel durumunu göz önüne alınan bireyselleştirilmiş eğitim yaklaşımı konusunda önemli gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Bu yaklaşımın güçlenmesi, zihinsel engelli çocukların eğitiminde başarıya ulaşılması açısından önem taşımaktadır. Çünkü zihinsel engelli çocukların yaşadıkları problemler benzerlik gösterse de standart bir nitelik taşımayıp bireye özgüdür. Bu nedenle bireyselleşmiş eğitim girişimlerinin öz bakım becerileri ve akademik başarı başta olmak üzere temel becerilerin geliştirilmesi açısından önem taşıdığı görülmektedir (Ünal, Ece ve Yıkılmış, 2016, 140).

2.1.4. Zihinsel engelli çocuklara uygun eğitim ve oyun araç gereçleri

Gelişimsel problemleri nedeniyle zihinsel engelli çocukların eğitimi olağan eğitimden farklı bir yapısı olan özel eğitim uygulamaları gerektirmektedir. Özel eğitim, sadece aile içinde ya da bir eğitim kurumunda verilmesi gereken bir eğitim türü olmayıp çocuğun günlük yaşamının tümüne çeşitli şekillerde yayılması gereken bir eğitimidir. Bu nedenle özel eğitim her ne kadar teknik olarak kurumsal bir yapı çatısı altında verilen eğitimler için kullanılan bir kavram olsa da okul dışındaki (özellikle aile içi yaşam) yaşamı da kapsayacak şekilde ve uygulamaların pratiğe dökülmesine imkan verecek şekilde düzenlenmeli ve ele alınmalıdır (Salderay, 2014, 90-91). Uygulamada bir çok özel eğitim metodu söz konusudur. Bu eğitimler içerisinde görsel materyallerin ve duyu organlarının yoğun olarak kullanıldığı, çocukların koordinasyon yeteneklerinin geliştirilmesini sağlamayı amaçlayan eğitimler öne çıkmaktadır.

Eğitim, bireylerin hemen her alandaki davranışsal kalıplarının önceden belirlenmiş belirli ilke, amaç ve değerlere göre yeniden düzenlenmesidir. Ancak çocukların gelişiminde hayati bir rolü olan eğitim faaliyetlerinin beklenen başarıya ulaşabilmesi için aile faktörünün büyük bir önem taşıdığı da kabul edilmekte ve ailenin dahil edilmediği programların öngörülen başarıyı yakalayamadığı kabul edilmektedir. Çünkü ailelerin çocuklara sağladığı ortamlar, pekiştireçler ve onlarla eğitimin gereklerine uygun bir şekilde kurduğu iletişim çocukların başarısını artırmaktadır. Söz konusu olan engelli çocuklar olunca başta anne-baba olmak üzere ailenin önemi daha da artmaktadır. Bu bakımdan engelli çocukların eğitimi aynı zamanda ailelerin de bu çerçevede eğitilmesini ve yönlendirilmesini kapsayan bir olgudur. Anne-babalara sağlanan bu eğitimlerle çocukların yaşadığı sorunları daha doğru kavrayan aileler, onlara karşı daha duyarlı davranırken neyi nasıl yapacaklarını daha iyi bilmektedirler (Sönmez ve Aykut, 2011, 1185).

Bağımsız yaşam, her insanın isteyeceği bir durum olmasına karşın gelişimsel yetersizlikleri olan bireylerde görülen zihinsel ya da fiziksel yetersizlikler bu bağımsızlığı kısıtlamaktadır. Bu kısıtlamalar nedeniyle gerek ev içinde gerekse dışarıda bir çok ihtiyaç karşılanamamaktadır. Fakat çocuklara verilen doğru eğitimlerle onların bir çok beceriye hazırlanabildiği görülmektedir. Gelişimsel yetersizliği olan çocuklara dışarı çıkmak için uygun bir şekilde hazırlanma ile ilgili bir araştırmaya göre çocuklara

verilen kendini yönetme stratejileri eğitimi, çocuklarda kendini hazırlama becerilerinin kalıcı bir şekilde artırdığı görülmektedir. Araştırmaya göre çocukların çeşitli konularda kendini hazırlama becerileri artarken çocukların bakım yükünü çeken ebeveynler de bu olumlu gelişmelerden memnuniyet duymaktadır (Sönmez ve Özkan, 2012, 158-161).

Zihinsel ya da fiziksel yetersizliği olan çocukların gelişimi için verilen eğitimler, doğal olarak farklılıklar içermektedir. Ancak bu eğitimler sadece okullarda verilen eğitimlerle sınırlı olmayıp genellikle çocuğun yaşamının tamamını içine alacak şekildedir. Bu nedenle özel eğitim adı altında verilen bu eğitimler, çocuğun okul yaşamının yanında yaşadığı doğal ortamları ve aile ortamını da içine almaktadır. Bu eğitimler ailelerin de dahil edildiği, çocuğun öğrenirken deneyimlediği, başta aile olmak üzere çevreden desteklerin sağlandığı eğitimlerdir. Bu destekler, verilen eğitimlerin içeriğinin uygulanabilirliği açısından önem taşımaktadır. Ancak ailelerin verilen eğitimlerin çocuklara hangi konularda ne gibi beceriler kazandırabileceği konusunda eğitilmesi de gerekmektedir. Çünkü ailelerin bu konudaki bilinç düzeyi verilen eğitimlere aile bireylerinin katılımına etki etmektedir. Görsel sanatlara dayalı eğitimlerin zihinsel engelli çocukların gelişimine hangi konuda etki edeceği hakkında aile düşüncelerini inceleyen bir araştırmanın tespitlerine göre ailelere verilen eğitimler, onların düşüncelerini önemli ölçüde etkilemektedir. Aileler normalde görsel sanatlara dayalı eğitimlerin çocuklarda özellikle el becerisinin gelişimine faydasının olacağını düşündüğü ancak diğer konularda fazla beklenti içerisinde olmadığı görülmektedir. Ailelerin bu konuda eğitilmesinin ardında çocuklara verilecek görsel sanatlar temelli eğitimlerin sağlayacağı faydalar ve geliştireceği beceriler konusunda düşüncelerinin önemli ölçüde değiştiği görülmektedir (Salderay, 2014, 90).

Zihinsel engelli çocukların yaşadıkları davranış ve uyum güçlükleri önemli ölçüde kişiye özgü nitelikler içerdiği için onlara özgü düzenlenmiş eğitim ve etkinliklerin bu çocukların psiko-motor becerileri başta olmak üzere günlük yaşam becerilerinde önemli gelişmeler sağladığı tespit edilmiştir (Bayazıt, Meriç, Aydın ve Seyrek, 2007, 175). Ünal ve diğerlerinin (2016, 151) bulguları zihinsel engelli çocuklara müzik eşliğinde verilen eğitimlerin başarılı sonuçlar verdiğini ortaya koymaktadır. Ünal ve diğerlerinin (2016, 336-337) araştırması görsel materyaller desteğinde zihinsel engelli çocuklara verilen eğitimlerin başarılı sonuçlar verdiğini ortaya koymaktadır.

Toksoy ve Başar'ının (2017, 395-396) araştırması ise ritim uygulamalarının zihinsel engelli çocukların el-göz koordinasyonu açısından olumlu sonuçlar verdiğini ortaya koymaktadır.

Görsel materyallerin gelişimsel etkisine işaret eden bir başka çalışma ise Aykut, Emecen, Dayı ve Karasu'nun (2014, 1080-1081) araştırmasıdır. Araştırmaya göre zihinsel engelli çocuklara grup eğitimi şeklinde ve video ipucuyla verilen eğitimler, zincirleme becerilerin kazanılması ve geliştirilmesinde anlamlı düzeyde iyileşmeler sağlamaktadır. Araştırmaya göre zihinsel engelli çocuklar eğitim sırasında kazandıkları becerileri başkalarının yanında da % 100, kayıpsız olarak sergilemekte ve verilen eğitimlerin kazandırdığı becerilerin varlığı 6 ay sonra bile varlığını korumaktadır. Dolayısı ile fiziksel ya da video gibi görsel materyallerle verilen eğitimlerin zihinsel engelli çocukların eğitiminde önemli bir eğitim modeli olduğunu söylemek mümkündür.

Zihinsel engelli bireylerin eğitiminde görsel materyallerin etkin bir yöntem olması, görsel sanatları başarılı bir eğitim aracı haline getirmektedir. Çünkü sanat ve görsel sanatlar, genel olarak bireylerin dış dünyayı kavramasında, kavradığına yönelik tepkiler vermesinde etkili bir araçtır. Görsel sanatların bu yönü nedeniyle zihinsel engelli bireylerin bilişsel ve psiko-motor işlevlerinin güçlendirilmesinde de önemli bir rol oynayabileceği düşünülmektedir. Öte yandan görsel sanatların zihinsel engelli çocukların eğitiminde kullanılmasının temel amacı, zihinsel engelli bireylerin diğer çocuklar gibi sanatsal niteliği olan bir eser ortaya çıkarması değil, var olan eserin ve eserdeki mesajların zihinsel engellilerin gelişimsel niteliklerini geliştirmesini sağlamaktır. Görsel sanatların zihinsel engellilerin eğitiminde kullanılması temelindeki etkinliklerle sosyalleşme, dokunma, kavrama, el-göz-beyin koordinasyonu, güven ve cesaret duygusu, özgüven artışı gibi bir çok bakımdan gelişimin sağlanacağı belirtilmektedir (Şahin, 2015, 28-29, 35).

Araştırmalarda zihinsel engelli çocukların eğitimi açısından görsel sanatların ve görselliğin etkinliğine ilişkin kayda değer bulgulara ulaşıldığı görülmektedir. bunun yanında çocukların bakımı ile birinci dereceden ilgilenen bireyler olarak aile fertlerinin de görsel sanatların zihinsel engelli çocukların eğitimi açısından olumlu düşüncelere sahip olduğu görülmektedir. Ailelere görsel sanatların eğitsel işlevlerini göstermek

üzere verilen eğitimler sonucunda ailelerin görsel sanatlara bakış açısının değiştiği ve görsel sanatların zihinsel engelli çocuklara hangi açılardan yararlı olabileceği konusunda daha bilinçli hale geldikleri görülmektedir. Salderay'ın (2014, 95-97) bu konudaki araştırmasına göre; görsel sanatlara sınırlı bir bakış açısıyla yaklaşan aileler, kendilerine verilen eğitimlerin ardından görsel sanatları zihinsel engelli çocuklarının bir çok bakımdan geliştirici bir rolünün olacağını düşünmeye başlamışlardır.

Literatürdeki çok sayıda araştırma zihinsel engelli çocukların öznel durumunu gözeten eğitim araç gereç ve uygulamalarının bu engellerin olumsuz etkilerinin azaltılmasında yararlı sonuçlar verdiğini ortaya koymaktadır. Bu noktada önemli olan çocukların engeline uygun ve bireyselleştirilmiş yöntem ve uygulamaların seçilmesidir. Son yıllardaki zihinsel engelli eğitim programlarının bu noktaya odaklanmasının da başlıca nedeni bireyselleştirilmiş eğitimlerin daha başarılı sonuçlar vermesidir.

2.1.5. Zihinsel engelli çocukların toplumsal hayata katılımı için gerekli beceriler

Çocukların sahip olması gereken becerilerin önemli bir kısmı başka bir becerinin/becerilerin zincirleme olarak kullanılmasını gerektiren becerilerdir. Bu tür beceriler zincirleme beceriler olarak adlandırılmakta ve literatürde; birden fazla tek basamaklı davranışın art arda gelerek daha karmaşık bir davranışı oluşturmasını sağlayan beceriler olarak tanımlanmaktadır. Yeme içme, tuvaletini yapma, giyinme, öz bakım becerileri gibi becerilerin hepsi zincirleme becerilerdir. çünkü bu becerilerin gerçekleştirilebilmesi ilişkili başka bir çok becerinin de sergilenmesini gerektirmektedir (Aykut ve diğerleri, 2014, 1075).

Zihinsel engelli çocukların toplumsal katılımının sağlanması için ihtiyaç duyulan hususları tespit etmeye yönelik bir araştırmaya katılan uzmanların görüşlerine göre; zihinsel engelli çocuklara eğitim veren kurumlarda sosyal beceri eğitimi verilmesi konusu öne çıkmaktadır. Uzmanların büyük çoğunluğu sosyal beceri eğitiminin önemine dikkat çekerken mesleki beceri eğitimi, sportif eğitim, günlük yaşam (öz bakım) eğitimi gibi eğitimler de öne çıkmaktadır. Bunun yanında uzmanlara göre zihinsel engelli çocuklara eğitim verilen kurumlarda akademik beceri eğitimi, boş

zaman eğitimi, görsel sanatlar eğitimi gibi eğitimlerin de verilmesi bu çocukların toplumsal yaşama uyumu açısından önem taşımaktadır (Kırlioğlu, 2015, 99).

2.1.6.1. Akademik beceriler

Zihinsel engelli çocuklar doğal olarak temel akademik becerilerde yetersizlik göstermektedir. Zihinsel engeli ileri düzeyde olan çocukların durumları erken yaşlarda farkedilebilirken hafif zihinsel engelli çocukların akademik becerilerdeki yetersizliği ise genellikle eğitime başladıktan sonraki zaman içerisinde farkedilmektedir. Bu çocuklar başta okuma yazma ve matematik olmak üzere bilişsel beceri gerektiren alanlarda yaşatlarının gerisinde kalmaktadır. Zihinsel engelli çocukların yaklaşık olarak % 85'ini oluşturan bu çocuklar, eğitilebilir zihinsel engelliler olarak kabul edilmekte ve onlara özgü düzenlenmiş eğitim ortamlarında hem eğitilmekte hem rehabilite edilmektedir. Zihinsel yetersizliği orta düzeyde olan çocuklar ise eğitilebilir zihinsel engelli kategorisi içerisinde yer almasına karşın akademik konularda belirgin bir şekilde başarısız olmaktadır. Buna karşın ağır ve çok ağır düzeydeki zeka geriliği olan çocuklar ise eğitilemediği gibi çoğu zaman fiziksel hareket edebilme kabiliyetleri de sınırlıdır. Dolayısıyla bu kategorideki çocukların akademik beceriler açısından eğitilmesinden ziyade tuvalet eğitimi, yeme içme eğitimi gibi temel özbakım becerileri açısından eğitilmeleri daha fazla öne çıkan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Camadan ve diğerleri, 2011, 10).

2.1.6.2. Özbakım becerileri

Bir bireyin gün boyunca gerçekleştirdiği becerilerin büyüü öz bakım becerileri olarak adlandırılmaktadır. Bu şekilde adlandırılmasının nedeni ise yaşamı sürdürmek için gerekli beceriler olmasının yanında bağımsız yaşayabilmek için gerekli olan beceriler olmasıdır (MEGEP, 2009, 4). Öz bakım becerileri, bireylerin günlük yaşamlarını sürdürebilmek için kullandığı ve fiziksel ihtiyaçları karşılamaya yönelik becerilerdir. Yeme içme ve tuvalet becerileri, giyinme becerileri gibi beceriler öz bakım becerilerinin en önde gelmektedir. Bu temel becerilerin yanında süreklilik gerektiren el yüz yıkama, diş fırçalama, banyo yapma becerileri, burun temizliği gibi beceriler de önemlidir. Bu becerilere ek olarak ileri düzey öz bakım becerileri olarak tırnak bakımı,

saç bakımı, cinsel organ temizliği, kıyafetler satın alma ve giyinme, eşya satın alma ve bunların bakımı, ilaç kullanımı, cinsel farklılıkların farkına varma, yemeğini düzenli ve sağlıklı bir şekilde yeme, gizliliğe saygı, sosyal ilişkiler kurma gibi becerileri saymak mümkündür (Ünal ve diğerleri, 2016, 140). Görüldüğü üzere zihinsel engelli çocuklarda becerileri en temel beceriler, süreklilik gerektiren beceriler ve ileri düzey beceriler olarak ele almak mümkündür.

Bireyin ev ve ev dışı yaşamı için hayati önemi olan öz bakım becerileri konusunda engelli çocukların önemli yetersizlikler içerisinde olduğu ve bir çok ihtiyacını gidermede başta ebeveynleri olmak üzere başkalarına bağımlı olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalar farklı düzeylerde de olsa çocukların engel durumuna göre bir çok beceri ve ihtiyaç bakımından önemli düzeyde bağımlı olduğunu göstermektedir. Üşenmez (2013)'ün araştırmasına göre incelenen çocukların % 72,4'ü uyku, % 52,8'i beslenme, % 39,4'ü banyo yapma, % 40,1'i ağız ve diş hijyeni, % 38,6'sı tuvalet yapma konusunda ebeveynlerine bağımlı durumdadır. Bunun yanında çocukların sık sık öfke nöbeti geçirdiği, altını ıslattığı, kakasını altına kaçırdığı, arkadaşlarıyla uyum sorunu yaşadığı görülmektedir. Öte yandan zihinsel engelli çocuklarda bir çok beceriye ilişkin yetersizliğin yarattığı bağımlılık, ebeveynlerde de yıpranmaya yol açarken onları da desteğe muhtaç hale getirmektedir. Aynı araştırmanın ailelerle ilgili tespitlerine göre ailelerin % 27,3'ü banyo, % 21,9'u tuvalet, % 20,3'ü giyinme, % 14,8'i beslenme konusunda kendini desteğe muhtaç hissetmektedir.

Öz bakım becerilerinin geliştirilmesinde çocukların ihtiyaçlarının gözetilerek onlara uygun renk ve materyallerin seçilmesi önemlidir. Çünkü çocuklar giysi seçiminde ya da benzeri öz bakım faaliyetlerinde tür ve öge seçiminde zorlanmaktadır ve alınacak önlemlerle onların zihinsel olarak zorlanmalarının önlenmesi gerekmektedir. Öte yandan çocukların giyinme gibi öz bakım becerilerinin gerçekleştirilmesi sırasında başlarda yaşadıkları başarısızlığın etkisiyle faaliyetin devamını getirmekte daha da zorlanmaktadırlar. Down sendromlu çocuklara yönelik olarak yapılan bir çalışmada giyinme sırasında özel materyallerin ve renklerin giyinme etkinliğini kolaylaştırıcı etki yaptığını ortaya koymaktadır (Gerçeksever, 2011, 56).

2.1.6. Tuvalet eğitimi

Çocukların gelişim dönemlerinde bağırsak ve mesane kontrolü alanındaki becerileri, bu konudaki zamanlama ve erken yaşta gerekli aşamaların tamamlanması çocuğun diğer becerilerine geçişinde önemli bir özgürlük alanı yaratmaktadır. Çünkü çocukların herhangi bir gelişimsel alanda başarı göstermesi, daha gelişmiş becerilere geçişinde önemli bir rol oynamaktadır. Tuvalet eğitimi, gerek ebeveynler gerekse çocuk doktorlarının önemle üzerinde durduğu becerilerden birisi olup bu konudaki yanlışlık ve olumsuzluklar başka sorunlara yol açabilmektedir. Özellikle tuvaletini yapma konusundaki patolojik semptomların ortaya çıkması, çocuğun çevresine karşı göstereceği uyumunda temel bir psikolojik dengesizliğe yol açabilmektedir (Brazelton, 1962, 121).

Çocuklarda tuvalet eğitimi, son 100 yıllık süreçte pasif, zorlayıcı ya da alaycı çocuk bakıcılığı gibi yöntemler de olmak üzere çeşitli aşamalar geçirmiştir. Günümüzde de kabul gören başarılı ve standart bir tuvalet eğitimi ile ilgili ilk yöntemsel açıklama 1962 yılında Brazelton tarafından yapılmıştır. Brazelton çocuk odaklı ve desteksiz bir çocuk eğitimi yaklaşımı geliştirmiş daha sonra çocukların hazır oluş durumları da göz önüne alınarak ailelerin de dahil edildiği bir eğitim yönteminin hayata geçmesini sağlamıştır. Brazelton'un yönteminde hem çocuğun hem ailenin duygusal olarak bu eğitime hazır olması büyük bir önem taşımaktadır. Ayrıca çocukların tuvalet eğitimine alınması sosyal bir olgu olarak ele alınmış ve tuvalet becerisi, çocuğun fiziksel gelişimi kadar sosyal bir bileşen olarak da ele alınmaya başlamıştır (Kiddoo, 2012, 511).

Öz bakım becerileri ve bunlar içerisinde tuvalet becerileri bütün insanlar için en temel becerilerden birisidir. Çocukluk çağında edinilen bu becerinin öğrenilmesi, ister sağlıklı çocuklar için olsun ister engelli çocuklarda olsun bütün aileler için zorlayıcı bir süreci ifade etmektedir. Çocukların gelişim farklılıkları ve hazır oluşluk durumundaki değişkenlik dolayısı ile çocuklara tuvalet eğitimi verilmesi ile ilgili olarak kesin ve tek doğru niteliğinde bir reçete yoktur. Çocuklara tuvalet eğitimi verilmesi ile ilgili yöntemler konusunda özellikle Brazelton (1962) ile Azrinand Foxx'un (1973) bu konuda kilometre taşı seviyesinde katkılarının olduğunu söylemek gerekir. Günümüzde ise yoğun disiplin gerektiren yöntemler, çocuk odaklı yaklaşımlar ve deneysel

yaklaşımlar gibi çok sayıda yöntemsel yaklaşımdan söz etmek mümkündür (Deniz ve Görak, 2018, 59-60).

Çocuklarda tuvalet eğitimi tuvalet kontrolü ve bağımsız olarak tuvaletini yapma olmak üzere iki alt başlıkta ele alınmaktadır. Çocuklarda tuvalet kontrolü, çocuğun gün boyunca iki saat boyunca altını ıslatmadan kuru kalabilmesini ifade etmektedir. çocuklara tuvalet kontrolü için verilen geleneksel eğitimlerde ödüllendirme, takdir gibi sistemlerin uygulandığı ama günümüzde bilimsel araştırmalara dayalı olarak modern uygulamaların da kullanıldığı görülmektedir (Sönmez, 2008, 37-39).

Tuvalet eğitiminin ikinci basamağını oluşturan tuvalet yapma becerisi ise çocuğun ihtiyaç duyduğunda kendiliğinden tuvalete gitmesi ve bağımsız olarak tuvalet yapma ihtiyacını gidermesidir. Bu çerçevede çocuğun tuvalete gitmesi, bağımsız olarak soyunması, tuvaletini yaptıktan sonra temizlenmesi, giyinmesi ve tuvaletten çıkması tuvalet yapma becerisini oluşturan zincirin halkalarıdır. Çocukların bağımsız olarak tuvalet yapmayı öğrenmesi 2-3 yaşında yardımlarla başlayıp genel olarak üç buçuk dört yaşlarında yardımsız olarak tuvaletini yapması şeklinde gerçekleşmektedir. Çocukların tuvalet yapma becerilerini dönemsel olarak aşağıdaki şekilde göstermek mümkündür (Sönmez, 2008, 38);

- ✓ 18-24 aylık dönem: Bu dönemde kaka kontrolü vardır, çocuklar genel olarak 2-3 saat süreyle çişini tutarlar.
- ✓ 2-3 yaş dönemi: Çocuklar bu dönemde jest ve mimiklerle tuvaletinin geldiğini belli ederler. Ayrıca ses ve sözlerle de bunu belli ederken tuvalette kendi başına pantolonunu indirebilir, bir yetişkinin kontrolünde tuvaleti kullanabilir.
- ✓ 3-4 yaş dönemi: Çocuklar bu dönemde gece boyunca kuru kalabilirler. Yönlendirildiklerinde sifonu çekebilir, kendi temizliğini yapabilir ve kendi başına tuvalete gidebilir.

İnsan öğrenen bir varlıktır ve bu yeti, çocukluktan itibaren bireyin gelişiminin temel yapıtaşlarından birisini oluşturur. Ancak yeni bilgileri ve pratikleri öğrenmenin kendine özgü dönemleri vardır. Çocuklarda hangi öğrenmenin tam olarak hangi aylarda ya da dönemde geliştiğini tam olarak kestirebilmek mümkün olmasa da bazı temel

becerilerin erken yaşlardan itibaren öğrenildiği bilinmektedir. Dolayısıyla çocukların öğrenme ve gelişim sürecinde kesin bir zamanı beklemek yerine çocuğun gelişim sürecine göre en uygun zamanı şartlara göre tayin etmek daha doğru bir yaklaşımdır. Özellikle 0-6 yaş dönemi, çocuğun eğitiminin tamamen aile tarafından verildiği bir dönem olduğu için aile bireylerinin bu zaman dilimindeki eğitim becerisi ve kendi yaşam uygulamaları çocuğun eğitim öğretimi açısından temel oluşturmaktadır. Bu dönemde ailelerin çocukların temel ihtiyaçlarını karşılarken bu ihtiyaçları zaman içerisinde kendilerinin bağımsız olarak karşılayacağı şekilde eğitilmesi önem taşımaktadır. Yeme-içme, uyku, banyo, temizlik, genel olarak öz bakım becerileri gibi tuvalet becerisi de başlangıçta tamamen ailenin gözetiminde gerçekleşirken süreç içerisinde çocukların kendilerini geliştirerek bağımsızlaşması önem taşımaktadır. Bu eğitimin verilmesinde engelli çocukların kendilerine özgü başka ihtiyaçlarının olacağı da göz önüne alınarak özellikle tuvalet ortamının çocuğun engeline göre yeniden düzenlenmesi önem taşımaktadır (Dut, Tarihsiz, 11-14).

Tuvalet eğitimi, zorluklar içeren ve büyük bir sabır gerektiren bir eğitimidir. Bu yüzden ailelerin tuvalet eğitimini sabırlı davranabilecekleri bir döneme koyması önem taşımaktadır. Bu eğitimin üç yaşından önce başlaması gerekmektedir, aksi durumda çocukların öğrendiklerini sürekli hale getirmesi ve pekiştireçleri kullanması zorlaşmaktadır. Bunun yanında tuvalet eğitimi verilen çocuğa kesinlikle bez bağlanmamalı ve kıyafetlerinin kolay çıkartılıp giyilebilir kıyafetler olmasına özen göstermelidir. Bir diğer önemli husus ise tuvalet eğitimine başlanırken çocuğun yaşı, zeka düzeyi, mesane kontrol düzeyi ve bedensel gelişimi dikkate alınmalıdır (MEGEP, 2009, 46-47).

Çocuklarda tuvalet becerilerinin gelişimi bir çok faktöre göre farklı dönemlerde başlayabilmekte ve çocukların becerilerine çeşitli faktörler etki etmektedir. Önen, Aksoy ve Taşar'ın (2012, 113-113) 861 çocuktan elde ettiği verilerle yaptığı araştırmaya göre çocukların sadece % 5'inin tuvalet eğitimine başlama yaşı 1 yaş altında iken % 25,9'unda bu eğitim 13-18 ay aralığında % 35,7'sinde 19-24 ay aralığında başlamış diğer çocuklarda ise 2 yaşın üstündeki farklı dönemlerdedir. Dolayısıyla çocuklarda tuvalete başlama eğitiminin çok farklılaşabildiği görülmektedir. Araştırmaya göre dar gelirli ailelerle çekirdek ailelerde bu eğitime başlama yaşı daha

düşüktür ve eğitim süresi diğer gelir grubundaki ailelerin çocuklarına göre daha kısadır. Öte yandan tuvalet eğitiminde bir yöntem başvuran ailelerin çocuklarında eğitimlerin anlamlı düzeyde daha uzun olduğu da görülmektedir.

Çocuklara erken yaşlarda tuvalet yapma alışkanlığı kazandırmak için geleneksel olarak bir çok yöntem başvurulduğu görülmektedir. Hatta bu eğitimlerin kimi bölgelerde bebeğin 40 günlük olduğu bir dönemde altındaki bezin açılması şeklinde başlatıldığı görülmektedir. Erkek çocukların pipisine hortum takmak, hortumun etrafına balmumu katman hazırlamak, kız çocukları için benzer uygulamalar, bebeğin altına lazımlık koymak, bebeğin altı bağlanırken toprak (ölük) koymak yaygın uygulamalardandır. Altını ıslatan ve gece kaçıran çocuklara ise genital bölgeye ince kesikler atmak, erkek çocukların pipisinin ucunu bağlamak, muska yaptırmak gibi uygulamalar yapılmaktadır (Dut, Tarihsiz, 7-8).

Çocukların tuvalet eğitimlerinde ailenin bu konuda bilgili ve bilinçli olması önem taşımaktadır. Ailelerin ve çocukların tuvalet kontrolü konusunda eğitilmeleri için geliştirilmiş bir çok uygulama ve model söz konusudur. Bu konuda yapılan bir araştırmada Eve Dayalı Gündüz Tuvalet Kontrolü Aile Eğitimi Programı'nın başarısı test edilmiş ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Ailelere verilen eğitimlerin çocukların tuvalet kontrolü becerilerine yansıdığı ve çocukların gündüz tuvalet kontrolü becerileri kazanmasını sağladığı görülmektedir (Sönmez, 2008, 180-186).

2.1.7. Zihinsel engelli çocuklarda tuvalet eğitimi

Çocukların tuvalet eğitiminde, içsel baskılara karşı çocukların reflekslerinin gelişmesi önemli bir konudur. Çocuklara tuvalet eğitiminin verilmesinde farklı sürelerden bahsedilmektedir. Ancak çocuklarda refleks uyumu kadar çocuğun içsel olarak gelişime uyum sağlaması ve eğitim amaçlı dış baskıya karşı içsel direnci bırakarak gönüllü bir şekilde uyumlanması önem taşımaktadır. Çocukların motor bilişsel özelliklerinin farklılıkları, yaşadıkları aile ortamı, başka kişisel özellikler gibi farklılıklar çocukların tuvalet becerilerinin tamamlanma sürecine etki ederken bu konuda verilen eğitimlerin çıktılarında da etki etmektedir. Bu konuda 10 yıllık süre içerisinde 1.170 çocuğa ait verilere yönelik olarak yapılan incelemelerde çocukların

otonom kontrolünün gelişmesine izin veren yöntemlere daha kolay uyum sağladığı görülmektedir. Çocukların günlük eğitim yaşı ortalama olarak 28,5 ay iken kız ve erkek çocuklarının gelişim süreleri arasında bir fark görülmemiş ancak ilk çocukların kardeşlerine göre 1,2 ay daha geriden geldiği tespit edilmiştir. Buna karşın erkek çocuklarının tam eğitim süresi kız çocuklarına göre 2,46 ay daha uzundur (Brazelton, 1962, 121-122, 127). Bunlardan hareketle çocukların gerek olağan bir şekilde tuvalet becerilerinin gelişim süreci gerekse bu alanda verilecek eğitimlerin başarı değişkenleri çocukların öznel durumlarına göre farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür.

Tipik gelişim gösteren çocuklarla ilgili çalışmalar tuvalet kontrolünün sırasıyla bağırsak ve mesane kontrolü daha sonra ise gece mesane kontrolü şeklinde geliştiğini göstermektedir. Bu çocukların genellikle 18. Ayda tuvalet eğitimine hazır oldukları kabul edilse de gündüz tuvalet kontrolü eğitimlerinin 24.-36. Aylar arasında başlayıp 48. Ayda tamamlandığı belirtilmektedir. Fakat ağır derecede yetersizliği olan çocuklarda bu durum oldukça farklıdır. Araştırmalar ağır derecede yetersizliği olan çocuklarda ve bazı sinir sistemi hastalığı olan çocuklarda bu sürecin epey uzadığını göstermektedir. Bu alanda yapılmış çalışmalar beyin felci gibi sinir sistemi hastalığı olan çocukların gündüz çiş ve kaka kontrolü ile gece çiş ve kaka kontrolünü ortalama olarak 35. Ay ve sonrasında kazanabildiğini göstermektedir. Bu da bu çocuklarda verilen eğitimlerin çok daha uzun sürdüğüne ve sonuç elde etmek için normal çocuklara göre daha fazla beklemek gerektiğini ortaya koymaktadır (Dayı ve Şafak, 2018, 301-302).

Sağlıklı çocuklarda 2-3 yaşından itibaren rutin bir günlük yaşam eylemi haline gelebilen tuvalet yapma becerileri, gelişimsel ve iletişim problemi olan engelli çocuklarda bir çok sorunları da beraberinde getirmektedir. Çünkü bu beceriler başka fiziksel ve sosyal becerileri de gerektirmekte olup engelli çocuklardaki diğer yetersizlikler bu becerilerin zamanında öğrenilmesini ve kullanılmasını önlemektedir. Ayrıca engelli çocuklarda çevrenin takdirini kazanma arzusunun diğer çocuklara göre daha fazla olması, tuvalet yapma sırasındaki eylemlerin çocuk için rahatsız edici bir hal almasına ve çocuğun olağan becerisini ortaya koymasına engel olabilmektedir. Bunun yanında engelli çocuklarda konsantrasyon sorunu yaşandığı için tuvalet yapmak

üzerinde durulması gereken bir günlük yaşam becerisi haline gelmektedir (MEGEP, 2009, 46).

Zihinsel yetersizliği olan çocukların tuvalet eğitimi konusunda 1960'lı yıllardan itibaren bir çok çalışma gerçekleştirilmiş ve bu alanda çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bu eğitimlerde uyarın kontrolünün oluşturulması, tuvalet adımlarına ipucu ile şekil verme, tuvaletini yaptığında pekiştirme, aşırı düzeltme (altına yapma durumunda cezalandırma) gibi teknikler ön plana çıkmaktadır. Bu yöntemlerin kendilerine özgü başarılar yakalanmasını sağladığı ancak çocuk üzerinde zorlayıcı etkiler yaratan yöntemlerin problem davranışı olan çocuklarda bu davranışları daha da artırdığı görülmüştür. Bu durum ise sonuç odaklı yaklaşımların yanında önleyici yaklaşımların benimsenmesinin önünü açmıştır (Dayı ve Şafak, 2018, 302).

Tuvaletini yapma becerisi hayat boyu gereken bir beceri olduğu için çocuk yaştaki zihinsel engellilerde olduğu kadar yetişkin zihinsel engelliler de bu becerinin gerektiği şekilde yerine getirilebilmesi önem taşımaktadır. Kontrollü bir çalışmadan elde edilen bulgulara göre çeşitli uyarıcılar eşliğinde verilen eğitimler zihinsel engellilerin tuvalet becerilerini geliştirmesinde olumlu sonuçlar vermiştir (Bates and Armanti, 1970, 1-3).

Gelişimsel gecikmesi olan 3-5 yaş grubundaki çocukların tuvalet becerisini geliştirmede teşvik ve ipucu kullanmanın etkisini inceleyen bir araştırmaya göre, çocuklara uygulanan yönergede kullanılan pekiştirici sözler ve verilen ipuçları çocukların tuvalet becerilerini geliştirmesinde etkili olmaktadır (Ellen, 1995, 23-26).

Zihinsel engelli çocukların eğitimi ve tuvalet becerisi kazanmasında uygulanan yöntem kadar ailenin bilgi düzeyinin de önemine dikkat çeken çalışmalardan birisi olan Sönmez ve Aykut (2011, 1161)'un araştırmasına göre anneye eş zamanlı ipucu ile öğretim yöntemi hakkında bilgi verilmiş ve bu eğitime bağlı olarak annenin gelişimsel bozukluğu olan çocuğuna bağımsız tuvalet yapma becerisini kazandırmıştır. Araştırma bir yandan söz konusu tekniğin engelli çocuğa tuvalet becerisi kazandırılmasındaki etkinliğini ortaya koyarken diğer yandan da eğitilmiş ailelerin çocuklarını daha iyi eğitebildiklerini ortaya koymaktadır.

Ailelerin eğitilmesinin çocukların tuvalet becerisi kazanmasındaki önemine işaret eden Kroeger and Sorensen (2010, 563-565)'in araştırmasına göre ailelere verilen yoğunlaştırılmış eğitimler, çocukların tuvalet becerilerini kısa sürede geliştirmesini sağlamaktadır. Otistik iki çocuğun ebeveynine verilen eğitimlerden elde edilen sonuçlara göre tuvalet becerileri yetersiz olan çocuklar kısa sürede bu becerilerini geliştirirken, edindikleri becerileri uzun süre koruyabilmektedir.

2.2. İlgili Literatür

Alan yazın incelendiğinde hem Türkiye'deki araştırmacılar hem de yurtdışındaki araştırmacılar tarafından, son yıllarda yoğun olarak yanlışsız öğretim yöntemlerinin bağımsız yaşam ve öz bakım becerilerinin öğretiminde etkililiği ile ilgili araştırmalar yapıldığı görülmektedir.

Yurt dışındaki araştırmacılar; Schuster ve Griffen (1993), orta düzeyde yetersizlik gösteren ve yaşları 9–12 arasında değişen 4 öğrenciye, resimli tarifler kullanılarak, soğuk konsantre meyve suyu hazırlama becerisinin öğretiminde, eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği; Parrott, Schuster, Collins ve Gassaway (2000), yaptıkları araştırmada ,zincirleme becerilerin öğretiminde öğretici geri bildirim ve eşzamanlı ipucu öğretim yönteminin etkililiğini; Fetko, Schuster, Harley ve Collins (1999), ağır derecede zihinsel yetersizliği olan gençlere, mesleki zincirleme becerilerin öğretiminde eşzamanlı ipucu yönteminin etkililiğini; Maciag, Schuster, Collins ve Cooper (2000), orta ve ağır derecedeki zihin engelli yetişkinlere, mesleki becerilerin öğretiminde eşzamanlı ipucu öğretim yönteminin etkililiğini; Sewell, Collins, Hemmeter ve Schuster (1998), gelişimsel gerilik gösteren okul öncesi çocuklara, giyinme becerilerinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini araştırmışlardır.

Azrinand Foxx'in (1971) temel tuvalet eğitimi prosedürü literatürde çeşitli araştırmalarda test edilmiş ve başarısı kanıtlanmış bir prosedürdür. Bu prosedürün engelli çocuklar ve bu çocukların ailelerine de uygulandığı ve başarılı olduğu görülmektedir (Williams and Sloop, 1978; Brown and Peace, 2011). Kroeger and Sorensen (2010), otizm tanısı konmuş 4 ve 6 yaşlarında iki çocuğun ailesine verilen

ipucuyla öğretmen yöntemi eğitimlerinin çocukların tuvalet becerileri üzerindeki etkisini incelemiştir. Bulgulara göre eğitim verilen ebeveynler çocuklarına kısa zamanda bu becerileri kazandırabilmiştir. Yapılan kontroller çocukların 3 yıl sonra bile bu becerilerini koruyabildiğini göstermektedir. Azrin and Foxx'in (1971) geliştirmiş olduğu tuvalet eğitim programının engelli çocuklardaki başarısını inceleyen Brown and Peca'e'in (2011) araştırmasına göre agresif ve zorlayıcı bir tutum içerisinde olan bu çocuklarda verilen eğitim programı başarılı sonuçlar vermiştir. Ayrıca programın ebeveynlere yönelik uygulaması da başarılı sonuçlar vermiştir.

Gençler için önerilen tuvalet eğitimi prosedürlerinin etkisini inceleyen bir çalışmada 20 çocuğa yapılan uygulamada çocukların bir kısmı istenilen başarıyı göstermesine karşın bazı çocukların beklenen performansı gösteremediği tespit edilmiştir. Ancak tuvalet bileşenlerinin öğretilmesinde iç çamaşırı ve benzeri ipuçlarının takviye edilmesi ile çocukların becerilerinin geliştiği tespit edilmiştir (Greer et. al. 2016). Ellen'in (1995) çalışması da gelişimsel sorunları olan çocuklara takviye ve ipuçları kullanarak verilen tuvalet eğitiminin olumlu sonuçlar verdiğini göstermektedir.

Türkiye'deki araştırmacılar; Ardıç ve Cavkaytar (2008) Uyarlanmış yoğun tuvalet eğitimi yönteminin otistik özellikler gösteren çocuklara tuvalet becerilerinin öğretiminde etkililiği. Çalışır Aslan (2009), zihin engelli bireylere kumaş üzerine çizilen desene pul işleme becerisi öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini; Kanpolat (2008), otistik özellik gösteren bireylere, adı söylenen giysiye ait resmi gösterme becerisinin öğretiminde bilgisayar aracılığıyla sunulan eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini; Özbey (2005), zihinsel engelli öğrencilere, iş becerilerinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini Aslan (2009), zihin engelli bireylere, elektrikli çim biçme makinesiyle çim biçme becerisi öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini; Girgi ve Leblebici (2012) Zihinsel engelli öğrencilere galoş yapma becerisinin öğretiminde eş zamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini; araştırmıştır.

Bu araştırmalardan Karabulut ve Yıkılmış'ın (2010) çalışması, eş zamanlı ipucu ile öğretim yönteminin zihinsel engelli çocuklara saat söyleme becerisinin öğretilmesinde etkili olduğunu göstermektedir. Rasmussen ve Tekinarslan'ın (2017)

araştırması da eş zamanlı ipucuyla öğretim yönteminin yemek masası hazırlama becerilerinin öğretilmesinde etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca eğitim verilen çocukların edindikleri becerileri farklı ortam ve gereçlere genellebildikleri de görülmektedir. Otistik bir çocuğun eğitiminde ipucu ile eşzamanlı öğretim yönteminin etkinliğini inceleyen Karşıyakalı, Deniz ve Düzkantar Uysal'ın (2014) araştırması da bu yöntemin olumlu sonuçlar verdiğini ve verilen eğitimin sonuçlarının kalıcılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye'de tuvalet eğitimi ve öz bakım becerilerinin öğretimi ile ilgili yapılmış çalışmalar; (Köstekci ve Başkan 2019) 5-7 yaş arası sağlıklı çocukların tuvalet eğitimi süreçlerinin ve süreç sonrası karşılaştıkları işeme-dışkılama sorunlarının değerlendirilmesi, bu sorunların yaşam kalitesi üzerindeki etkilerinin araştırılması (Özkul ve ekici 2017). Tuvalet eğitimi tamamlanmış çocukların, dışkı-idrar kontrolü ve tuvalet becerisi kazanmalarını etkileyen faktörlerin ve etkilerinin incelenmesi (Deniz ve Görak 2016). 1-3 yaş arası çocuğu olan annelerin tuvalet eğitimi konusundaki bilgi düzeyleri ve etkileyen faktörler. (Deniz ve Çavuşoğlu, 1997). Annelerin tuvalet eğitimine ilişkin bilgi ve uygulamaları (Girgin ve Gazezoğlu, 2007). Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 6 yaş çocuklarına öz bakım becerilerinin kazandırılmasında oyun yoluyla öğretimin etkisi yapılan bu tez çalışmasında öz bakım becerilerinin öğretiminde oyun yoluyla öğretimin etkili olduğu (Güçlü ve Demirel 2008). Zihin engelli çocukların denge eğitimi çalışmalarının bazı öz bakım becerileri üzerine etkisinin incelenmesi öz bakım becerileri için on koşul özelliği taşıyan kaba motor becerilerinin gelişimin desteklenmesinin öz bakım becerilerinin öğretimin de etkili olduğu (Karçkay ve Yılmaz 2011) Yatılı ilköğretim bölge okulu birinci kademe öğrencilerine verilen öz bakım becerileri eğitiminin öğrencilerin öz bakım becerilerine etkisi incelenmiş ve öz bakım becerilerinin ders etkinlikleri içerisinde verilmesinin olumlu sonuçlar verdiğini bulmuşlardır (Yalçın ve Çetinkaya 2012) okul öncesi eğitime 5-6 yaşlarında başlayan öğrenciler ile 3-4 yaşlarında başlayan öğrencilerin öz bakım becerilerinin veli görüşlerine göre incelenmesi bu çalışmada erken dönemde öz bakım becerileri eğitimi alan çocukların öz yeterliliklerinin daha gelişmiş olduğu sonucuna ulaşılmış (Aydoğan ve Polat 2018) Okul öncesi öğretmen adaylarının günlük planda öz bakım becerilerine yer verme durumlarının incelenmesi yapılan çalışmada öğretmen adaylarının okul öncesi dönemde günlük planlarında öz bakım becerilerine yeteri kadar

yer vermedikleri sonucuna varılmış (Ünüsün ve Tamkavas 2002)5-6 yaş çocukların öz bakım becerilerinin cinsiyet ve okul öncesi eğitim alma durumlarına göre incelenmesi incelenmiştir ve kız çocuklarının erkek çocuklarına oranla öz bakım becerilerinin tüm boyutlarında daha yüksek performans gösterdikleri sonucuna varılmıştır;

Eş zamanlı ipucu ile öğretim yönteminin zihinsel engelli çocuklara temel becerilerin kazanılmasındaki etkisini inceleyen yabancı ve yerli çalışmalar, bu yöntemin yeme içme, giyinme, temizlik gibi başlıca öz bakım becerilerinin kazandırılmasına etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu çalışmalar içerisinde bu yöntemin tuvalet becerilerinin geliştirilmesinde ne düzeyde etkili olduğunu inceleyen yeterli araştırmanın olmadığı görülmektedir. İster sağlıklı ister zihinsel engelli olsun bütün çocuklara tuvalet becerilerinin kazandırılması bütün aileler için uzun ve zorlu bir süreçtir. Bu bakımdan farklı alanlarda başarısı kanıtlanmış eş zamanlı ipucuyla öğretim yönteminin zihinsel engelli çocuklara tuvalet becerisi kazandırmada ne düzeyde etkili olduğunu somut bulgularla ortaya koyan araştırmaların önemi artmaktadır. Literatürdeki çalışma eksikliği bu konunun ampirik bulgularla açıklığa kavuşturulmasını gerekli kılmaktadır. Bu araştırmadan elde edilecek somut bulguların hem zihinsel engelli çocuklara tuvalet becerisi kazandırma konusunda hem literatürün zenginleşmesinde önemli işlevlerinin olabileceği düşünülmektedir.

III. BÖLÜM

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada denekler (katılımcılar) arası yoklama evreli çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. Katılımcılar arası yoklama modeli, bir bağımsız değişkenin etkili olup olmadığı ve etki düzeyinin üç farklı denek üzerinden incelenerek test edildiği araştırma modelidir. Bu modelde bir yoklama evresi ve en az üç ortamda tekrarlanan uygulama evresi olmak üzere iki evre vardır. Bu modelin amacı belirli bir davranışın üç katılımcıya öğretilerek kazandırılması veya bu davranışın denekler bazından ortadan kaldırılmasını sağlamaktır. Bu modelin ön koşulu katılımcıların birbirinden bağımsız olması ve her birinin söz konusu davranıştan etkilenme olasılığı olan kişiler olmasıdır. Yöntemin yoklama evresinde katılımcıların başlangıç düzeyindeki durumları tespit edilir (Eğitim ve davranış Bilimlerinde Tek-Denekli Araştırmalar Elif Tekin-İftar).

Çoklu yoklama modelleri, tek denekli araştırmalarda kullanılan modellerden birisidir. Tek denekli araştırmalarda standardize edilmiş koşullarda yinelenen ölçümler yapılır. Uygulamada her katılımcının kendi kendisinin kontrolünü sağlayarak davranış değişikliğine gitmesi amaçlanmaktadır. Çoklu yoklama modeli ile bir öğretim programının etkinliği birden fazla durumda değerlendirilebilmektedir. Bu model kendi içinde davranışlar arası çoklu yoklama modeli, katılımcılar arası çoklu yoklama modeli ve ortamlar arası çoklu yoklama modeli olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Katılımcılar arası çoklu yoklama modelinde üç ve üzeri sayıda bağımlı değişken belirlenerek, seçilecek bağımsız değişkenin bu bağımlı değişkenler üzerindeki etkisi incelenmektedir. Bunun yanında bu modelde aynı davranışın aynı ortamda üç farklı katılımcıya kazandırılması hedeflenmektedir. Öte yandan ortam bütün katılımcılar için aynı olmalıdır (Rasmussen ve Tekinarslan, 2017, 151).

Tek denekli araştırma modellerinden olan bu modelde birbirinden bağımsız en az iki davranış incelenir ve bu davranışlar arasında bir benzerlik olması gerekmektedir. Bu davranışlar aynı uygulamalarla öğretilebilecek davranışlar olmasına karşın her bir davranış bir diğerinden bağımsızdır ve bir davranışa yapılan uygulama diğer davranışa yönelik becerilerin kazanılmasını etkilememektedir. Araştırmaya başlarken her davranış için eş zamanlı olarak başlangıç düzeyi verisi toplanmakta, başlangıç düzeyi verilerinin kararlılığı tespit edildikten sonra uygulamaya geçilmektedir. Uygulamada ise her bir davranış için en az üç oturum gerçekleştirilir ve her bir davranışla ilgili ölçümler yapıldıktan sonra bir sonraki davranışın yoklama evresi ve uygulama ölçümlerine geçilir. Bu şekilde bütün davranışlar sırasıyla yoklama ve uygulama evresi olmak üzere test edilir (Özen, Acar, Tavlar ve Çetin., 2002, 152).

3.2. Araştırma Evren ve Örnekleme

Araştırma evrenini Rize ilinde faaliyet gösteren bir özel rehabilitasyon merkezinde eğitim görmekte olan Hastane ve Rehberlik Araştırma Merkezi raporuyla Orta Düzey Zihinsel Yetersizlik tanısı almış zihinsel engelli çocuklar oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme, bu evren içerisinde rastgele olarak seçilen 3 zihinsel engelli çocuktan oluşmaktadır.

Deneklerin seçiminde belirlenen kriterler:

- ✓ Denekler, resimli kartlardaki resim, çizim ya da ifade içeren gösterimleri kavrayabilmektedir.
- ✓ Denekler, sözel yönerge ya da komutları (kapat, aç, giyin, otur gibi) anlayabilmekte ve bu komutların gereğini yerine getirebilmektedir.
- ✓ Denekler, daha önce resimli kartlarla tuvalet eğitimi konusunda sistematik bir eğitim almamışlardır.
- ✓ Denekler tuvaletleri geldiğini sözel olarak ifade edebilmektedir.

3.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Araştırmanın uygulaması, özel eğitim alanında uzmanlığı ve mesleki deneyimi olan iki araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın yazarı olan araştırmacı uygulamayı gerçekleştirirken diğer araştırmacı ise kayıtları tutmuştur.

Çocukların tuvalet eğitiminde eğitim aracı olarak ilistirasyon tekniğiyle oluşturulmuş resimli kartlar kullanılmıştır. Her bir kart öğretilmek istenilen bir beceriyi temsil etmekte olup yapılması gerekenin görsel ifadesini içermektedir.

Araştırmacı tarafından geliştirilen ve hedef becerileri içeren resimli kartların yanında her çocuk için bir bilgi kartı oluşturulmuştur. Bu bilgi kartlarında çocukları tanımlayıcı bilgilerin yanında yoklama evresi, oturumların kaydı için özel olarak hazırlanmış bir kayıt tablosu da yer almaktadır.

Araştırmanın veri toplama aracında bu temel bilgilerin yanında araştırmacının durum değerlendirmesi yapabilmesine imkan sağlayan çeşitli bilgilere de yer verilmiştir.

3.4. Araştırma Ortamı

Araştırma uygulamaları çocuklara danışmanlık hizmeti verilen bir derneğin tuvaletinde gerçekleştirilmiştir. 4 metreye 3 metre toplam 12 metre kare genişliğinde olan eğitim ortamında çocukların rahatlıkla oturabileceği klozet ve kolayca basa bileceği klozete ekli sifon bulunmaktadır. Tuvaletin kapısı çocuğun kolaylıkla açıp kapatabileceği pimapen olarak adlandırılan plastik bir kapıdır. Uygulamalar aynı gün içerisinde ve 10:00-12:00 saatleri arasındaki zaman diliminde gerçekleştirilmiştir. Eğitim ortamının ışığı yeterli düzeydedir.

3.5. Araştırmanın Değişkenleri

Araştırmalarda değişken seçimi elde edilmek istenilen sonuca ulaşma açısından büyük bir önem taşımaktadır. Çoklu yoklama modelinde becerilerin kademeli olarak değişimi incelenmektedir (Özen ve diğerleri, 2002, 152). Bu bakımdan araştırmanın

bağımlı değişkeni, verilen eğitime bağlı olarak farklılaşması beklenen hedef beceri çıktılarından oluşmaktadır. Araştırmada seçilen bağımsız değişken ise tuvalet becerilerinin kazandırılmasında bir eğitici araç olarak kullanılan resimli kartlarla verilen eğitimlerdir. Değişkenler her bir denek için bireyselleştirilmiş olarak uygulanabilmektedir. Elde edilen beceri çıktılarının (bağımlı değişken) değerinin giderek artması, bağımlı değişkenin etkililiği için bir delil olarak kabul edilmektedir.

3.5.1. Araştırmanın bağımsız değişkeni

Araştırmanın bağımsız değişkeni, resimli kartlarla verilen tuvalet eğitimidir. Resimli kartlarla eğitim tekniği, yanlışsız öğretim yöntemlerinden eş zamanlı ipucuyla öğretim yöntemlerindedir. Eşzamanlı ipucuyla öğretim yöntemlerinde hedef uyarın ile kontrol edici ipucu birlikte sunulmaktadır. Uygulamada ipucu, hedef uyarının hemen ardından 0 saniye bekleme süresinin ardından sunulmakta ve çocukların bu ipucunu model olarak alması beklenmektedir. Her denemede kontrol edici ipucunun sunulması nedeniyle çocuğa bağımsız tepki olanağı verilmemiş olur ve uyarıcı kontrol değişkeniyle beklenen transferlerin gerçekleşme düzeyi yoklama oturumlarında anlaşılmaktadır (Tekin, 1999). Bunlara ek olarak eş zamanlı ipucuyla öğretim yönteminde sözel ve fiziksel uyarınların yanında model uyarınlar da kullanılmaktadır (Gibson ve Shuster, 1992).

Eş zamanlı ipucuyla öğretim yöntemi, zihinsel yetersizliği olan çocuklara günlük yaşamda ihtiyaç duydukları zincirleme becerilerin öğretilmesinde etkili bir yöntemdir. Rasmussen ve Tekinarslan'ın (2017, 160) yaptığı araştırmada yöntemin zihinsel engelli çocuklara bu tür becerilerin öğretilmesinde etkili olduğu ve bu becerilere yönelik olarak öğrenimlerin eğitim sonrası dönemde de korunduğu görülmektedir.

Tuvalet becerisinin geliştirilmesi için verilen uygulama eğitimlerinde çocuklara ipucu olarak resimli kartlar gösterilmiş ve 0 saniye beklemeli olarak ipucundaki becerinin gerçekleştirilmesi istenmiş ve her öğretimin ardından değerlendirme oturumları yapılarak çocuğun performansı kayıt altına alınmıştır.

3.5.2. Araştırmanın bağımlı değişkeni

Temel öz bakım becerilerinden birisi olan tuvalet becerisinin zihinsel engelli çocuklara kazandırılmasına yönelik olarak verilen eğitimlerde, aşağıdaki beceriler bağımlı değişken olarak seçilmiştir;

- ✓ Kapıyı açmak,
- ✓ Kapıyı kapatmak,
- ✓ Klozetin kapağını açmak,
- ✓ Pantolonunu indirmek,
- ✓ Külotunu indirmek,
- ✓ Klozete oturmak,
- ✓ Çişini yapmak,
- ✓ Tuvalet kâğıdı ile kendini kurulamak,
- ✓ Külotunu çekmek,
- ✓ Pantolonunu çekmek,
- ✓ Klozetin kapağını kapatmak,
- ✓ Sifona basmak,
- ✓ Kapıyı açmak,
- ✓ Kapıyı kapatmak.

Belirlenen bu 14 bağımlı değişken çocuklara talimat/komutlar şeklinde aktarılmıştır.

3.6. Araştırma Uygulamasının Yapılış Biçimi

Çocuklara resimli kartlarla verilen eğitimlerin öncesinde tuvaletini yapma becerisi kapsamındaki çeşitli becerilerin uygulaması sırasıyla gerçekleştirilmiştir. Her beceri için bir yoklama evresi gerçekleştirilmiş ve “+ ve –” şeklinde yoklama kaydı oluşturulduktan sonra diğer becerilerin hepsinin sırasıyla yoklama evreleri gerçekleştirilip yoklama kayıtları tutulmuştur. Tuvalet becerisi kapsamında belirlenen bağımlı değişkenlerin hepsi için sıralı bir şekilde yoklama evresi tamamlandıktan sonra 1. Oturum uygulaması gerçekleştirilmiştir. Uygulamaya yönelik bu ilk oturumda çocukların becerileri gerçekleştirme düzeyleri yine aynı şekilde “+ ve –” olarak

puanlanmış ve bu şekilde arka arkaya 5 oturum gerçekleştirilmiştir. Beşinci ve son eğitici oturum tamamlandıktan sonra çocukların tuvalet becerilerine yönelik bir genel değerlendirme puanlaması yapılarak uygulama tamamlanmıştır. Uygulama denekler bazına sıralı bir şekilde gerçekleştirilmiş olup birinci deneğe yönelik uygulama bittikten sonra sonraki deneğe yönelik uygulamaya geçilmiştir.

Araştırmanın uygulamasını içeren bu deneysel aşamada resimli kartlar ve sözel komutların yanında çocukların istenilenleri rahat bir şekilde gerçekleştirebilmesi ve motive olabilmeleri için teşvik edici ifadeler ve çok iyi, aferin gibi pekiştireçlere de başvurulmuştur. Ancak yönergeler çocuklara mümkün olan en kısa şekliyle verilmiştir. Bunun yanında uygulamada tek fırsat yöntemi kullanılmıştır. İstenilen görevi tek seferde yerine getiremeyen çocuğun o beceri konusunda yetersiz olduğu kabul edilmiştir.

3.7. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırmada zihinsel engeli olan 3 çocuğa uygulama yapılmış ve yapılan ön/son değerlendirmelerin yanında bütün oturumların sonuçları +/- olarak kodlanmıştır. Kodlama sırasında çocukların verilen komutları eksiksiz olarak yerine getirmeleri durumunda "+", yerine getirememeleri durumunda ise "-" işareti verilmiştir.

Çocuklara verilen eğitimlerin bireysel sonuçları +/- olarak değerlendirilirken tablo ve grafik anlatımlarda ise sayısal dönüştürme işlemi yapılmıştır. Sayısal dönüştürme işlemi yapılırken "-" olarak değerlendirilen becerilere "0" puan verilirken "+" olarak değerlendirilen becerilere ise "1" sayısal değeri verilmiştir. Sayısal puanlama işlemi yapıldıktan sonra her çocuğun bütün beceriler (toplamda 14 beceri) bakımından kaç beceride başarılı olduğu her oturum için ayrı ayrı tespit edilmiştir. Böylece çocukların yoklama evresi, oturumlar ve son değerlendirme bakımından becerileri, % (yüzde) olarak tespit edilmiş ve yoklama evresinden son değerlendirmeye kadar olan aşamalardaki gelişim düzeyleri % olarak ifade edilmiştir.

3.8. Geçerlilik ve Güvenirlikler

Özel eğitime yönelik araştırmalarda katılımcıların önemli ölçüde çeşitli engeli olan bireylerden olması, hem uygulama araçlarının uygulanması açısından hem bulguların doğrulanması açısından geçerlilik ve güvenilirliğinin sorgulanmasını gerektirmektedir.

3.8.1. Gözlemciler arası güvenirlilik

Gözlemciler arası güvenirliliğin değerlendirilmesi amacıyla Abant İzzet Baysal Üniversitesi Zihin Engelliler Anabilim Dalı Zihin Engellilerin Eğitimi Yüksek Lisans programında öğrenci olan bir kişiden bağımsız gözlemci olarak yardım alınmıştır. Bağımsız gözlemci 10 yıl özel eğitim okullarında görev yapmış aynı zamanda yüksek lisans öğrencisi olan deneyimli öğretmenlerdir. Gözlemciler arası güvenirliliğin değerlendirmesinde ana veri toplayıcı uygulamadır.

Bağımsız gözlemci tüm oturumların % 33,3 'ne katılarak gözlemciler arası güvenirlilik verisi toplamıştır. Başlama düzeyi ve yoklama oturumları, (her denek için tek tek düşünüldüğünde) toplam 15 oturumdur. Bağımsız gözlemci bu oturumların 5'ine katılarak gözlemciler arası güvenirlilik verisi toplamıştır. Uygulama oturumları toplam 5 oturumdur. Bağımsız gözlemci bu oturumların 3'üne katılarak gözlemciler arası güvenirlilik verisi toplamıştır. Bağımsız gözlemci, yaptığı gözlemleri başlama düzeyi ve yoklama oturumlarında "Başlama ve Yoklama Düzeyi Veri Kayıt Formuna" ve uygulama oturumlarında ise "Uygulama Oturumları Veri Kayıt Formuna" kaydetmiştir. Oranlar yine bağımsız gözlemci tarafından hesaplanarak objektif olarak hesaplanmıştır. Gözlemciler arası güvenirlilik, araştırmacının ve bağımsız gözlemcinin verileri, "görüş Birliği / görüş birliği + görüş ayrılığı x 100" formülü ile (Kırcaali-iftar ve Tekin, 2006) hesaplanmıştır. Bu araştırmada gözlemciler arası güvenirlilik başlama ve yoklama oturumlarında tüm öğrencilerde % 100 ve uygulama oturumlarında tüm öğrencilerde % 100 olarak bulunmuştur.

3.8.2. Uygulama güvenilirliği

Özel eğitime yönelik araştırmalarda önemi artan bir kavram olarak uygulama güvenilirliği, uygulama aracının uygulamacı tarafından öğretim planına göre uygulanma düzeyidir. Uygulama güvenilirliği hesaplama formülü aşağıdaki şekildedir (Erbaş ve Yücesoy, 2002/2002, 115):

$$(\text{Gözlenen uygulamacı davranışı} / \text{planlanan uygulama davranışı}) \times 100$$

Bu araştırmada uygulama güvenilirliği verileri yoklama ve öğretim oturumlarının en az % 20'sinde toplanmış olup uygulama güvenilirliği yoklama oturumları için % 90, öğretim oturumları için % 95 bulunmuştur. Sonuç olarak araştırmanın uygulama geçerliliği yüksek düzeydedir.

3.8.3. Sosyal geçerlilik

Özellikle özel eğitimi konu alan çalışmalarda aranan sosyal geçerlilik, bir araştırmada etkinliği test edilen uygulamanın önemi, etkililiği, uygunluğu ve oluşturduğu etki düzeyi ile ilgili değerlendirmelerdir. Sosyal geçerliliği tespit etmede sosyal karşılaştırma, sürdürülebilirlik ve kalıcılık gibi yöntemler kullanılmaktadır. Sosyal karşılaştırma yönteminde bireyin performansının müdahale gerektirmeyen akranlarının performansıyla kıyaslanması yapılır. Uygulamada standart bir ölçü birimi yoksa öğretmen, ana-baba veya alan uzmanlarının görüşlerine dayalı olarak bireyin performansı değerlendirilir. Sürdürülebilirlik ve kalıcılık yönteminde ise uygulamadan elde edilen becerinin eğitim sonrası dönemlerde korunup korunmadığına bakılır (Atbaşı ve Karasu, 2019, 284-285).

Bu araştırmada elde edilen bulgular ışığında ailelere uygulanan sosyal geçerlilik anketinden elde edilen sonuçlara göre uygulanan yöntemin zihinsel engellilerin eğitimi için uygun olduğunu, sonuçların anne-babalar tarafından olumlu karşılandığı ve kazanılan becerilerin eğitimden sonra da korunduğu görülmektedir. Dolayısıyla araştırmada etkinliği test edilen uygulamanın sosyal geçerliliği vardır.

IV. BÖLÜM

4. Bulgular

Araştırmada zihinsel engeli olan 3 çocuğa resimli kartlarla tuvalet eğitimi verilmiş olup bu bulgular bireysel bazda ve örneklemin tamamı için toplu olarak ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

4.1. Resimli Kartlarla Verilen Tuvalet Eğitimi Bulguları

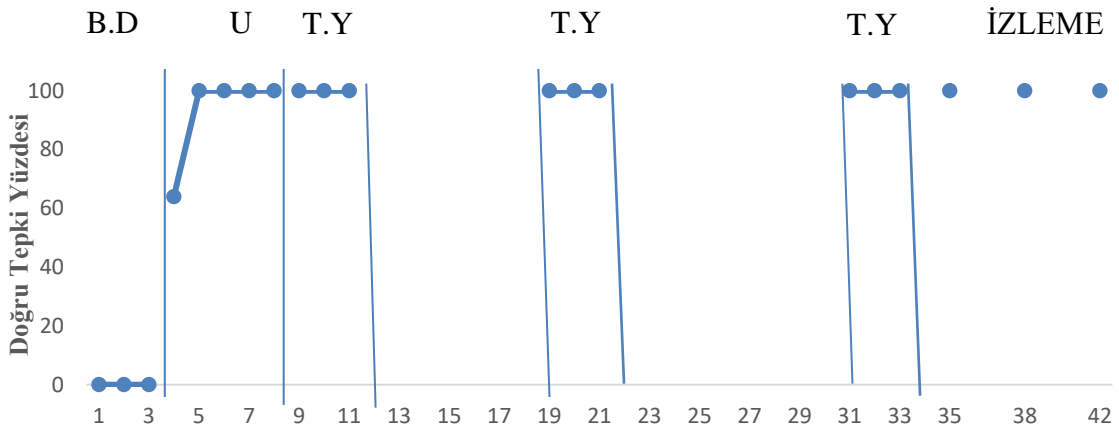
Zihinsel engelli çocuklara resimli kartlarla verilen tuvalet eğitiminin başarılı sonuçlar verdiği görülmektedir. İlk etapta eğitim verilen çocukların tuvalet becerilerinin eğitime başlama aşamasında farklı düzeylerde olduğu ancak gerçekleştirilen eğitim oturumlarında kademeli ilerlemeler kaydedildiği görülmektedir. Araştırmada eğitim verilen Ahmet, Muhammet ve Emirhan'ın başlangıç durumları ve eğitimlerle geldikleri aşama aşağıda açıklanmıştır.

4.1.1. Birinci deneğe ilişkin bulgular

Eğitim verilen çocuklardan Ahmet'e yapılan ön değerlendirmede hiçbir tuvalet becerisine sahip olmadığı görülmektedir. Ancak Ahmet'e resimli kartlarla verilen eğitimlerden sonra 1. Oturum'dan itibaren hızlı bir gelişmenin olduğu ve Ahmet'in 2. Oturum'da tuvalet becerileri kapsamındaki bütün görevleri eksiksizce yerine getirdiği görülmektedir

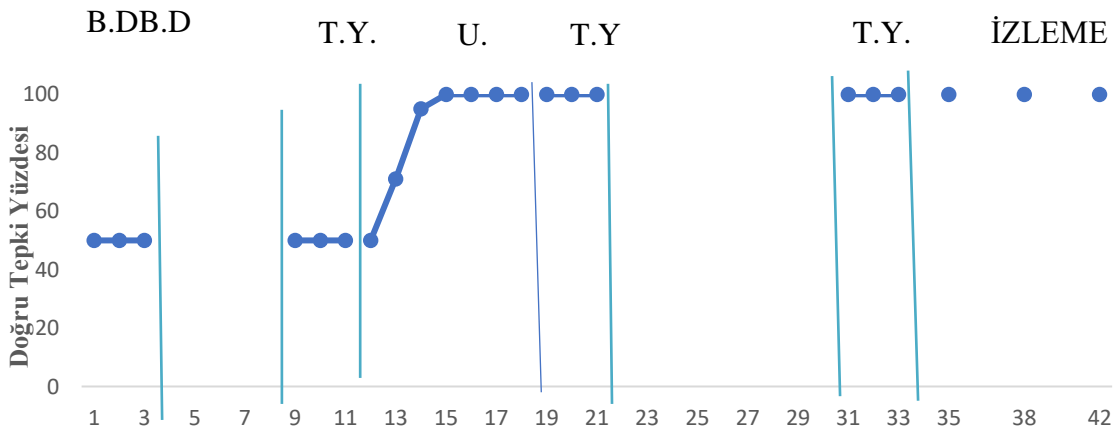
Ahmet, başlangıç seviyesinde 14 becerinin hiç birisini kendi başına yerine getirememektedir. Resimli kartların ipucu olarak kullanılmasına dayalı eğitimlerle uygulanan oturumlarda Ahmet'in başlangıç seviyesinde % 0 olan becerileri gerçekleştirme düzeyinin hızla artmaya başladığı görülmektedir. Ahmet, Birinci Oturum 'da verilerin % 64 kadarını yerine getirebilir olduktan sonra İkinci Oturum 'un sonunda bütün becerileri eksiksiz olarak yerine getirebilir duruma gelmiştir. Ahmet'in sonraki

oturumlarda da becerilerin tamamını başarılı bir şekilde yerine getirebildiği görülmektedir. Sonraki 3 toplu yoklama ve 2 gün, 1 hafta ve 2 hafta ara ile yapılan izleme verilerinde de Ahmet'in tuvalet kullanma becerisini %100 oranında yerine getirdiği gözlenmiştir.

Şekil 4.1. Ahmet'in tuvalet kullanma becerilerine ilişkin başlama, uygulama, yoklama ve izleme verileri

4.1.2. İkinci deneğe ilişkin bulgular

Şekil 4.2. Muhammet'in tuvalet kullanma becerilerine ilişkin başlama, uygulama, yoklama ve izleme verileri

Eğitim verilen ikinci çocuk Muhammet olup başlangıç becerileri olarak Ahmet'ten çok daha iyi durumdadır. Yapılan ön değerlendirmede tuvaletini yapmaya

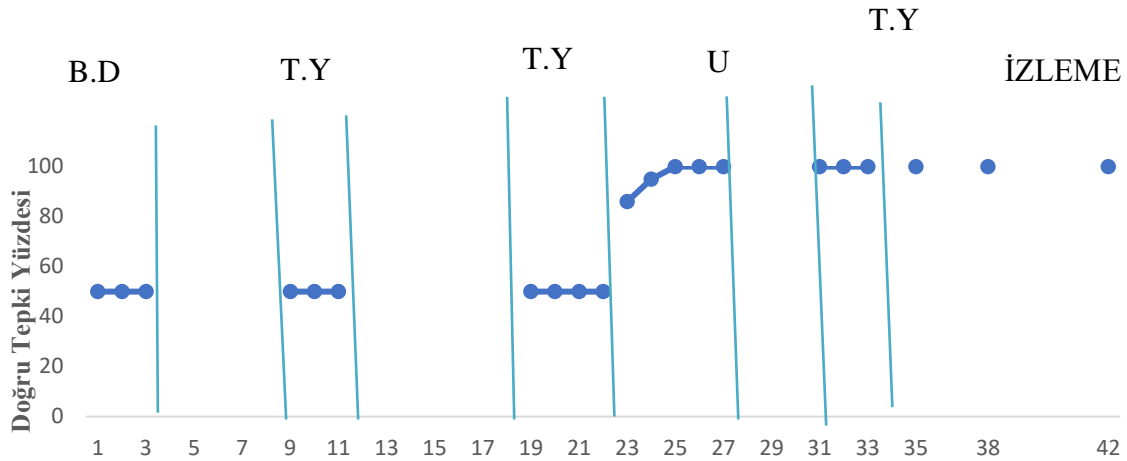
yönelik ilk 6 beceriyi gerçekleştirebildiği, temizlenme ve giyinme ile ilgili becerilerde yetersiz olduğu görülmektedir. Verilen eğitimlere bağlı olarak Muhammet'in tuvalet becerilerinde gelişme gözlenmiş olup 4. Oturum'dan itibaren bütün becerileri eksiksiz yerine getirebildiği görülmüştür.

Ancak Muhammet'in beceri gelişiminin Ahmet'e göre yavaş olduğu görülmektedir. Ahmet başlangıç seviyesinde hiçbir beceriye sahip değilken 2. Oturum'da bütün görevleri eksiksiz yerine getirirken Muhammet'in listede yer alan ilk 6 beceriye sahip olduğu ancak bütün görevleri ancak 4. Oturum'da yerine getirebildiği görülmektedir. Muhammet'in özellikle kendini temizleme becerisi konusunda yavaş gelişim gösterdiği gözlenmiştir.

İkinci Denek Muhammet'in ön değerlendirme sonuçlarına göre eğitim öncesinde Muhammet 14 becerinin yarısını kendi başına yerine getirebilecek durumdadır. Muhammet'in resimli kartların ipucu olarak kullanıldığı eğitimden sonraki ilk oturumda becerilerin 14'ünü yerine getirebildiği, ikinci ve üçüncü oturumda becerilerin % 93'ünü yerine getirdiği dördüncü oturum ve sonraki oturumların tamamında ise becerilerin tamamını yerine getirebildiği görülmektedir. Ancak Muhammet'in başlangıç seviyesinde Ahmet'e göre çok daha iyi durumda olmasına karşın eğitimlerle gösterdiği gelişimin Ahmet'te görülen gelişime göre oldukça zayıf olduğunu söylemek mümkündür

4.1.3. Üçüncü deneğe ilişkin bulgular

Üçüncü deneğe ilişkin bulgular Şekil 4.3'te sunulmuştur.

Şekil 4.3. Emirhan'ın tuvalet kullanma becerilerine ilişkin başlama, uygulama, yoklama ve izleme verileri

Eğitim verilen üçüncü çocuk olan Emirhan da Muhammet gibi ilk 6 beceriyi kendi başına gerçekleştirebilmektedir. Ancak benzer şekilde Ahmet'e göre daha yavaş gelişim göstermiş olup, gelişim özellikleri Muhammet'e benzemektedir. Emirhan'a verilen eğitimlere bağlı olarak Emirhan'ın 4. Oturum'da bütün görevleri eksiksiz yerine getirebildiği görülmektedir. Ancak Emirhan'ın kapıyı kapat komutunu 2. Oturum'da gerçekleştirebilmesine karşın 3. Oturumda gerçekleştiremediği, diğer becerilerde gösterdiği hızlı gelişime karşın totalde ancak 4. Oturum'da bütün becerileri eksiksiz gerçekleştirebildiği görülmektedir. Eğitim sonrasında yapılan 2 yoklama ve 2 gün, 1 hafta ve 2 hafta ara ile yapılan izleme oturumlarının da Muhammet'in tuvalet kullanma becerisini %100 oranında yerine getirdiği gözlenmiştir.

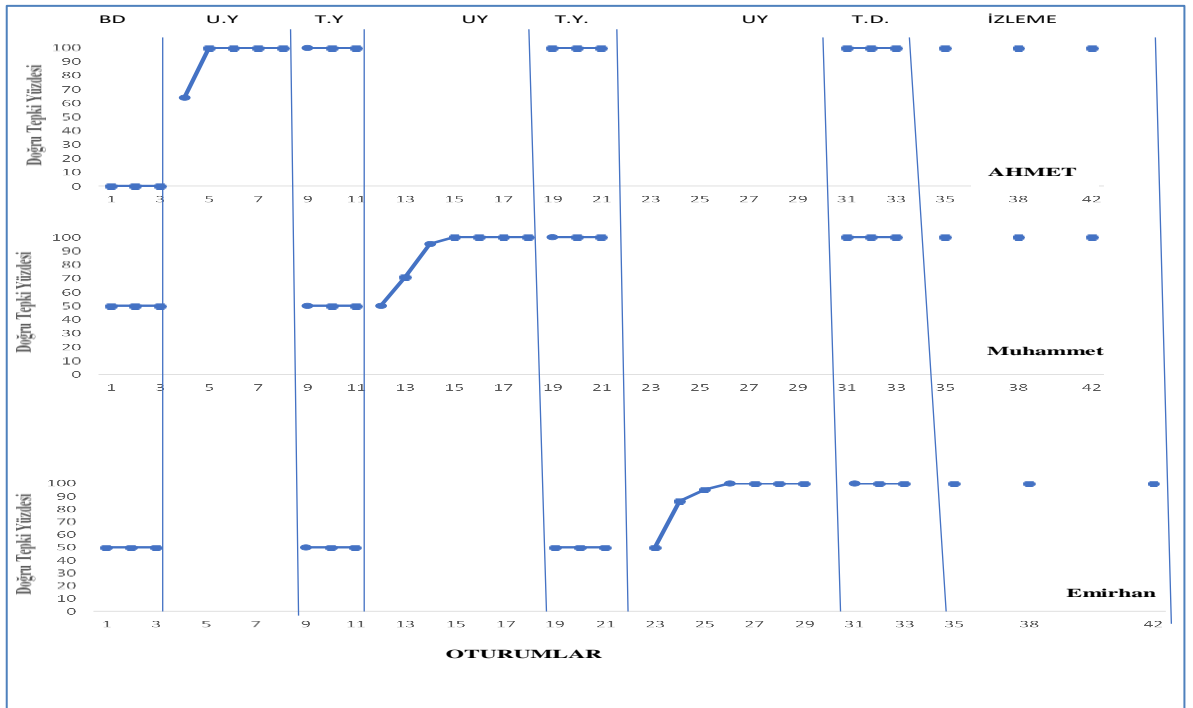
Araştırmaya dahil edilen üçüncü denek olan Emirhan da Muhammet gibi 14 becerinin % 50'sini ön değerlendirme aşamasında yerine getirebilir durumdadır. Emirhan'a verilen eğitimler sonrasında yapılan oturumların sonuçlarına bakıldığı zaman, Emirhan'ın da Muhammet gibi Ahmet'e göre daha yavaş bir gelişim sergilediği görülmektedir. Ancak Emirhan da 4. Oturum'dan itibaren bütün becerileri eksiksiz bir şekilde yerine getirebilmektedir. Eğitim sonrasında yapılan 1 toplu yoklama ve 2 gün sonra, 1 hafta sonra ve 2 hafta sonra yapılan izleme verilerinde Emirhan'ın tuvalet kullanma becerisini %100 oranında yerine getirdiği gözlemlenmiştir.

4.2. Eğitimlerin Toplu Değerlemesi

Zihinsel engelli üç çocuğa resimli kartlarla verilen tuvalet eğitiminin bulgularının sayısal bakımdan toplulaştırılmış sonuçlarına göre çocukların tuvalet hazırlık becerileri ortanın üzerinde iken tuvaletini yapma ve tuvalet sonrası işlemlere ilişkin becerileri ise yok denecek kadar azdır.

Çocuklara 5 oturumda verilen eğitimler ilk oturumdan itibaren sonuç vermeye başlamış ve 3. Oturumdan itibaren “tuvalet kağıdı ile kendini kurulama” ve tuvalet yaptıktan sonraki “kapıyı kapat” komutu kapsamındaki beceri haricinde bütün becerilerde tam yeterliliğin olduğu görülmüştür. Dördüncü ve beşinci oturumlarda ise çocukların bütün becerileri tam olarak yerine getirdiği görülmüştür.

Çocukların tuvalet becerileri ile ilgili olarak yapılan ön değerlendirme ve son değerlendirme sonuçları birlikte ele alındığında her üç çocuğun da ön değerlendirme puanlarının düşük olduğu ancak verilen eğitimler sonrası yapılan son değerlendirme puanlarının bütün beceriler bakımından tam olduğu görülmektedir.

Şekil 4.4. Üç denegin tuvalet kullanma becerilerine ilişkin başlama, uygulama, yoklama ve izleme verileri

Grafikte de görüleceği üzere 3 deneğe uygulanan resimli kartlar kullanılan eş zamanlı ipucu yöntemi ile tuvalet kullanma becerisi öğretimi sonunda tüm denekler bu beceriyi %100 oranında öğrenmiş eğitim başında belirlenen amaçları sırası ile doğru biçimde gerçekleştirebilmişlerdir. Bu bağlamda bakıldığında eş zamanlı ipucu yönteminin sıralı öz bakım becerilerinin öğretiminde etkili olduğu söylenebilir.

Bu araştırmanın sonunda araştırmaya katılan öğrenci ailelerinden araştırma ve araştırmanın sonuçları hakkında görüşleri alınarak araştırmanın sosyal geçerliliği incelenmiştir. Araştırmaya katılan öğrenci ailelerinin tümü, bu araştırmaya katıldıkları için memnun olduklarını belirtmişlerdir. Ailelerin hepsi bu araştırmayı başka insanlara da önereceklerini ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan aileler çocuklarının bağımsız olarak tuvaleti kullanma becerisinin çocuklarını daha bağımsız hareket etmesini sağladığını ve çocuklarının daha hijyenik olduğunu iç çamaşırlarının temiz kaldığını belirtmişler ve bu bağlamda programdan beklentilerinin tam olarak karşılandığını belirtmişlerdir.

V. BÖLÜM

5. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

5.1. Tartışma

Araştırmadan elde edilen bulgular; (a) bu araştırmada kullanılan eşzamanlı ipucuyla öğretimin her üç öğrencide de tuvalet kullanma becerisinin öğretiminde etkili olduğunu, ayrıca (b) öğretim sona erdikten sonra iki gün, bir ve iki hafta sonra düzenlenen izleme oturumlarında edinilen bu beceriyi devam ettirdikleri görülmüştür. Araştırma bulgularına bakıldığında öğrencilerin edindikleri bu becerileri, (c) farklı farklı ortamlara genelleyebildikleri görülmüştür.

Bu bulgular ışığında eşzamanlı ipucuyla öğretimin tuvalet kullanma becerisinin öğretiminde etkili bir yöntem olduğu söylenebilir. Bulgular yerli ve yabancı literatürdeki çalışmaların bulguları ile de uyumludur.

Karabulut ve Yıkılmış'ın (2010, 107-110) bulguları eşzamanlı ipucu ile öğretim yönteminin zihinsel engelli çocuklara beceriler kazandırılmasında etkili olduğunu göstermektedir. Zihinsel engelli çocukların yemek masası hazırlama becerilerinde eş zamanlı ipucu ile öğretim yönteminin başarısını test eden Rasmussen ve Tekinarslan'ın (2017, 159-160) bulgularına göre eğitim verilen çocuklar söz konusu becerileri kazandığı gibi sonraki dönemler için korumuşlar ve başka ortam ve gereçlere uygulama becerisi göstermiştir. Bir başka araştırmada ise eş zamanlı ipucuyla öğretim yönteminin otistik bir çocuğun beceri gelişimine etkisi incelenmiştir. Bulgular yöntemin başarılı olduğunu ve çocuğun eğitimle kazandığı becerileri sonraki dönemlerde de koruduğunu göstermektedir (Karşıyakalı ve diğerleri, 2014, 516-517).

Bolu ilinde hafif düzeyde zihinsel engelli çocuklara yönelik olarak yapılan bir araştırmada eş zamanlı ipucu yöntemi ile dokunarak rakamları öğretme eğitimi verilmiş ve eğitimlerin başarılı olduğu görülmüştür. Bulgulara göre çocukların eş zamanlı ipucu

yöntemiyle eğitim sonucunda nesnelere rakamlarla eşleştirme becerisi gelişmiş ve bu becerilerini daha sonra da koruyabilmiştir (Öztürk, 2016, 102-14).

Okyar (2017, 85-90), “Genç Yetişkin Görme Engellilere Günlük Yaşam Becerilerinin Kazandırılmasında Eş Zamanlı İpucu İşlem Süreci ile Yapılan Öğretimin Etkililiği” isimli araştırmasında görme engelli yetişkinlere günlük becerilerin kazandırılmasında eş zamanlı ipucu ile öğretim yönteminin etkisini incelemiştir. Bulgulara göre kullanılan öğretim yöntemi deneklerin günlük yaşam becerilerini (kazak katlama, bulaşık yıkama, elektrikli süpürge ile halı süpürme) kazanmasında etkili olduğu görülmüştür. Bunun yanında katılımcıların edindikleri becerileri daha sonra da koruyabildikleri görülmüştür.

Zihinsel engelli öğrencilere eş zamanlı ipucu yönteminin galoş giyme becerisinin kazanılmasındaki etkinliğini inceleyen Lelebici'nin (2012, 73-76) çalışmasında, verilen eğitimlerin olumlu sonuçlar verdiği görülmektedir. Bulgulara göre öğrencilere verilen eğitimler başarılı sonuçlar vermiş ve çocuklar edindikleri becerileri farklı araç gereçlere de genelleme yeteneği kazanmıştır. Ayrıca öğrencilerin edindikleri becerileri daha sonraki dönemlerde korudukları da görülmektedir.

Zihinsel engelli çocukların okuma becerilerinin geliştirilmesinde eş zamanlı ipucu yöntemi ile verilen eğitimin etkisini inceleyen Özak'ın (2008, 64-66) araştırmasına göre, öğrenciler eş zamanlı ipucu yöntemi ile daha iyi öğrenebilmektedir. Ayrıca eğitim verilen çocukların başta iletişim becerileri olmak üzere sosyal becerilerinin geliştiği de görülmüştür.

Eş zamanlı ipucu ile öğretimde bireysel eğitim ve grup eğitimlerini karşılaştırmalı olarak ele alan Çitçi'nin (2007, 170-174) araştırması, her iki yöntemde başarılı olduğunu göstermektedir. Zihinsel engeli olan çocuklara renk kavramının öğretimi için eş zamanlı ipucu yöntemi ile bireysel ve grup eğitimleri verilmiş, bireysel eğitim verilen çocuklar gibi grup eğitimi verilen çocukların da başarı gösterdiği tespit edilmiştir.

Farklı alanlarda yapılmış olan bu çalışmaların bulguları, eş zamanlı ipucu ile öğretimin başarılı bir yöntem olduğunu ortaya koyan araştırmalardan bazılarıdır.

Çalışmalarda zihinsel engelli bireylere ipucu ile öğretim esas alınmış ve bizim araştırmamızın sonuçları ile uyumlu sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür.

Zincirleme bir beceri olan tuvalet kullanma becerisinin resimli kartlar kullanılarak eşzamanlı ipucuyla öğretiminin etkililiğini inceleyen bu araştırmada eş zamanlı ipucuyla öğretim etkili bulunmuştur ve bu bulgu, zihin engelli bireylere ve otizmli bireylere öz bakım, bağımsız yaşam ve meslek becerileri gibi zincirleme becerilerin öğretimi üzerinde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini inceleyen araştırma bulgularıyla; Schuster ve Griffen (1993) yürüttükleri bir araştırmada meyve suyu hazırlama becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini inceleyen araştırması, Sewell ve diğerleri (1998) gelişimsel geriliği olan deneklere, eşzamanlı ipucuyla öğretimle giyinme becerilerini öğretimini inceleyen araştırması, Fetko ve diğerleri (1999), yürüttükleri bir çalışmada, zincirleme becerilerden dolap kilitleme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini inceleyen araştırması, Parrot ve diğerleri (2000) yürüttükleri araştırmada, el yıkama becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucu ile öğretimin etkililiği inceleyen araştırmasıyla, Yücesoy (2002) yaptığı çalışmada, zihin özürlü öğrencilere fotokopi çekme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği araştırmasıyla, bulgularıyla tutarlılık göstermektedir.

Yurtdışında yapılan erken dönem çalışmalarında da eş zamanlı ipucuyla öğretim yönteminin çocukların gelişiminde ve engelli çocukların eğitiminde etkili olduğu yönünde bulgular vardır. Batesand Armanti (1970), Ellen (1995), Kroegerand Sorensen (2010) gibi araştırmalar da gelişimsel sorunları olan çocukların çeşitli konulardaki eğitim süreçlerinde ipuçları ve teşviklerin etkili olduğunu ortaya koyan bulgulara sahiptir.

Sonuç olarak resimli kartların ipucu olarak kullanılmasına dayalı eğitim verilen zihinsel engelli çocukların toplam puanları ilk oturumdan itibaren artmaya başlamış ve 3. Oturumdan sonra tam puan halini almıştır.

Beceriler bakımından toplam puanlara bakıldığında zaman ise eğitim öncesi en zayıf becerinin çişini yapma olduğu görülmektedir. Resimli kartlarla verilen eğitimlerle çocukların en yetersiz oldukları bu beceride tam yeterliliğe ulaştığı görülmektedir.

Ancak başlangıçta fazla yetersiz olmadıkları “tuvalet kağıdı ile kendini kurulama” ve tuvalet yaptıktan sonra “kapıyı kapatma” becerisinde 3. Oturumda da tam yeterliliğe ulaşmadıkları, bu becerilerinin 4. Oturumla tam yeterliliğe ulaştığı görülmektedir. Diğer yedi beceri konusunda başlangıçta hiçbir becerisinin olmadığı ancak resimli kartlarla verilen 5 oturumluk eğitimin ardından çocukların bu becerilerin tamamında tam yeterliliğe ulaştığı görülmektedir.

Çocuklara verilen resimli kart eğitimlerinin her beceride aynı etkiyi aynı hızda gösterdiğini söylemek mümkün değildir. Bunu özellikle başlangıçta tamamen yetersiz olunan çişini yapma becerisi ile diğer bazı becerilerin gelişim sürecinde görmek mümkündür. Fakat nihai sonuç olarak bakıldığında tuvalet becerisi bakımından hayati önemi olan beceriler konusunda resimlik kartlarla verilen eğitimin daha hızlı sonuç yarattığını söylemek mümkündür.

Eğitim verilen zihinsel engelli çocukların ön değerlendirme ve son değerlendirme puanlarına bakıldığı zaman; ilk yedi beceride kısmi yeterliliklerinin olduğu, resimli kartlarla verilen 5 oturumluk eğitimin sonunda bu becerilerin tamamında tam yeterliliğe (% 100) ulaştıkları görülmektedir. Araştırmadan elde edilen bulgular; (a) bu araştırmada kullanılan eşzamanlı ipucuyla öğretimin her üç öğrencide de tuvalet kullanma becerisinin öğretiminde etkili olduğunu, ayrıca (b) öğretim sona erdikten sonra iki gün, bir ve iki hafta sonra düzenlenen izleme oturumlarında edinilen bu beceriyi % 100 devam ettirdikleri görülmüştür. Araştırma bulgularına bakıldığında öğrencilerin edindikleri bu becerileri, (c) farklı farklı ortamlara genelledebildikleri görülmüştür.

Bu bulgular ışığında eşzamanlı ipucuyla öğretimin tuvalet kullanma becerisinin öğretiminde etkili bir yöntem olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Zincirleme bir beceri olan tuvalet kullanma becerisinin resimli kartlar kullanılarak eşzamanlı ipucuyla öğretiminin etkililiğini inceleyen bu araştırmada eşzamanlı ipucuyla öğretim etkili bulunmuştur ve bu bulgu, zihin engelli bireylere ve otizmlili bireylere öz bakım , bağımsız yaşam ve meslek becerileri gibi zincirleme becerilerin öğretimi üzerinde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini inceleyen araştırma bulgularıyla; Schuster ve Griffen (1993) yürüttükleri bir araştırmada meyve

suyu hazırlama becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini inceleyen araştırması, Sewell ve diğerleri (1998) gelişimsel geriliği olan deneklere, eşzamanlı ipucuyla öğretimle giyinme becerilerini öğretimini inceleyen araştırması, Fetko ve diğerleri (1999), yürüttükleri bir çalışmada, zincirleme becerilerden dolap kilitleme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini inceleyen araştırması, Parrot ve diğerleri (2000) yürüttükleri çalışmada, el yıkama becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucu ile öğretimin etkililiği inceleyen araştırmasıyla, Yücesoy (2002) yaptığı çalışmada, zihin özürlü öğrencilere fotokopi çekme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği araştırmasıyla, bulgularıyla tutarlılık göstermektedir.

Zihinsel engelli çocuklar, engel düzeylerine göre temel becerilerde önemli sorunlar yaşayan, bir çok beceriyi yerine getiremeyen çocuklardır. Yeme içme, giyinme, temizlenme, banyo, diş bakımı gibi başlıca öz bakım becerilerinin kazandırılması, zihinsel engelli çocuklara yönelik olarak verilen eğitimlerin öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Bunun yanında günlük yaşamın bir parçası olan tuvalet becerisi konusunda önemli yetersizlikler gösteren zihinsel engelli çocuklara bu becerilerin kazandırılması da büyük bir önem taşımaktadır

Zihinsel engelli çocuklara yönelik olarak düzenlenen eğitim programlarında ipucu ile öğretim yöntemi öne çıkan ve başarısı çeşitli araştırmalarla kanıtlanmış bir yöntemdir. İpucu yöntemi, yanlışsız öğretim yöntemleri içerisinde yer alan ve eğitim sırasında çocukların problem davranışları sergilemesini önlemeyi amaçlayan bir yöntemdir. Sözel ve görsel pekiştireçler içermesi, ve çocuklara azaltılarak verilen ipuçlarının öğrenmeyi kolaylaştırması, bu yöntemin kolay ve başarılı bir şekilde uygulanmasını sağlamaktadır. Bunun yanında yeme içme, giyinme, temizlenme, tuvaletini yapma gibi zincirleme becerileri gerektiren çoklu becerilerin öğretilmesindeki işlevselliği bu yöntemi öne çıkaran bir husus olarak dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada zihinsel engelli çocuklara tuvalet becerilerinin kazandırılmasında eşzamanlı ipucuyla öğretim yöntemlerinden resimli kartlarla tuvalet eğitimi yönteminin başarısı incelenmiştir. Literatürde tuvalet becerilerinin geliştirilmesine yönelik olarak verilen eğitimlerin ele alındığı çalışmalarda ipucu olarak resimli kartları kullanan yöntemlerle ilgili herhangi bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Bu nedenle bu

araştırmanın bu alanda önemli bir eksikliğin giderilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre zihinsel engelli çocuklara resimli kartlarla verilen tuvalet becerisi eğitimi sonucunda, bütün denekler istenilen seviyeye ulaşmıştır. Araştırma bulguları ipucu yöntemi olarak resimli kartların kullanılmasına dayalı eğitimin tuvalet becerilerinin geliştirilmesinde etkili bir yöntem olduğu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak başlangıçtaki beceri düzeyi en düşük denek olan Ahmet'in başlangıç becerileri daha fazla olan diğer iki deneğe göre eğitimin sonucunda belirgin bir şekilde daha hızlı gelişim gösterdiği tespit edilmiştir. Başlangıç seviyesinde daha yetersiz olan deneğin daha iyi durumda olan deneklere göre daha hızlı bir gelişim göstermesi, dikkat çekici bir bulgu olmuştur.

Sonuç olarak araştırmada etkililiği incelenen resimli kartlarla tuvalet eğitiminin zihinsel engelli çocuklara tuvalet becerilerinin kazandırılmasında etkili ve başarılı bir yöntem olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla uygulanması da kolay bir yöntem olan bu eğitim yönteminin zihinsel engelli çocuklara yönelik eğitim veren özel eğitim kurumlarında etkili bir yöntem olarak kullanılabilir.

Tuvalet eğitimi çocuğun tuvaletinin geldiğini söylemesi ile kazandırılmış gibi görülse de aslında tuvaletinin geldiğini söyleme tuvalete gitme tuvaletini yapma tuvalet sonrası temizlik ve ellerini yıkama gibi becerilerden oluşan kompleks bir beceridir. Özellikle okullarda ve aileler de çocuğun tuvaletini geldiğini söylemesi ve tuvalete gitmesi beceriye sahipmiş gibi düşünülmektedir. Tuvalet kullanma becerisi bu bağlamda çocuğun doğru değerlendirilmesi ve ihtiyaçlarının doğru belirlenmesi için önem arz etmektedir.

5.2. Sonuç

Bu araştırmada, zihin engeli olan çocuklara resimli kartlar ile tuvalet kullanma becerisinin kazandırılmasında, eş zamanlı ipucu yöntemiyle öğretimin etkili olup olmadığı, edinilen becerinin izleme oturumları sonunda korunup korunmadığı, çoklu örneklere göre genelleme sağlanıp sağlanmadığı incelenmiştir.

Araştırma bulguları incelendiğinde; Schuster ve Griffen (1993) yürüttükleri bir araştırmada meyve suyu hazırlama becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini inceleyen araştırması, Sewell ve diğeri (1998) gelişimsel geriliği olan deneklere, eşzamanlı ipucuyla öğretimle giyinme becerilerini öğretimini inceleyen araştırması, Fetko ve diğeri (1999), yürüttükleri bir çalışmada, zincirleme becerilerden dolap kilitleme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini inceleyen araştırması, Parrot ve diğeri (2000) yürüttükleri araştırmada, el yıkama becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucu ile öğretimin etkililiği inceleyen araştırmasıyla, Yücesoy (2002) yaptığı çalışmada, zihin özürlü öğrencilere fotokopi çekme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği araştırmasıyla, bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Sönmez ve Aykut (2011, 1161)'in bulguları da eş zamanlı ipucuyla öğretim yönteminin gelişimsel bozukluğu olan çocuklara beceriler kazandırılmasında etkili olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan bu araştırmadan elde edilen bulguların başka çalışmaların bulgularıyla tutarlılık gösterdiğini söylemek mümkündür.

Ayrıca Batesand Armanti (1970, 3)'in zihinsel engelli çocuklara tuvalet becerisinin öğretilmesinde ipucu ve uyarıcılar kullanmanın etkisini inceleyen araştırmasının bulguları ile de bir tutarlılık vardır. Yabancı literatürde yer alan Ellen (1995, 23-25)'in 3-5 yaş grubundaki çocuklarda ipucu ve teşviklerin etkisini ortaya koyan çalışması, Kroegerand Sorensen (2010, 563-565) gibi araştırmalardaki bulgularla da bir paralellik olduğunu söylemek mümkündür.

5.3. Öneriler

1. Gelecekte eş zamanlı ipucu ile öğretim yönteminin bu alandaki etkililiği inceleyen yeni çalışmaların yapılması öğretmen velilerin çocuklarına sistematik eğitim verebilmelerini sağlayacaktır

2. Diğer eş zamanlı ipucu ile öğretim yöntemi tekniklerinin kullanıldığı araştırmaların yapılması, eğitim öğretim uygulamalarının geliştirilmesinde yararlı olacaktır.

3. Gelecekte yapılacak araştırmalarda farklı yaş, cinsiyet, zeka grupları gibi farklı özelliklerdeki katılımcılarla yapılacak araştırmalar, eş zamanlı ipucu ile öğretim yönteminin tuvalet becerilerinin kazandırılmasındaki etkinliğini ortaya koymada yararlı olacaktır.

4. Bu çalışmada eğitim ortamının fiziki şartları nedeniyle tuvaleti uygun biçimde kullanım amacı için klozet kullanılmış ancak alaturka tuvalet için ayrı bir çalışma yapılabilir.

5. Öz bakım becerileri için eş zamanlı ipucu yöntemiyle resimli kartlar kullanılarak öğretim programları geliştirilebilir.

6. Tuvalet kullanma becerilerinin öğretilmesinde eş zamanlı ipucuyla öğretim yönteminin farklı ipuçlarına dayalı metotlarının etkinliğini test eden araştırmalar yapılarak bu konudaki bulgular zenginleştirilebilir.

5. Farklı zincirleme beceriler için de benzer çalışmalar yapılarak eş zamanlı ipucu yönteminin etkililiği araştırılabilir.

6. Günümüzün güncel teknolojileri de eş zamanlı ipucu yönteminin kullanımını kolaylaştırabilecek nitelikte olup resim ve video temelli eğitim modelleri bu tür araştırmalara uyarlanabilir

KAYNAKÇA

- Atbaşı, Z. ve Karasu, N. (2019). Uygulama Örneği Üzerinden Sosyal Geçerlik Kavramının Anlamı ve Değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(1), 283-303.
- Aykut, Ç., Emecen, D. D., Dayı, E. ve Karasu, N. (2014). Zihin Engelli Öğrencilere Küçük Grup Öğretimi Sırasında Video İpucu Kullanılarak Zincirleme Becerilerin Kazandırılması. *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(3), 1075-1087.
- Bayazıt, B., Meriç, B., Aydın, M. ve Seyrek, E. (2007). Eğitilebilir zihinsel engelli çocuklarda eğlenceli atletizm antrenman programının psikomotor özelliklere etkisi. *Spormetre Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(4), 173-176.
- Bozkurt, S. S. (2014). Zihinsel Engelli Çocukların Özellikleri. A. Cavkaytar (Ed.), *Aile Eğitim Rehberi - Zihinsel Engelli Çocuklar*. T.C. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli Ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Brazelton, T. B. (1962). A Child-Oriented Approach To Toilet Training. *Pediatrics (American Academy Of Pediatrics)*, 29, 121-128.
- Brown, F. J. and Peace, N. (2011). Teaching a child with challenging behaviour to use the toilet: a clinical case study. *British Journal of Learning Disabilities*, 39, 321–326.
- Camadan, F., Özer, R. ve Şen, G. (2011). Zihinsel Engelli Öğrencilerin Aldıkları Eğitimlerin Değerlendirilmesi (Rize İli Örneği). *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(I-II), 8-17.
- Çiftçi, H. D. (2007). *Dalı Zihinsel Engelli Çocuklara Renk Kavramını Kazandırmada Eş Zamanlı İpucuyla Öğretimin Bireysel Ve Grup Eğitimindeki Etkisinin Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Dayı, E. ve Şafak, P. (2018). Çoklu Yetersizliği Olan Bir Çocuğa Dönüştürülebilir Sembol Pekiştirmeyi İçeren Tuvalet Eğitim Paketiyle Tuvalet Kontrolünün Kazandırılması: Vaka Çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 43(196), 301-316.
- Deniz, Ç. ve Görak, G. (2018). Çocuklarda Tuvalet Eğitimi ve Kullanılan Yöntemler. *G.O.P. Taksim E.A.H. JAREN*, 4(1), 59-64.
- Dernekbaş, S. (2010). *Zihinsel Engelliler İçin Matbaa Eğitim Programının Oluşturulması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Doğru, S. S. Y. (2009). Özel Eğitimde Kullanılan Alternatif Programlar (Montessori Yaklaşımı). *Türk Bilim Araştırma Vakfı (TÜBAV) Bilim Dergisi*, 2(1), 107-116.
- Ellen, K. (1995). Developing a Program To Improve Toileting Skills of Prekindergarten Handicapped Students in a Suburban Elementary School. *To The Educational Resources Information Center (ERIC)*. ED385113, 47.
- Engelliler Hakkında Kanun. Kanun Numarası : 5378, Kabul Tarihi : 1/7/2005, Yayımlandığı Resmi Gazete : Tarih: 7/7/2005 Sayı : 25868, Yayımlandığı Düstur : Tertip : 5 Cilt : 44.
- Erbaş, D. ve Yücesoy, Ş. (2002/2003). Özel Eğitim Öğretmenliği Programlarında Yer Alan Uygulama Derslerini Yürütürken Kullanılan İki Farklı Dönüt Verme Yönteminin Karşılaştırılması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1),109-120.
- Eren, T. ve Oğuz, F. (2014). Sağlıklı Çocuklarda Tuvalet Eğitimi. *Turkish Family Phycsian*, 5(3), 13-18.
- Eripek, S. (2004). Türkiye’de Zihin Engelli Çocukların Kaynaştırılmalarına İlişkin Olarak Yapılan Araştırmaların Gözden Geçirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 25-32.
- Gerçeksever, H. İ. (2011). *Down Sendromu Çocukların Giysilerden Kaynaklanan Giyinme Problemleri Ve Giysi Tercihleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Hekim, M. ve Tokgöz, M. (2016). Zihinsel Engelli Çocuklarda Motor Gelişim Yetersizlikleri: Motor Gelişimin Desteklenmesinde Fiziksel Aktivite Ve Sporun Önemi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(17), 489-501.
- Dut Y. (Ed.), (Tarihsiz). *Tuvalet Eğitimi*. Ankara: Kamer Vakfı.
- Karabulut, A. ve Yıkılmış, A. (2010). Zihin Engelli Bireylere Saat Söyleme Becerisinin Öğretiminde Eşzamanlı İpucuyla Öğretimin Etkililiği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 103-113.
- Karşıyakalı, D. M., Deniz, J. ve Düzkantar Uysal, A. (2014). Otistik Bir Öğrenciye Adı Söylenen Çalgıyı Gösterebilme Öğretiminde Eşzamanlı İpucuyla Öğretimin Etkililiği. *International Journal of Social Science*, 26, 507-520.
- Kaytez, N., Durualp, E. ve Kadan, G. (2015). Engelli Cocuğu Olan Ailelerin Gereksinimlerinin Ve Stres Düzeylerinin İncelenmesi. *Eğitim Ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 197-214.
- Kiddoo, D. A. (2012). Toilettraining children: when to start and how to train. *CMAJ*, 184(5), 511-512.
- Kırılıoğlu, H. İ. K. (2015). *Zihinsel Engellilere Yönelik Durumun Ve Hizmetlerin Uzman Görüşleri Perspektifinde Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Konuker, R., Pirpir, D. A., Çiçekler, C. Y., Büyükbayraktar, Ç. G. ve Uslu, B. (2014). Özel Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Uygulanan Zihinsel Engelli Birey Destek Eğitim Programının Hafif Düzeyde Zihinsel Engelli Çocukların Görsel Algı Düzeylerine Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 36, 327-340.
- Kroeger, K. ve Sorensen, R. (2010). A parent training model for toilet training children with autism. *Journal of Intellectual Disability Research*, 56(6), 556-567.

- Kurnaz, A. ve Çetin, K. (2017). Özel Gereksinimli Öğrencilerin Giyinme Güçlüğü Ve Tercihlerinin Veli Ve Öğretmen Görüşlerine Dayalı İncelenmesi, *Araştırma Ve Deneyim Dergisi (ADEDER)*, 2(2), 88-107.
- Leblebici, T. (2012). *Zihinsel Engelli Öğrencilere Galoş Yapma Becerisinin Öğretiminde Eş Zamanlı İpucuyla Öğretimin Etkililiği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Mesleki Eğitim Ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (MEGEP). (2009). *Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi. Özel Eğitimde Özbakım*. Ankara.
- Okyar, S. (2017). *Genç Yetişkin Görme Engellilere Günlük Yaşam Becerilerinin Kazandırılmasında Eş Zamanlı İpucu İşlem Süreci İle Yapılan Öğretimin Etkililiği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Önen, S., Aksoy, İ. ve Taşar, M. A. (2012). Çocuklarda Tuvalet Eğitimi Etkileyen Faktörler. *Bakırköy Tıp Dergisi*, 8(3), 111-115.
- Özak, H. (2008). *Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilere Okuma Becerilerinin Öğretiminde Bilgisayar Aracılığıyla Sunulan Eş Zamanlı İpucuyla Öğretimin Etkililiği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Özen, A., Acar, Ç., Tavlar, Ö. ve Çetin, Ö. (2002). Özbakım Becerilerinin Öğretiminde İpucunun Giderek Azaltılmasıyla Öğretim Yönteminin Etkililiği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 147-168.
- Özkubat, U. ve Töret, G. (2014). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklara Gündüz Tuvalet Kontrolü Becerisi Öğretiminde Anneleri Tarafından Sunulan Geleneksel Gündüz Tuvalet Kontrolü Öğretiminin Etkililiği. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2014/I), 61-84.
- Öztürk, H. Z. (2016). *Tablet Bilgisayar Üzerinde Eş Zamanlı İpucuyla Sunulan Nokta Belirleme Tekniğinin Rakam- Nesne Eşlemesi Öğretiminde Etkililiği*.

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Rasmussen, M. U. ve Tekinarslan, İ. Ç. (2017). Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilere Yemek Masası Hazırlama Becerisinin Öğretiminde Eşzamanlı İpucuyla Öğretimin Etkililiği. *Education Sciences (NWSAES)*, 12(4), 147-162.

Salderay, B. (2014). Özel Eğitim Sürecinde Görsel Sanatlar Uygulamalarının Önemine İlişkin Aile Düşünce Yapılarının Değişimi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 87-101.

Sarı, H. Y. (2007). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11(2), 1-7.

Sayım, A. (2017). *Tuvalet eğitiminde ceza, depresyona yol açıyor.* https://npistanbul.com/assets/uploads/basinbulten/npistanbul-basin-bulten-2017-07-24_158.pdf, Erişim: 01.04.2018).

Sönmez, N. D. (2008). *Eve Dayalı Gündüz Tuvalet Kontrolü Aile Eğitimi Programının Annelerin Kuruluk Kaydı Tutma İle Gündüz Tuvalet Kontrolü Kazandırma Becerisi Ve Çocukların Gündüz Tuvalet Kontrolü Kazanmasındaki Etkisi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Sönmez, N. ve Aykut, Ç. (2011). Gelişimsel Yetersizliği Olan Bir Çocuğa Annesi Tarafından Bağımsız Tuvalet Yapma Becerisinin Eşzamanlı İpucu İle Kazandırılması. *Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 1151-1171.

Sönmez, M. ve Özkan, Ş. Y. (2012). Gelişimsel Yetersizliği Olan Öğrencilere Dışarı Çıkmak Üzere Uygun Şekilde Hazırlanma Becerisinin Öğretiminde Kendini Yönetme Stratejilerinin Etkileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 151-166.

Şahin, D. (2015). Zihinsel Engelli Bireylerde Görsel Sanatlar Eğitiminin Önemi. *Sanat Eğitimi Dergisi*, 3(2), 25-37.

- Toksoy, A. C. ve Başar, Ş. (2017). 6-12 yaş orta-ağır zihinsel yetersizliği olan çocuklar için ritim uygulamaları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 384-399.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı - Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2014). Aile Eğitim Rehberi - Zihinsel Engelli Çocuklar, Ankara.
- Uslu, A. ve Shaokuri, N. (2012). Zihinsel ve Fiziksel Engelliler İçin Hortikültürel Terapi. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 12(1), 134-143
- Ünal, M., Ece, A. S. ve Yıkılmış, A. (2016). Zihin Engelli Çocuklara Öz Bakım Becerilerinin Şarkı Yoluyla Öğretilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(17), 139-153.
- Üşenmez, A. (2013). *Özel Eğitim Merkezinde Eğitim Alan Engelli Çocukların Evde Bakım Gereksinimlerinin Belirlenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, K.K.T.C. Yakın Doğu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Lefkoşa / KKTC.
- Williams, F. E. and Sloop, E. W. (1978). Success with a Shortened Foxx-Azrin Toilet Training Program. *Education and Training of the Mentally Retarded*, 13(4), 399-402.
- Yıldız, G. (2014). Çok Özel Bir Durum: Zihinsel Engellilik, İçinde Aile Eğitim Rehberi. A. Cavkaytar (Ed.), *Zihinsel Engelli Çocuklar*. Ankara: T.C. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli Ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Gazetoğlu, Ö. (2007). *Okul Öncesi eğitim Kurumlarına Devam Eden 6 Yaş Çocuklarına Öz Bakım Becerilerinin Kazandırılmasında Oyun Yoluyla Öğretimin Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Demirel, N. (2008). *Zihinsel Engelli Çocuklarda Denge Eğitimi Çalışmalarının Bazı Öz Bakım Becerileri Üzerine Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

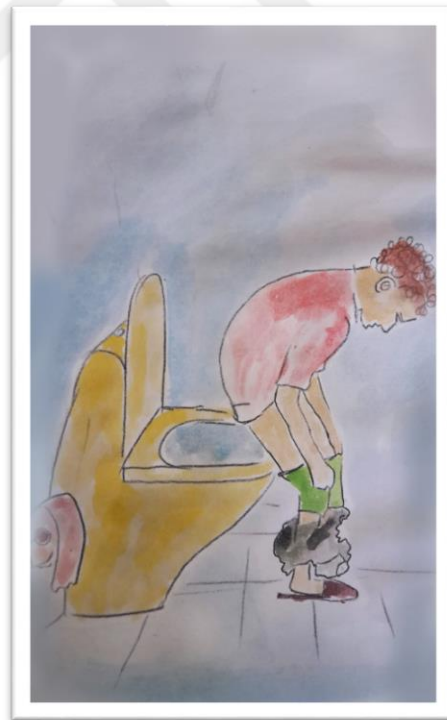
- Yılmaz, G. (2011). *Yatılı Bölge Okulu Birinci Kademe öğrencilerine Verilen Öz Bakım Becerileri Eğitiminin Öğrencilerin Öz Bakım Becerilerine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Çetinkaya, A. (2012). *Okul Öncesi Eğitime 5-6 Yaşlarında Başlayan Öğrenciler ile 3-4 Yaşlarında Başlayan Öğrencilerin Öz Bakım Becerilerinin Veli Görüşlerine Göre İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Polat, D. (2018). *Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Günlük Planlarında Öz Bakım Becerilerine Yer Verme Durumlarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Tamkavas, E. (2003). *5-6 yaş grubu çocuklarının cinsiyet ve okul öncesi eğitimi alma durumlarının öz bakım becerilerine etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

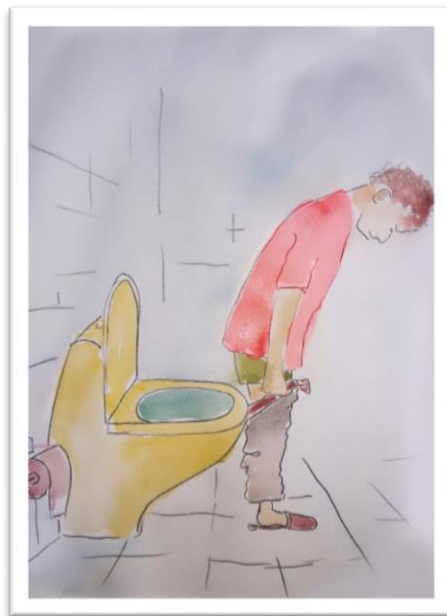
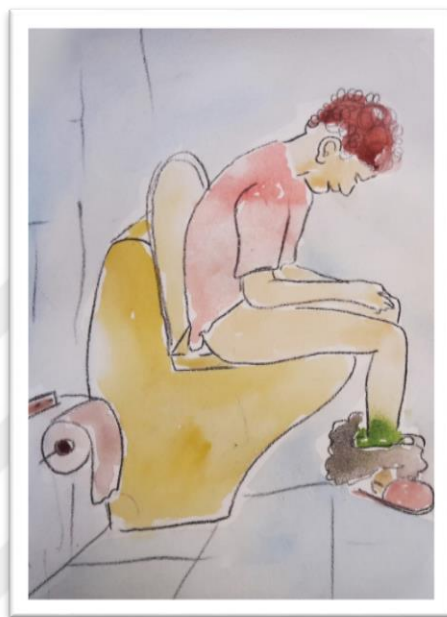
Ek -1. Eğitimde Kullanılan İllüstrasyon Yöntemiyle Oluşturulmuş Resimli Kartlar

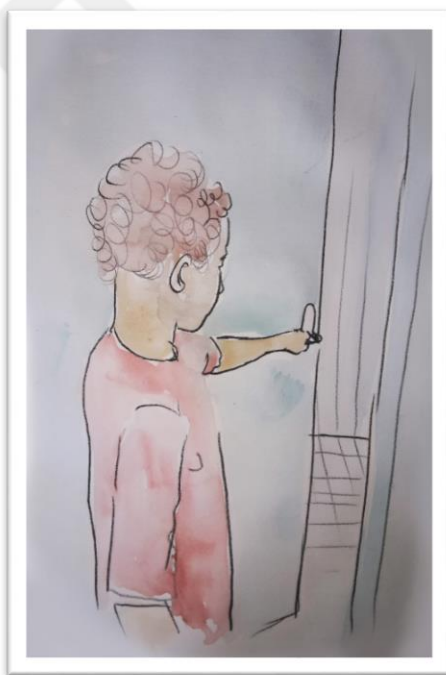
Ek -2. Tuvalet Kullanma Becerisi Ölçü Aracı

Ek -3. Sosyal Geçerlik Veri Form Anketi

YARI SOMUT İPUCU (RESİMLİ KARTLAR) KULLANILARAK TUVALET

BECERİSİ ÖLÇÜT BAĞIMLI ÖLÇÜ ARACI

Yönergeler	İp Ucu (Resimli Kart)	Bağımsız
Kapıyı aç.		
Kapıyı kapat.		
Klozetin kapağını aç.		
Pantolonunu indir.		
Kilodunu indir.		
Klozete otur.		
Çişini yap.		
Kendini kurula.(Tuvalet kağıdı ile.)		
Kilodunu çek.		
Pantolonunu çek.		
Klozetin kapağını kapat.		
Sifona bas.		
Kapıyı aç.		
Kapıyı kapat.		

SOSYAL GEÇERLİLİK SORU FORMU

Katılımcının Adı- Soyadı:

Tarih :

1. Tuvalet kullanma becerileri eş zamanlı ipucu ile öğretim programına katıldığınız için memnun musunuz?

Evet, memnunum

Kararsızım

Hayır, memnun değilim

2. Katıldığınız eğitim programının çocuğunuzun tuvalet becerilerini kazanmasında, bağımsız tuvaleti kullanma becerileri öğretiminde beklentilerinizi karşıladı mı?

Tamamen Karşıladı
Karşılamadı

Kararsızım

Hayır

3. Katıldığınız eğitim programını diğer insanlara önerir misiniz?

Evet, öneririm

Kararsızım

Hayır, önermem.

ÖZGEÇMİŞ

1983 yılında Devrekte doğdu. İlk öğrenimini Nizamlar Köyü İlköğretim Okulu, orta öğrenimini Devrek İmam Hatip Ortaokulunda ve lise öğrenimini Devrek Yabancı Dil Ağırlıklı Lisesinde tamamladı. 2006 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Zihin Engelliler Öğretmenliğinden mezun oldu. Özel sektör ve çeşitli devlet okullarında öğretmenlik görevini yürüttü. Rize Zehra Usta Özel Eğitim Uygulama ve Özel Eğitim İş Uygulama Merkezinde müdür yardımcılığı görevini yürütmüş olup halen Ömer Halaç İşitme Engelliler Meslek Lisesinde özel eğitim öğretmeni olarak çalışmaktadır. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Özel Eğitim Anabilim Dalında lisansüstü eğitimine devam etmektedir. Evli ve bir kız çocuğu babasıdır. Görev süresi içinde Öğretmen Akademisi vakfının düzenlemiş olduğu Öğrenen Lider öğretmen, Öğrenen Lider Öğretmen Lise ve Çözüm Odaklı İletişim Seminerlerini öğretmenlere kısmı zamanlı eğitimci olarak vermektedir. Özel eğitim ve engellilik alanlarında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının yönetiminde, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü çalıştaylarında, MEB Hizmet İçi Eğitim Kurslarında ve Mahalli Hizmet İçi Eğitim Kurslarında eğitim görevlisi olarak, Avrupa Birliği Eğitim Projelerinde, Özürlü Destek ve Engelli Destek Projelerinde, büyükelçiliklerin hibe projelerinde proje koordinatörü uzmanı olarak görevler yürüttü.

İletişim Adresleri

e-mail : nazmalagoz67@gmail.com

Telefon: 0 (505) 421 67 53

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu

Nazım ALAGÖZ

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Özel Eğitim ABD

Sayın Nazım ALAGÖZ,

“Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklara Eş Zamanlı İpucu Yöntemi Kullanılarak Yarı Somut İpucuyla(Resimli Kartlar) Tuvalet Kullanma Becerisi Öğretiminin Etkililiği”
İnsan Araştırmaları Etik Kuruluna yapmış olduğunuz başvuru (Protokol NO. 2019/195) kurulumuzun 03.05.2019 tarihli ve 2019/05 toplantısında değerlendirilerek etik olarak uygun bulunmuştur. Bilgilerinize sunarız.

Prof. Dr. Hamit COŞKUN (Başkan)

Prof. Dr. Mehmet ERYİĞİT(Üye)

Prof. Dr. Altay EREN(Üye)

Doç. Dr. H. Birol YALÇIN (Üye)

Doç. Dr. Seval ALKOY(Üye)

Doç. Dr. Abdullah DURAKOĞLU (Üye)

Av. Zuhale Demirci(Üye)

